

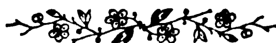
HERCEZI SVETOGA SAVE.

(50 godina povjesti Hercegovačke.)

Napisao

BARTUL POPARIĆ,

učitelj na c. k. Velikoj Gimnaziji u Spljetu.

U SPLJETU
Tiskara A. Zannoni-a (St. Bulat)
1895.

Otisak iz Skolskoga Programa c. k. Velike Gimnazije u Spljetu za godinu 1894-95.

I.

Herceg Stjepan Kosača.

(1435—1466.)

Poviest Hercega sv. Save, koji su dali ime Hercegovini, ujedno je poviest zadnjih decenija te zemlje prije nego li je podpala pod Osmanlije.

Hercezi sv. Save vuku lozu od vojvodske porodice *Hranića*, koja se kašnje pozvala *Kosača.*[1]) Hranići, koliko je dosle poznato, potekoše od *Vuka*, nazvana *Hrana*, župana Rudinskoga, koji je živio u prvoj polovici četrnaestoga stoljeća. Vuk Hrana čini se da je poginuo god. 1349, ostavivši za sobom jedinca *Vlatka*, komu tada bijaše tek deset godina, i koji se po otcu prozva *Hranić*. On se je za rana domogao imena i bogatsva, i položio tim čvrste temelje potonjoj moći svoje kuće. Na daleko je slovio kao junak. God. 1389 zapoviedaše on bosanskoj vojsci, koju bijaše poslao kralj Tvrtko I. na Kosovo, pa kada se Turci, iza onoga užasnoga poraza, slavodobitni primakoše granicam kraljevstva bosanskoga, dočeka ih hrabri Vlatko, i u dva navrata sjajno potuče. Tada ga kralj Tvrtko bogato nagradi darovavši mu velikih posjeda u južnih krajevih, osobito u Podrinju, a po svoj prilici da mu je tom prigodom darovao i tvrdi Novi u Boci

---

[1]) Od mjesta Kosac, gdje se je rodio Stjepan, prvi Herceg sv. Save. — *Farlati D.: Illyricum Sacrum.* Tomus IV. Venetiis 1769. pag. 70.

Kotorskoj, kasnije glavni grad Hercegovine. Vlatko je imao četiri sina: *Sandalja*, *Vukca*, *Vuka* i *Vukčića*. Najmladjega, Vukčića, smaknuše za rana rodjaci kneza Pavla Radinovića, što je trebalo da osvete preživivša Vukčićeva braća. Oni to i učiniše, pogubivši samoga kneza Pavla, i zatrvši konačno cielu njegovu porodicu, Pavloviće [1]. Niti Vukac niti Vuk ne iztakoše se u ničemu osobito, te ih se u povjesti spominje jedino s toga što prvi bijaše otcem a drugi stricem glasovitomu Hercegu Stjepanu. Naprotiv Sandalj bijaše za više decenija središtem, oko kojega se kretahu svi politički dogodjaji na jugu Bosne. Poslie smrti velikoga vojvode Hrvoja imao je glavnu rieč u kraljevstvu, te je više puta uzdrmao sudbinom ne samo prve bosanske vlastele, nego i samoga kralja. Bijaše muž živahna duha, uman i pronicav. Pristaša patarenske sekte, ostade joj vjeran do smrti, ali se nije izticao toli gorljivo, ko što kašnje njegov sinovac i nasljednik, Stjepan. [2] Oženio se dvaput, ali ne ostavi za sobom poroda. Prva mu žena bila Katarina, kći hrvatskoga bana Vuka Vukčića, a sinovka velikomu vojvodi i hercegu grada Spljeta, Hrvoju; dočim drugi put se oženio s Jelenom, kćerom kneza

---

[1]) *Historia Byzantina,* auctore *Carolo Du Fresne* domino *Du Cange.* — Lutetiae Parisiorum. 1780, pagina 340; — *Illyricum vetus et novum* eiusdem auct. Posonii 1746. pag. 127; — *Orbini* don Mauro: *Il regno degli Slavi.* Pesaro, 1601. pag. 381; *Engel: Gründliche Beschreibung des Königreichs Dalmatien,* Nürnberg 1723, pag. 439.; — *E. De Sainte Marie: L'Herzegovine,* étude géographique, historique et statistique. Paris 1875. pag. 25.; — *Kaznačić* G. A.: *Bosnia, Hercegovina e Croazia Turca.* Zara 1862. pag. 101. — Du Cange, a za njim svi koji su se bavili povješću porodice Hranića, piše, da je s Vukčićem bio pogubljen i Vuk, što ne stoji, jer imademo napomenuta Vuka Hranića, uz braću Sandalja i Vukca, u više izpravah iz god. 1419. i 1420. — Vidi *Miklošić: Monumenta Serbica.* Viennae 1858. pag. 284. 288. 296. — O smrti kneza Pavla vidi: *Spomenici Srbski* od kneza Meda *Pucića:* knj. I. Beograd 1858. str. XVII i XVIII u Primjetbah. — *Orbini* o. c. str. 366.; — *Poviest Bosne,* napisao V. *Klaić.* U Zagrebu 1882 str. 253—54; — *Jireček: Die Handelsstrassen und Bergwerke* etc. Prag 1879. p. 38. — *Asboth* J.: *Bosnien und Herzegowina.* Wien 1888. pag. 330.

[2]) « . . . fu un principe di spirito vivo, di ragionamento forte, di molta delicatezza, che penetrava le cose con facilità, ed avrebbe immortalata la sua memoria, se non avesse macchiato la sua vita ed oscurato la fama con li errori dello scisma e rito patareno, nel quale nacque e morì. — *Chronica Ragusina Iunii Restii* Digessit Speratus *Nodilo.* Monumenta spectantia Historiam Slavorum Meridionalium. Zagrabiae. 1893. pag. 264. — Cf. *Rački: Bogomili i Patareni.* Rad Jug. Akademije, knjiga VIII. Zagreb 1869. str. 136. —

Lazara. Katarina, po svoj prilici bijaše i ostade takodjer i poslie udaje katolikinja,[1]) dočim Jelena pripadaše grčko-istočnoj crkvi.[2]) S Katarinom je živio Sandalj od god. 1398—1411,[3]) a s Jelenom od 1420 c.[4]) do svoje smrti (1435). Sandalj i njegova braća Vukac i Vuk, te njegov sinovac Stjepan bijahu odlikovani od susjedne republike dubrovačkim plemstvom, jedino sbog Sandaljevih usluga učinjenih Dubrovčanom god. 1419 pri prodaji Konavala.[5]) Posjede svoje Sandalj bijaše proširio od Drine do Cetine i Boke Kotorske, izuzamši samo Trebinje s okolicom, gdje je nezavisno gospodario knez *Radosav Pavlović*, sin umorenoga kneza Pavla Radinovića. Po tom Sandaljeve zemlje mogu se razdieliti u tri skupine: *Hum*, *Primorje* i *Podrinje*. U Humu spominje se u ovo doba: *Blagaj*, *Bišće* uz rieku Bunu, *Vienačac* na Nevesinjskom polju, *Vratar*, *Novi* i *Kruševac* uz rieku Neretvu. U Primorju imao je do god. 1419 dio *Konavala* i *Dračevicu*. Konavlje je prepustio Dubrovčanom, a pridržao Dračevicu, u kojoj se podizao tvrdi *Novi*, današnji Erceg-Novi, sagradjen god. 1382 od Kralja Stjepana Tvrdka. U Podrinju pak bijaše na rieci Limu trgovište *Prepolje*, a njemu ne daleko glasoviti

---

[1]) U crkvi sv. Marije u Zadru čuvaju se dva relikvijara, u obliku ruke, sasvim slična, i obadva nose sliedeći nadpis: *Memento: Dō: Famule: Tue: Katarina: consrte: potenti: viro: Dno: Sendalio: voevo: de: Bosne:* — Ovaj nadpis obielodanjen je od dr. Lj. *Thallócy-a*, u Glasniku zem. muzeja za Bosnu god. 1893. str. 34.

[2]) . . . . ricercar la repubblica permetter ad essa Elena fabbricar una chiesa fuori della città, in cui si dovesse celebrare *alla greca*. avendo in animo essa Elena ritirarsi ivi il resto della sua vita: il senato, sempre avverso ad ogni altro rito che cattolico nel suo stato, diede subito la negativa». — *Resti:* Chronica. — pag. 264. — *Farlati:* Illyr. Sacrum. tom. VI. pag. 160: «Cum enim Helena, uxor Sandagli Hranichii . . . . . a patribus postulasset ut *schismaticis* liceret, Ecclesiam aliquam suo ipsorum ritu suaque lingua colere in Suburbanis Ragusii, restitit firmissimo animo senatus».

[3]) *Miklošić* o. c. str. 274 priobćuje listinu iz god. 1410, u kojoj se napominje Katarina još živa; a *Lucius: De Regno Dalmatiae et Croatiae*, kod Schwandtnera, tomus III. 1748 na str. 423—26 priobćuje listinu prodaje grada Ostrovice Mletčanom za 5000 zlatnih dukata; i tu prodaju obavlja na ime Sandalja, njegove punice banice Anke, i njegove supruge Katarine, arkidjakon bosanski Teodor, na 13 aprila 1411. —

[4]) *Riznica porodice Hranići,* od E. *Lileka.* U glasniku bos. muzeja. God. 1889. II. str. 2.

[5]) *Miklošić:* Mon. Serb. str. 284. *Pucić:* Spomenici. I. Primjet. XIX.

manastir *Mileševo*, gdje bijaše grob sv. Save. Blizu utoka Lima u Drinu bijaše *Dabar* (danas Banja) sa manastirom sv. Nikole, nekadanjom stolicom biskupa dabarsko-bosanskih. Uz potok Breznicu sterala se znamenita trgovačka varoš *Breznica* (danas Plevlje), a na utoku Čehotine u Drinu znamenita varoš *Hotča* (današnja Foča). Glasovit bijaše i trg *Goražda* na Drini. Od gradova ističu se oso-osobito *Sokol* na sutoku Tare i Pive, *Kukanj* kod Breznice, i *Samobor* kod Goražde s toga, što su u njih veliki vojvode porodice Hranića često ljetovali.[1])

Vojvoda Sandalj preminu na 15 ožujka 1435.[2]) i to kako nekoji pisci tvrde otrovan [3]), premda ne kažu za to uzroka niti povoda. Nasljedi ga u svih prostranih posjedih sinovac *Stjepan Kosača* [4]). U ovo doba već bijaše preminuo i Stjepanov otac knez Vukac, a za stalno i mladji stric Vuk, tako da je Stjepan bio sada jedini zakoniti baštinik. Dubrovčani, koje je jako peklo što Sandalj bijaše dozvolio na njihovu golemu štetu, da karovane smiju proći u Kotor po sol, kada doznaše za njegovu smrt, pokušaše da novcem dobiju Novi u Boki, odakle su lako mogli karovane u svoj grad navraćati. Nego, zapovjednik Novoga zabaci dubrovačke ponude, i pusti se u dogovore s Mletčani, koji na 11 travnja 1435 naložiše kotorskomu knezu da zauzme taj grad. Medjutim i Novi prizna pravo Sandaljeva sinovca, i tim se svrši svaka prepirka za ovu tvrdju; [5]) a Dubrovčani, kao dobri susjedi, odpraviše k Stjepanu Friderika Gundulića, da izrazi žalost

---

[1]) *Jireček:* Die Handelsstrassen, pag. 40. *Klaić:* Poviest Bosne, str. 24-26.

[2]) Dubrovčani pišu kralju Sigismundu na 24 ožujka 1435: «Voivoda Sandagl, qui ex baronibus regni Bosne non minor habebatur die Martis XV huius suum diem clausit extremum, relicto successore nepote suo comite Steffano eius condam fratris genito. — *Diplomatarium Relationum Reipublicae Ragusanae cum Regno Hungariae* (Raguza Ès Magyarország Összeköttetésainek Oklevéltára), Budapest 1887. pag. 390. — *Resti:* Chronica. pag. 264.

[3]) *Du Cange:* Illyr. V. et N. pag. 127. Historia B. pag. 341.; *Orbini:* Il Regno d. S. pag. 382. — *Kaznačić: Bosnia* H. e C. T. pag. 102.

[4]) Vidi op.[1])

[5]) *Ljubić* S.: — O odnošajih medju Dubrovčani i Mletčani za ug. — hrvatskoga vladanja u Dubrovniku. Rad Jug. Akademije, knjiga XVII. Zagreb 1871. str. 38.

republike sbog Sandaljeve smrti, i ujedno da mu čestita na nasljedstvu, i predloži na potvrdu stare povelje izdane im od njegovih predšastnika, što im on spremno i učini već na 10 listopada i. g.[1]).

Knez Stjepan ne imadjaše braće, do li jednu sestru, Teodoru, a ta bijaše udata za vojvodu Radosava Pavlovića, gospodara Trebinjskoga.[2]) Uzprkos toj krvnoj svezi Stjepan je silno mrzio Radosava, i kao da se bijaše zavjetovao da će ga sasvim uništiti; a pošto obojica bijahu slabiji od mržnje što ih izjedala, natjecahu se u šurovanju s Turčinom, koji, koristeći se njihovom neslogom, svakoga je časa upadao u zemlju i odvodio plien.[3]) Dubrovčani, koji su brižno pratili sve što je bivalo na Balkanu, a osobito u najbližem susjedstvu, uvidjahu previše očito kamo će dovesti i Kosaču i Pavlovića njihova nesloga i dozivanje Turaka, te odpraviše obama napose poslanike, koji im najživljimi bojami predočiše užasne posljedice što bi se mogle poroditi iz njihove nesloge. Ali sve uzalud: njihov bies kao da se je svakoga trenutka uzmnažao.[4]) Uz to pridodje nova nesretna okolnost, što no Stjepana bolje priveza uz Turke. Odmah, naime, poslie Sandaljeve smrti hrv.-ug. kralj Sigismund pisa Dubrovčanom da dohodak što su dotle plaćali Sandalju za Hum, i polovicu prihoda soli, odsle su dužni podmirivati banu Matku Talovcu, kojemu da je povjerio upravu Huma. Malo za tim zbilja stiže u Neretvu Juraj Kez, kad punomoćnik bana Talovca, a knez Stjepan, našav se u nevolji, dozva Turke da opljačkaju nekoje krajeve oko Huma, gdje ga ne htjedoše priznati za gospodara, nego pristajahu uz bana Talovca. Turci dodjoše, i Juraj Kez preplašen pobra se iz Neretve.[5])

---

[1]) *Resti:* Chronica, pag. 264, *Miklošić:* Monumenta pag. 384. — *Arkiv* Kukuljevićev. II. pag. 25.

[2]) *Miklošić:* Mon. Serbica. pag. 398.; — *Arkiv* za povjestnicu jugoslovensku. Knjiga II. Zagreb 1854. pag. 26.; — *Resti.* Chronica. pag. 287.

[3]) »... Tenendo tutti due quelli principi strettissime intelligenze con la corte ottomana . . . . . I Turchi che ogni giorno facevano scorrerie per quella provincia. . . . *Resti.* Chronica. pag. 264.—65.

[4]) Idem, ibid.

[5]) Idem. pag. 266.

Medjutim dozrijavalo sve i za rat sa Radosavom Pavlovićem. Osim podpore sa strane turske, knez Stjepan se pobrinuo da nadje i drugih saveznika. Najprije se obrati (g. 1436.) Dubrovčanom, po naročitom poslaniku, koji otvoreno izjavi namjeru svoga gospodara, koji da pozivlje republiku u savez proti vojvodi Radosavu Pavloviću, da mu oduzme Trebinje i nekoje okolne krajeve. Dubrovčani prigrliše i ovu prigodu da opomenu Stjepana na slogu i mir, i da ga upozore na pogibelj od strane turaka, ali on se ne dao nagovoriti.[1]) Ne uspjevši kod Dubrovčana Stjepan ponudi savez (g. 1437.) kralju bosanskomu, Stjepanu Tvrtku II. Tvrtkoviću (1421—1443), koji se malo prije bio povratio iz Ugarske, kuda bijaše pribjegao prije tri godine od straha pred vojvodom Sandaljem, koji mu bijaše potresao priestoljem. Slabi i nesretni ovaj kralj, pošto se obveza Turkom na godišnji danak od 25.000 zlatnih dukata,[2]) mišljaše da je toliko siguran za sebe da može pristati u ponudjeni mu savez sa knezom Stjepanom Kosačom proti svome podaniku knezu Radosavu Pavloviću, gospodaru Trebinjskomu.[3])

Čete kneza Stjepana Vukčića početkom g. 1438. prodrieše do Trebinja, vodjene od kapetana Rajka. Rajkovi su vojnici toli užasno ražali i palili po Trebinjskoj okolici, da je narod hrpimice stao bježati na dubrovačko zemljište. Dubrovčani se domišljahu da bi to moglo pružiti Rajku izliku da provali za bjegunci preko njihove medje, te mu žurno odpraviše poslanika Nikolu Tarkovića, da mu priobći, kako je uslied ugovora, odobrenih i po knezu Stjepanu Kosači, svakomu prosto tražiti utočišta na dubrovačkom zemljištu, dapače da se je tom povlašću poslužio i sami otac Rajkov, kada bijaše pao knezu u nemilost. Rajko se ne dade odvratiti, nego naprosto izjavi poslaniku

---

[1]) *Resti:* Chronica. 268—69.

[2]) *Klaić:* Poviest Bosne 274—77.

[3]) »De partibus autem Bosne habetur regem eiusdem Bosne vintum et confederatum esse in liga cum voivoda Stipano, ambobus existentibus in guerra cum voivoda Radosavo Paulovich« (Izvješće Dobrovčana caru Sigismundu). *Diplomatarium* Rag. pag. 405.

da je on puki izvršitelj naloga svoga gospodara kneza Stjepana Kosače, kojemu pak da je naredjeno od turskoga cara, da osvoji Trebinjsku krajinu i progoni Trebinjce ma kuda se oni sklonuli. — Takva je izjava smutila republiku, i senat se je gotovo preplašio kada mu doprieše prvi glasovi o provali Rajkovih četa do Župe i Brgata, i da je oropljeno više dubrovačkih podanika. Poslaše odmah k Stjepanu Gjorgja Gučića, da mu dokaže kako je njegovo postupanje protivno davnim ugovorom sklopljenim sa njegovimi predšastnici i s ostalom vlastelom, i da ga upozori kako je nestalna ljudska sreća, te bi se lako moglo dogoditi da on sam s vremenom poželi zaklona kod njih. Gučićevi napori ostadoše jalovi, pošto mu knez Stjepan jednostavno izjavi, da u slučaju te se ne bi pokorio nalogu Porte, došli bi Turci i osvojili gradove Radosava Pavlovića.[1]) Tako ratovanje bi nastavljeno, i započeta neprijateljstva s Dubrovnikom.[2])

Kako se je razvijao dalje rat izmedju kneza Stjepana i Radosava nije nam poznato. Sigurno je da se je povlačio kroz cielu god. 1438., i da je knez Radosav izgubio znatan dio svoga posjeda, ali se je još svedjer držao u Trebinju.[3])

Početkom god. 1439. knez Stjepan poče davati javno oduška svome jalu na Dubrovčane, što ne htjedoše pristati u savez protiv kneza Radosava, i što su kašnje dali zaklona njegovim bjeguncem. U Stjepanovoj zemlji boravljaše znatan broj dubrovačkih trgovaca, a sva sila ih prolazila s robom za okolne balkanske zemlje. Stjepan da pokaže svoju zlo-

---

[1]) *Resti:* Chronica. pag. 272 - 74.

[2]) Dne 18. rujna 1438 knez Stjepan Kosača pridigao je iz Dubrovnika sve novčane poklade što bijaše položio on sam i vojvoda Sandalj, izuzamši pòloge namenjene njegovim sinovom Vladislavu i Vlatku. — *Miklošić.* Monumenta. pag. 379, 393—96. — *Arkiv* za povj. jug. str. 25 i 26.

[3]) *Jireček:* Die Handelsstrassen. pag. 40. veli: da je knez Stjepan god. 1438. osvojio Trebinje s okolnimi kotari, i ograničio Pavlovlće na starinski njihov kraj kod Borača i Olova. — Ova se viest čini neosnovana: jedno što nije naveden izvor odakle je crpljena, a drugo, što nam Resti u svojoj kronaci na str. 276. pod god. 1439. i Appendini pod god. 1440. pripoviedaju, da je knez Radosav Pavlović poslao u Dubrovnik Ivaniša Cebeljanovića, da ponudi na prodaju republici gradove Trebinje i Klobuk, jer je uvidjao da se neće moći održati proti Kosači niti tu, kao što se nije mogao da održi u većem dielu posjeda što mu je već oduzeo.

volju te izazove republiku, stade progoniti svakojako te trgovce, a nekoje dade noću i zlostaviti. Kada Dubrovčani doznaše od svojih plaćenika [1]) na dvoru Kosačinu, da knez Stjepan ne samo odobrava postupanje protiva njihovih trgovaca, nego da je po njegovu nalogu sve učinjeno, i da je posve moguće da nenadno bukne rat, poslaše oni ug.-hrvatskomu kralju Albertu fra Antuna Krispina, starešinu slanskoga samostana, da razloži kralju nasilno postupanje kneza Kosače, koji bi za stalno već bio provalio na njihovo zemljište, da ga oni ne mažu na svaki mogući način. Ipak da se nalaze u velikom strahu. S toga neka mu kralj preporuči da se ostavi neprijateljstva, i da im bude prijatelj; a od svake, neka naloži banu Matku Talovcu i drugim vojvodam, Kosačinim susjedom, da priskoče Dubrovniku u pomoć dok bi Kosača navalio. U istom poslu išao je fra Antun pohoditi i bana Matka Talovca.[2]) Kralj Alberto uvaži molbu republike, te izda posebne naloge banovom Matku i Petru Talovcu, da ako bi knez Stjepan Kosača udario na Dubrovnik, neka priskoče u pomoć onoj obćini, bez da čekaju novih naloga, i to svom silom što bi mogli dići.[3])

Odlučne mjere kralja Alberta suzdržaše rek bi kneza Stjepana od navale na Dubrovnik, ali za to ne odusta on od ratovanja proti knezu Radosavu, i ako sada ne bijaše tolikoga bjesnila, ko što u početku.[4]) Da li mu je pak, i koliko, pomagao tečajem ove godine (1439) saveznik kralj Tvrtko, ne da se utvrditi, ali je sva prilika da se je njihcv savez razpao u oči zamašnih dogodjaja, što su

[1]) *Resti:* Chronica p. 275. Te su plaćenike (pensionarii) Dubrovčani imali kod svih dvorova, s kojimi bijahu u odnošaju, a nalazili su ih ponajviše izmedju prvih doglavnika dotičnih vladara.

[2]) *Diplomatarium* Ragusanum pag. 425—27. — *Resti.* Chronica. p. 275. — *Matković Dr. Petar.* Prilozi trgovačkoj-političkoj historiji republike Dubrovačke. Rad Jug. Akademije. Knj. VII. Zagreb 1869. pag. 242.

[3]) *Matković: Spomenici* za dubrovačku povjest. Starine. knjiga I. Zagreb 1869. str. 156—57. — *Matković: Prilozi* str. 242. — Talovci dolaze u dubrovačkih kronikah pod imenom Talonez, a koji put i kao Luccari. V. *Resti.* str. 266, 267, 271, 281, 282.

[4]) *Resti:* Chronica. pag. 274.

sada opet oškropili mnoge krajeve na Balkanu krvju kršćanskom i turskom.

Oluja zaprietila najprije Srbiji, u kojoj vladaše od god. 1427 siedi Despot Gjorgje Branković. On se bijaše god. 1430 nagodio s Muratom II., odpustivši mu dio svojih zemalja, a za ostalo obvezavši se na godišnji danjak. Uz to dade Sultanu dva svoja sina, Grgura i Stjepana, za taoce, a kćer Maru za ženu.[1]) Valja da se je Despot Gjorgje poslie toga previše zanašao na Sultanovo prijateljstvo, i ne predvidjao pogibelji, dok je morao bježati iz zemlje netom su Turci u nju provalili, i dok su oni jednim mahom osvojili sve do Biograda, gdje ih je slavno zaustavio hrvatski junak, prior Vranski Ivan Talovac, i prisilio na uzmak.[2]) Nesretni Despot četiri je godine izostao iz zemlje, obijajući strane dvorove, a najviše onaj u Budimu. Bježeći preko Arbanaške navratio se i u Dubrovnik, ali mu Vieće dade razumjeti da mu se ne svidja njegov boravak u gradu, jer bi im lako ta gostoljubivost mogla navući nad glavu osvetni gnjev silnoga turskoga cara. S toga mu dadoše opremljenu

---

[1]) *Wertner* M.: Die Fürstlichen Brankovics. — Ungarische Revue. Budapest 1890. pag. 429—30. Despot Gjorgje Branković nastupio je vladu u dobi od 60 godina. — O Despotovoj kćeri Mari i njezinoj braći grk *Spandugnino* ili *Spandugino*, suvremenik, piše nešto različitije nego li obično historici uzimlju. U svojoj knjizi — (*Delle Historie et origine de Principi de Turchi, ordine della Corte, loro rito et costumi*. Lucca 1550.) — on veli: «L'Imperatore Amo-«ratto prese per moglie la figliuola di Jurgo Despoto di Seruia nominata Maria, «della quale non hebbe figliuoli, priuò della luce degli occhi duoi suoi cognati «uno di quindici, e l'altro di sedeci anni, che erano andati a visitare la sorella «in Andronopoli, e trovandosi alla caccia questi predetti due fanciulli con Amo-«ratto cacciando un ceruo ambedue a un tempo saettorno quello, la qual cosa «veduta che hebbe Amoratto, disse ogni lupo fa il suo lupato, e in loco di «pranso li fece abbacinare gli occhi, e remandogli orbi indrieto al padre». — Spandugnino se piše na svojoj knjizi: «Theodoro Spandugnino della Casa Regale de Cantacusini, patritio Constantinopolitano». Eksemplar od god. 1550, što sam rabio, vlastničtvo je knjižnice c. k. Arheoložkoga Muzeja u Spljetu, a pripada II. izdanju. Od III. izdanja što je sliedilo odmah godine 1551, u Fiorenci, čuva se jedan primjerak u c. k. dvorskoj knjižnici u Beču. Iz toga primjerka ~~priobćio~~ je u Glasniku sarajevskoga Muzeja god. 1891. g. Karlo Pecz, ulomak odnoseći se na Hercegovinu, i iztaknuo glede samoga auktora, da je, po mnenju Hopfovu, bio sin Eudoksije Kantakuzene i bizantijskoga dostojanstvenika Matije Spandugina, koji je bio u srodstvu sa svimi jugoslavenskimi vladarskimi domovi.

[2]) Opis obsade i obrane Biograda vidi kod *Smičiklasa:* Poviest Hrvatska. I. dio. Zagreb 1882. str. 570—72.

galiju i pratnju od 40 vojnika, da ga sprovedu do Skradina, odakle će sam dalje u Ugarsku.[1]

Sudbina Despotova bijaše previše očitom i osbiljnom opomenom kralju Stjepanu Tvrtku II., kako je ludo zanašati se na sigurnost kupljenu novcem ili čim drugim, dok ju se ne može uzdržati mačem. Kralj je sada bez sumnje odkazao savezničtvo knezu Stjepanu Kosači, pošto se je, obzirom na veliku pogibelj kraljevstva, imao pobrinuti da nadje sebi saveznika proti Osmanlijam. Sreća ga je poslužila samo u Ugarskoj, gdje bijaše nastala smrću kneza Alberta († 1439) promjena na priestolu, te je Tvrtko prigrlio tu prigodu i sklopio savez s novim kraljem Vladislavom Varnenčikom (1440—1444), i tim se odvrgao od Turaka.[2]

Ali niti Kosačinoj pronicavosti nije izbjegao novi sada stvoreni položaj u Ugarskoj i Hrvatskoj, dakako, s drugoga gledišta. On je predvidjao gradjanski rat sbog nasljedstva, i domišljao se da će kraljica udova, Jelisava, i velikaši kraljestva, biti previše zaokupljeni pitanjem tko da bude kraljem, a da bi se mogli dovoljno zanimati za obranu prostranih zemalja, po gotovo južnijih gradova u Dalmaciji. S toga knez Stjepan promisli da mu je sada najsgodniji čas da razmakne svoje posjede sve do Cetine, i odluči osvojiti grad Omiš. Za tu svrhu sabra brojnu vojsku, i stisnu grad čvrstom obsadom. To je sliedilo odmah iza smrti kraljeve, pod konac god. 1439.

Glasovi o obsadi Omiša zaista iznenadiše budimski dvor. Niti kraljica Jelisava, niti prvi dostojanstvenici ne znadoše kako da pomognu Omišanom u tolikoj nevolji, nego se (siečnja g. 1440.) obratiše Dubrovčanom, nudjajući im Omiš u pravo i podpuno vlastničtvo, ako mu sada pomognu s mora, i ako obskrbe hranom i zairom nekoje

---

[1] *Resti:* Chronica pag. 284—85. — Nicolai de *Ragnina:* Annales Ragusini. Digessit S. *Nodilo:* Zagrabiae 1883 pag. 252—3. Ragnina bilježi, da su Dubrovčani dali Despotu 2 galije, i to do Senja «per andare da Janko», i da je sobom ponio do 300.000 dukata.

[2] *Klaić:* Poviest Bosne. 278—79.

obližnje hrvatske gradove. Istu ponudu ponoviše im mjeseca ožujka po naročitom poslaniku.[1])

Ta ponuda bila previše zamamna i laskava, a da ju ne bi svestrano pretreslo mudro i obzirno dubrovačko Vieće. Pomagati Omišu s mora moglo se je sasvim lasno, pošto knez Stjepan ne imadjaše lagja. Tim bi obsjedanje s kopna postalo iluzornim, i knez bi se brzo pobrao izpod grada; a zadobivši Omiš, republika bi ujedno dobila i prostranu Omišku krajinu, te bi svoje zemljište mal ne podvostručila. Nego, misao, da je pod Omišem vojska kivnoga neprijatelja dubrovačke slobode, i da on, knez Stjepan Kosača, osobno upravlja tom obsadom, te osvjedočenje, da knez od više vremena traži i najsićušniji povod da im naviesti rat, i da se ne bi zgražao pozvati u pomoć i same Turke, kada ih sam ne bi mogao da satare, sve to prinuka Dubrovčane da odklone tu krasnu ponudu. Oni to i učiniše obrazloženom predstavkom dneva 7 ožujka 1440,[2]) upravljenom kraljici Jelisavi.

Malo za tim knez Stjepan, ostavivši vojsku pod Omišem, povrati se u svoje zemlje. Kada je mogao biti blizu dubrovačke medje, Senat, koji ne propuštaše prigode da ga udobrovolji, posla mu na poklon Nika Gjorgjića i Andriju Bobalića, koji su ga imali pozvati da dodje i sprovesti do Dubrovnika. Poslanici ga nadjoše kada već bijaše u Novom, gdje ih on liepo primi, i požali što ne može da se odazove njihovu pozivu. U isto doba prispješe i poslanici kneza Radosava Pavlovića da izprose

---

[1]) *Resti*. Chronica 276 - 77. *Appendini*. F. M. — Notizie istorico-critiche. Ragusa 1802. p. 303. *Matković*. Prilozi str. 243.

[2]) »Sed cum sit vaivoda Stephanus nepos olim Sandalii cum potenti et immenso exercitu tam suorum, quam vicinorum eius, qui in favorem eius asistunt, ipsum castrum Olinis (Izdavatelji pogriešno pročitaše ovdje *Olinum*, a još gore interpretiraše u svom registru kao *Olchinium*, *Dulcigno*, *Olun*.) personaliter obsessum teneat, siquidem nobis impossibile foret hanc maiestatis vestre voluntatem posse perficere, cum nos tam potentes non vidimus neque sentimus, quod eum nedum obinde vi expellere, quemadmodnm opporteret, verum nec gentes nostras, que comparacione suarum parve sunt, extra continia nostra mittere audiremus contra eum, nisi forte totale nostrum excidium et huius vestre civitatis, quod non credimus fore de mente maiestatis vestre, omnino querere et procurare vellemus. — *Diplomatarium* Ragusanum pag. 428—29.

mir. Radosav je sada bio stegnut na cigla dva grada, Trebinje i Klobuk, pa u strahu da se ni tu ne bude mogao održati pod konac god. 1439 bijaše ih ponudio Dubrovčanom. Ali, isti razlozi, što su silili Radosava na prodaju, odvratiše Dubrovčane od kupnje, i tako mu ne preosta do li uteći se milosti Kosačinoj. Molbu Radosavovih poslanika poduprieše i dubrovački najtoplije, ali bezuspješno. Knez Stjepan izjavi i sada, da ne rado ratuje s Radosavom, ali da ima takav nalog od Porte, koja ne može da oprosti Radosavu što nije izvršio preduzetih obveza prema njoj. S toga, da treba ili izbrojiti Turkom svotu obećanu im od Radosava, ili dozvoliti da ga oni oružjem protjeraju sa posjeda.[1]) Da li to bijaše iskreno i istinito, može se podvojiti, ali je svakako vrlo žalostna ilustracija odnošaja izmedju Porte i još tada slobodnih bosanskih knezova, koji su toli sljepački pripravljali propast sebi i zemlji.

Prijaznost izkazana ovom prigodom od kneza Stjepana dubrovačkim poslanikom ne bijaše iskrena, pošto malo za tim počne on mutiti na granici, a sliedeće godine (1441) i tražiti saveznike proti republici. Za tu se je svrhu u prvom redu obratio banovom Talovcem. To je republika odmah doznala od svojih plaćenika, što imadjaše u njegovu vieću, pa je dospjela na vrieme da pošalje k banovom Sigismunda Gučića. Ovaj je u dobar čas prispjeo, te Talovci, ne samo ne pristadoše na savez s Kosačom, nego obratno, obrekoše pomoć republici u slučaju da bi on na nju zavojštio.[2]) Taj je sporazumak po svoj prilici ostao knezu Stjepanu tajnom, pošto ne presta davati i na dalje izraza svojoj mržnji na Dubrovčane, dapače ne prodje dugo te im poruči da će na skoro provaliti preko granice, budući dobio takav nalog od turskoga cara, svoga gospodara. U toj nevolji Dubrovčanom ne preostajaše nego da se okoriste ponudom braće Talovaca, kojim

---

[1]) *Resti:* Chronica. pag. 278, *Appendini:* Notizie. pag. 303.

[2]) *Diplomatarium* Ragusanum pag. 433—34. — *Resti:* Chronica pag. 281—82.

razložiše cielu stvar, i zamoliše ih da im priobće kolikòj i kakvoj pomoći mogu se od njih nadati u slučaju rata.[1]) Talovci su bez dvojbe održali malo prije učinjenu ponudu i odazvali se molbi dubrovčana, pa je s toga knez Stjepan ostao ovoga puta samo kod prietnje, uvidjajući da bi mu bio uzaludan svaki napor, dokle republika bude imala za sebe Talovce.

Medjutim rek bi da nije bio sklopljen niti mir niti primirje s knezom Radosavom Pavlovićem, i da je neprijateljstvo trajalo sve do Radosavove smrti.[2]) Knez Radosav je preminuo god. 1442, ostavivši tri sina: Ivaniša, Petra i Nikolu, te ženu Teodoru, koja bijaše sestra knezu Stjepanu Kosači. Njoj Dubrovčani malo iza muževlje smrti obriču: „Ako bi se zgodila njekoja teškoća u gradeh i u „rusagu, šta bog ne daj, gospodje Todore kojem gode „uzrokom od koje gode strane, kojom li gode stvarju, da „dodje gospodja Todora u naš grad Dubrovnik, da mi „knez vlastele i sva obćina dubrovačka imamo u naš „grad ufano prijati i svesrdo sabljusti oda svake teškoće, „koja b—i—m se zgodila, i od koje bismo mi mogli i „svakom počtenom pomoćju pomoći.“ [3]) Nije prošlo dugo i Teodora je mogla zaista tražiti zaklona u Dubrovniku, pošto već sliedeće godine (1443) njezin brat, knez Stjepan

---

[1]) *Diplomatarium* Ragusanum pag. 435—6. « . . . . . ultimatim omnem virum contra nos iam diu conceptum evomit, et ita evomit, ut breviter loquendo nobis bellum palam indicaverit, asserens se ex speciali mandato magni domini sui Teucrorum imperatoris nos in brevi invasurum . . . . Quando non nulla cum eo treugua facta foret, oramus, libeat nos previsos reddere, nobisque ad avisum significare, iuxta oblata, cum quibus et quot gentibus ad damna et destructionem dicti voivode Stephani nobis et reipublice nostre subvenire possetis, et quo in loco, quove tempore, sive quibus in tenutis cum dictis gentibus militare possetis, facientes nos de premissis omnibus ac de intencione vestra cerciores. . . . .»

[2]) Vojvoda Ivaniš, sin Radosava Pavlovića, potvrdjuje dne 20 rujna 1442 povelje i ugovore dotle obstojeće izmedju Dubrovnika i njegove porodice. U odnosnoj izpravi piše se: «milošću božjom mi gospodin voevoda Ivaniš, mnogo «počtenoga spomenutja sin slavnoga velikoga voevode Radosava . . . .» (*Miklošić:* Monumenta serbica pag. 411. — *Kukuljević:* Arkiv za povjestnicu jug. knj. II. str. 26.) Radosav Pavlović je, dakle, umrô najdalje u rujnu 1442. *Resti* u svojoj Kronici napominje njegovu smrt poslie veljače god. 1443 (str. 286—7), i dodaje o njegovu značaju: «uomo brutale, superbo e sregolato, col che si fece «artefice delle sue disaventure. . . . .»

[3]) *Miklošić:* Monumenta serbica pag. 418—20.

Kosača, provali u preostalu baštinu Pavlovića, u nadi da će ju ovoga puta pripojiti svojim prostranim zemljam. Dapače, da kuša kako će se taj njegov korak dojmiti Dubrovčana, posla im njekoga Gjupka, da ih obavjesti o tomu.[1]) Kako se je dalje stvar razvila, i da li je Kosača uspjeo u svom poduzeću, ne da se utvrditi; moguće, da je i zauzeo Trebinje i Klobuk, te potisnuo sestru sa djecom na starinu njihovu kod Boroča i Olova, što nekoji uzimlju da je sliedilo još god. 1438.[2]) Istodobno se bijaše knez Stjepan zaratio s Mletčani i oteo im Bar pomoćju Turaka. Ali ga se nije dugo naužívao. Da izravna stvar u Mletcih, gdje se je radilo da mu se otme ili Omiš ili Neretvu, posla onamo preko Dubrovnika, više spomenutoga Gjupka, kao svoga punomoćnika. Dubrovčani se bojali da ne bude u Gjupkovih naputcih štogodj pogibeljna za njih, pa su mitom postigli od njega te im je pokazao sve naputke. Posve je naravno da je toli vjeran punomoćnik zastupao i u Mletcih svoga gospodara jednakim priegorom vlastitih interesa, pa je knez Stjepan prije nego li je minula godina izgubio sve što bijaše osvojio.[3])

Ove iste godine preminu Jelena, udova vojvode Sandalja Hranića,[4]) po svoj prilici mjeseca ožujka, pošto već 1 travnja 1443 knez Stjepan, njegova žena Jelena, i sin Vladislav priznaju da su primili od Dubrovčana „vas

---

[1]) *Resti:* Chronica pag. 287. «Il conte . . . . aveva anche attaccato li stati di Teodora, sua sorella e moglie del fu Radoslavo, e di Ivanisc, di lei figliolo.»

[2]) *Jireček:* Die Handelsstrassen und Bergwerke. pag. 38. — *Klaić:* Poviest Bosne pag. 282. — *Miklošić* u Monumenta na str. 430. imade izpravu, u kojoj Dubrovčani obriču knezu Stjepanu i njegovim sinovom Vladislavu i Vlatku, da odsle neće primati u Konavla nijednoga Trebinjanina. Ako su Dubrovčani to obećanje izpustili odmah poslie nego li je Stjepan zauzeo Trebinje, a sva je prilika da jesu, tada treba zaisto prenieti zauzeće i Trebinja i Klobuka ćak u godinu 1445.

[3]) *Klaić:* Poviest Bosne. pag. 283. nota 65 i 66. *Resti:* Chronica pag. 187—88.

[4]) *Pucić:* Spomenici. II. pag. 121. — Oporuka Jelenina kod *Miklošića:* Monumenta pag. 415.

„poklad, što je bila položila rečena gospodja Jelena u „komuni dubrovački.“ [1])

Medjutim Despot Gjorgje Branković, boraveći u Ugarskoj, nije prestao da nagovara i budimski dvor i velikaše kraljevstva na rat proti Turkom, ne bi li ga povratili na priestol. God. 1442. odpoče rat slavni junak Ivan Hunjady (Sibinjanin Janko), koji izpod Karpata u više bitaka tako porazi Turke, da mu se je ime pronielo diljem ciele Evrope.[2]) Papa je brzo uvidio da će Hunjady postati zatočnikom kršćanstva proti polumjesecu, pa je htjeo da njegovo vojevanje bude podkriepljeno savezom kršćanskih vlasti, jer predvidjaše da bi se samo tim načinom dalo izagnati Osmanlije iz Evrope. Uz ostale vlasti pozvao je Papa i Dubrovnik, da pristupi tomu savezu, i Vieće republike obreče da će dati u pomoć opremljenu galiju. i da će ju uzdržavati za cielo vrieme što bude trajao rat, netom provali kršćanska vojska sa sjevera, i bude sabrano proti Turkom 25 galija i 3 velike ratne ladje. Tu je odluku Vieće priobćilo kralju Vladislavu, kraljici udovi Jelisavi. papinskomu legatu u Ugarskoj, Despotu Gjorgju Brankoviću i hrvatskomu banu Matku Taloveu.[3]) U to umre kraljica Jelisava, i pošto je njezinom smrću utišala se gradjanska raspra sbog nasljedstva, mogao je kralj Vladislav zadovoljiti svojoj davnoj želji da se opremi u rat na Turke. Na čelu jake i oduševljene vojske krenuše kralj Vladislav i Hunjady mjeseca lipnja na vojnu, i dospješe sretno sve do Plovdiva. Ljuta zima prisili ih da pretrgnu dalnje vojevanje i da se povrate na Dunav. Poraženi car Murat, preko carice Mare, nagovori Despota Brankovića, koji se medjutim bijaše povratio u svoju oslobodjenu zemlju, da posreduje kod Vladislava i Hunjadya za mir. Despot se zauze za stvar, i mir bi ugovoren u Segedinu, lipnja 1444. U tom miru Turci

---

[1]) *Miklošić:* Monumenta. pag. 425.

[2]) *Klaić:* Poviest Bosne. pag. 279. *Resti* u svojoj Kronici (pag. 288) pogrješno bilježi da je ove godine Hunjady provalio u Srbiju.

[3]) *Resti:* Chronica. pag. 288.

povratiše sve što bijahu dotle osvojili, izuzamši Bugarsku.[1]) U ovo doba, dakle, nestalo je Turaka i iz Bosne i iz pograničnih zemalja, pa je počeo slobodnije disati i knez Stjepan Kosača, koji je dotle morao plaćati harač, i sliepo slušati naloge turske: vojevati, naime, proti drugim kršćanom i otimati im zemljišta. I zaisto, cielu ovu godinu ne zabilježiše kroničari nikakva nasilja niti upadaja od njegove strane, ko što opet ne zabilježiše niti da je sudjelovao u velikoj ali zlosretnoj susljednoj kršćanskoj vojni: — znak, da je on sada samo pratio razvoj dogodjaja u koje se nije mario uplićati, da mu kašnje ne budu vezane ruke, i da ne osjeti posljedice konačnoga izpadka cieloga ovoga zapletaja.

Kršćanski je sviet velikim negodovanjem primio viest o sklopljenom miru s Turci. Vojna god. 1443 bila je pretrgnuta na način, da ju se podniposto nije smjelo uzeti za dovršenu; a po gotovo ne, pokle je malo prije, 17 prosinca 1443., Papa Evgenije IV. pozvao kršćane na novu križarsku vojnu. Dapače, u isto doba, kada se podpisivalo u Segedinu ugovor mira s Turci, počele se okupljati kršćanske ladje da krenu put Helesponta; a malo dana iza proglašena mira bijahu odjedrile onamo prve galije,[2]) izmedju kojih dvie dubrovačke sa 440 momaka, pod zapovjedi Župana Bone i Marina Gjorgjića.[3]) Kada je u Ugarsku doprô siguran glas da je kršćanska mornarica zapremila sve prelaze iz Azije u Evropu, i da je Turkom nemoguće prevesti nove vojske u pomoć četam preostalim iza poraza prošle zime, niti kralj niti Hunjady nisu više oklievali da prekrše mir, te se spustiše s vojskom niz Dunav, i doprješe do Varne. Tu ih je Murat iznenadio brojnom i

---

[1]) *Resti:* Chronica pag. 280. *Klaić:* Poviest B. pag. 289. *Smičiklas:* Poviest Hrvatska I. p. 576—588. *Wertner:* Die Fürstlichen Brankovics p. 429-30.

[2]) Dubrovčani pišu dneva 31 srpnja 1444 svomu poslaniku kod kralja Vladislava: «con veritade possiamo dire et testificare za per fina a questo di averne «visto con li occhi nostri passar de quà per fina al numero de XIX. zoè le 8 «del sancto padre e le V. dela dugal signoria, le 4 del ducha de Borgogna e «le 2 nostre». — *Diplomatarium.* pag. 458.

[3]) *Resti:* Chronica 290. — *Annales* Ragusini Anonymi. pag. 60. — *Annales* N. Ragnina. pag. 254. — *Matković:* Prilozi. pag. 245.

čilom vojskom, koju bijaše rek bi na kršćanskih galijah prebacio u Evropu. Izdajstvo nekojih zapovjednika brodovlja u tiesnom Galipolskom prouzrokovalo je grozni poraz kršćana kod Varne, gdje je poginuo i mladi kralj Vladislav,[1]) te premoć turska na Balkanu bi uzpostavljena, mal da ne u prvobitnoj mjeri.

Premda je tursko oružje slavilo kod Varne veliku pobjedu, ipak knez Stjepan Kosača nije se povratio, kako bijaše očekivati, pod okrilje visoke Porte, nego je prosliedio živiti u miru sa svimi susjedi. Tomu pojavu valja potražiti razlog nešto dublje, tim više što je to sadanje neobično njegovo ponašanje donekle u svezi s naslovom Hercega Svetoga Save, kojim će se on brzo ponositi.

Nekoji pisci [2]) bilježe da se je u ovo doba knez Stjepan približio ugarsko-hrvatskomu kralju Vladislavu, koji je malo zatim poginuo kod Varne, a još prije toga da je stupio u dogovore i sa Papinskom Stolicom. Dapače čini se, da su dogovori s Rimom započeti još god. 1435, netom je Stjepan nastupio Sandaljevu baštinu, kada se je desio u Bosni inkvizitor Jakov de Marki.[3]) Taj inkvizitor nije, dakako, postigao ničesa, ali je dogovaranje s Rimom ipak nastavljeno, i to prividnim uspjehom, pošto knez izasla god. 1439 k Papi poslanstvo, po kojem izrazi

---

[1]) Koji su se zapovjednici dali zavesti od turskoga zlata te prevezli vojsku Muratovu u Evropu, do danas nije utvrdjeno. *Fessler:* (Geschichte von Ungarn. II. Band. Leipzig. 1869) veli, da su to učinili zapovjednici talijanskoga brodovlja, izmedju njih i nećak Papin, kojim da je Murat izbrojio toliko dukata, koliko momaka prevezoše. — Od domaćih naših kroničara *Ragnina* (pag. 251) veli, da su rek bi Mletčani bili podkupljeni: dočim *Resti* registrira samo, da mletački pisci tu sramotu bacaju na Genoveze, a genovežki na Mletčane, i dodaje, da su primili dukat za svakoga momka, a dva dukata za svakoga konja. — Od starijih tudjih pisaca *Chalcondilas:* (Histoire des Turcs Tom. I. p. 141) izpričava sve, dakako vrlo naivno, jer veli da su bile velike oluje, i da galije nisu mogle niti na sidru obastati u tijesnom, pa da je Murat mogao slobodno proći iz Azije u Evropu. — Hrvatski povjestničar *Smičiklas.*, koji obširno opisuje bitku kod Varne (Poviest Hrvatska I. str. 583—86) spominje takodjer i prelaz turske vojske u Evropu, i veli što je najvjerojatnije, da su Turci obisli kršćansko brodovlje kod Gallipola. — Značajno je da suvremenik *Spandugino* (op. cit.) niti slovcem ne spominje ovu zamašnu vojničku operaciju cara Murata.

[2]) *Gebhard Ludwig Albrecht:* Geschichte der Konigreiche Dalmatien, Kroatien etc. — Pesth. 1808. pag. 441.

[3]) *Truhelka* dr. Ćiro. — Krivi nadpis Hercega Stjepana. — U Glasniku Sarajevskoga Muzeja. I. 1889. pag. 67.

*

želju, da bi se odrekao patarenstva.[1]) i prešao u katoličku crkvu, te je molio da mu se pošalje biskupa, koji će krstiti njega i obratiti njegove podanike iste vjere. Rimska se stolica na to obradova, izpuni mu želju, i posla, kao što svjedoči pismo Pape Evgenija IV. od 12 rujna 1439., Tomu biskupa hvarskoga, u Bosnu, Hum i Hrvatsku, za poslanika istine i mira u onih stranah; i dade mu oblast da može imenovati tri viteza. Biskup Toma požurio se je k Stjepanu, ali ne opravi ništa,[2]) i

---

[1]) Patareni bijahu jedna od najgorih sekta što su se ikada pojavile proti katoličkoj crkvi. Izuzamši vjerovanja u Boga i u Trojstvo, rušili su inače cieli nauk katoličke crkve. Boga nisu priznavali stvoriteljem neba i zemlje, nego držahu da je Bog stvorio samo Duh i nevidljivi sviet, a sotona ili djavo da je stvorio tvar i vidljivi sviet. Po nazoru Patarena čovjek je sastojao od duše, stvorene Bogom ali od njega odpale, i tiela, stvorena djavlom. Boga staroga zavjeta smatrahu zlim bogom, pa s toga zabacivahu sv. pismo staroga zavjeta. Isusu ne priznavahu božanstva, nego da je najviši od angjela, i tielo da mu bijaše samo prividno, pa zato nije mogao trpjeti ni umrieti. Jednako i za Duha Svetoga kazivahu da nije Bog, nego najviši od angjela. Pokora, kojom se duša može povratiti Bogu, sastoji u tom da se vjeruje u ovu nauku. Za mrtve da ne treba moliti, jer duše, ako su svršile pokoru, dolaze u nebo; ako pak nisu, prolaze iz jednoga tiela u drugo, dokle se sasvim ne očiste. Uskrsnuća neima, jerbo je tvar tiela stvorena od sotone. Zabacivali su sva svetotajstva, pošto tvarni znakovi ne mogu polaziti od Boga, i poricali su pretvorbu hljeba i vina u tielo i krv gospodnju. Zabacivali su crkvene redove: biskupe i prosto svećenstvo, a smatrahu suvišnimi crkve, jer da se Bog ne štuje ljudskom rukom, nego se može svugdje častiti. Hulili su križ, nazivljući ga «vješali», zabacivali kipove, osudjivali ures u crkvah, sjajne odjeće i posudje crkovno. Svetu vodu su mrzili kao otrov. Njihovi hramovi bijahu obične kuće bez zvonika i zvonova, koje su držali za demonske trublje, bez slika i bez propovjedaonica. Nekoliko klupa, i stol bielim platnom pokrit, služeći mjesto oltara, na kojem je bilo evangjelje otvoreno: to bijaše sav ures njihove bogomolje. Sve griehe smatrahu težkimi, ženitbu osudjivahu, te svaki koji je htjeo k njihovoj vjeri da pristupi morao se odreći svoje žene. Osudjivali su mesojedje i piće svega što polazi od mesa, te su držali za osudjene sve koji su jeli meso, sir, jaja i slično. Osudjivali su rat i prisegu. Obično su nosili duge crne haljine. — Patareni u ovom stoljeću bijahu silno razgranjeni po cieloj Bosni. Najuglednija vlastela bijahu sljedbenici ove crkve, a narodu ona omili toliko, da ju je prozvao svojom narodnom «bosanskom crkvom». Dakako, ne treba uzeti da je ova sekta sačuvala do ovoga stoljeća i prvobitnu strogost temeljnih svojih načela, nego je čak od svoga postanka (XI. vieka) postepeno popuštala u tom pogledu, te se prilagodjivala shvaćanju i nagnuću narodâ, medju koje se bijaše uvriežila. Naziv Patarena ne bijaše obćenit, doli u Bosni, dočim u Bugarskoj nazivahu se *Bogomili*, u Italiji *Patrini* ili *Pathriste*, u Francezkoj *Kathari* ili *Albigensi*. Riedja su im imena *Babuni*, *Manikei*, *Publikani*, *Tisserands* itd. (V. raspravu *Račkoga:* Bogomili i Patareni. Rad Jugoslavenske Akad. knj. VII., VIII. i IX.; i *Klaic:* Poviest Bosne str. 347—352).

[2]) *Farlati:* Illyricum Sacrum. Tom. IV. pag. 256. — *Arkiv* Kukuljevićev II. pag. 26. — *Rački:* Bogomili i Patareni. Rad. VIII. pag. 136. — *Truhelka:* Krivi nadpis. pag. 67. —

čini se da nije nastavljeno dogovaranje sve do g. 1444, kada je preuzeto iznova, i to prije nesretne bitke kod Varne.

Izmedju razloga, što su sada sklonuli kneza Stjepana da se približi Budimskomu dvoru i Rimskoj Stolici, mogao je ne biti zadnji izpražnjeno priestolje kraljevstva bosanskoga. Sa Stjepanom Tvrtkom II. Tvrtkovićem († 1443) bijaše izumrla loza Kotromanića, te je ovaj zadnji potomak još za života svoga, g. 1427., imenovao svojim nasljednikom moćnoga i nasilnoga Hermana, kneza celjskoga i zagorskoga, i njegove potomke; ali narod ne htjede niti čuti da bi tudjinac zavladao, te odluči birati svoga zemljaka.[1]) Nije li se sada mogla poroditi o taštom srcu kneza Stjepana želja da postane, uplivom Rima i Budima, kraljem bosanskim? A kada mu to ne bi pošlo za rukom, nije li se valjda nadati mogao da će, toli mogućom podporom, sasvim se otresti vazalstva prema kruni bosanskoj, i biti priznat neodvisnim knezom u svojoj zemlji? Bilo kako mu drago, veliki nekakav tajni interes učinio je Stjepana sada miroljubivim i sklonim za dogovore, te on ne pomuti mira ni tada, kada vlastela bosanska, izabraše za kralja nezakonitoga sina Stjepana Ostoje, *Stjepana Tomu Ostojića* (1444—1461); nego, nasuprot, nakon malo vremena stupi s tim kraljem u rodbinsku svezu. Kralj, naime, Stjepan Toma, živio je do svoga izbora u skromnoj zabiti, tajeći da je sin kralja Ostoje; dapače, da zamete sasvim trag svomu poriekIu, bijaše oženio ženu prosta roda, po imenu Vojaču, i to po običaju bosanske patarenske crkve uz pogodbu „da mu bude dobra i vierna“. Sada vlastela i velmože bosanski govorahu, da žena njegova, buduć nizka i neznatna roda, nije vriedna ni dostojna da bude kraljicom. Taj se je prigovor težko dojimao kralja, tim teže, što je svoju ženu Vojaču ljubio, i što mu bijaše već rodila mužko diete, Stjepana, te prema svomu obećanju ostala mu vazda vierna i dobra. S toga se je on težkim srcem obratio papi Evgeniju IV.

[1]) *Klaić:* Povjest Bosne str. 286.

moleć ga, da skine s njega žig i ljagu, što je diete preljuba, i neka mu dozvoli, da se sa ženom svojom Vojačom razstavi i oženi drugu. Papa Evgenije, zadovoljan što se je Stjepan Toma malo prije odrekao patarenstva i prigrlio katoličku vjeru, usliša mu obe želje, te svojim pismom 29 lipnja 1445 odobri njegov izbor za kralja bosanskoga, i proglasi ga nasljednikom kralja Stjepana Ostoje, koliko da je sin iz zakonita braka; dočim drugim pismom, istoga dana, proglasi brak njegov sa Vojačom razvrgnutim, i rieši ga obećanja, koje joj bijaše po patarenskom običaju jednom zadao.[1]) Tada se kralj ogleda za drugom dostojnom drugaricom, i zaprosi ruku Katarine, kćeri kneza Stjepana Kosače, dotle svoga protivnika Na taj korak kralj se nije zaisto odlučio bez nagovora ili naputka rimske stolice, koja je u tom sbliženju pokatoličene kuće Kotromanića sa kućom Kosača nazrievala jamstvo za konačno uredjenje vjerskih odnošaja u Bosni. Stjepan prista na kraljevu prošnju, i Katarina, odrekavši se prije patarenstva,[2]) god. 1446 postade kraljicom bosanskom. Kod te slave prisustvovahu i zastupnici grada Dubrovnika, naročito odaslani: Gjono Gradić Matov i Jakov Gjorgjić.[3])

Nije li u savezu sa sjajnimi svatovi kuće Kotromanića i Kosače naslov Hercega Svetoga Save, kojim se je malo zatim mogao pohvaliti knez Stjepan Kosača? Nije li taj sada stvoreni naslov posljedicom Kosačina sbliženja Rimu i Budimu, i plod rimske politike, koja je išla za tim da utre put u Bosnu katoličkim misijam, koje su imale izkorenuti Patarene? — Na ta pitanja ne da se odgovoriti, bez da se utvrdi: *tko* je dao knezu Stjepanu naslov Hercega Sv. Save, i *kada* mu je taj naslov podieljen.

Stariji dubrovački kroničari, koje je to moglo da

---

[1]) *Klaić:* Poviest Bosne. str. 284—289. — *Rački:* Bogomili i Patareni Rad. VIII. str. 150.

[2]) *Farlati:* Illyricum S. IV. 70 i 260. *Rački:* Bogomili str. 150. *Klaić:* Poviest Bosne str. 289. *Truhelka:* Krivi nadpis. str. 68. *Orbini:* Il regno degli Slavi pag. 368. *Schimek Max.* - Politische Geschichte des Königreichs Bosnien und Rama. Wien 1878. pag. 116—117.

[3]) *Resti:* Chronica pag. 295.

najviše zanima, nisu zabilježili ništa o postanku Hercežtva Svetoga Save: oni poslie god. 1448 nazivlju kneza Stjepana Hercegom, i uzdrže mu taj naslov sve do smrti. Jedini noviji kroničar *Resti* bilježi pod god. 1448, da je knez Stjepan poslao u Dubrovnik njekoga Radića Stjepkovića, da priobći republici, da je dobio *od kralja bosanskoga* naslov Hercega.[1]) U jednom dnevniku god. 1449 napominje se da je mletčanin Gradenigo sklonuo Kosaču da prigrli katoličku vjeru, i da mu je tada *Papa* dao naslov Hercega Svetoga Save.[2]) U jednoj izpravi 23 ožujka 1455., Dubrovčani se tuže kralju Vladislavu na kneza Stjepana i omalovažuju mu naslov Hercega, jerbo da su mu taj naslov podielili *Turci.*[3]) *Du Cange* jednostavno veli, da kada je knez Stjepan dobio od cara Fridrika (III) naslov Hercega, (ne kaže koje godine) prozvao je cielu vojvodinu Sv. Save Hercegovinom.[4]) *Farlati* takodjer veli, da je car Fridrik III dao Stjepanu naslov Hercega [5]), ali on drži da je to sliedilo još god. 1446, pošto priobćuje listinu, u kojoj su zaključci sabora Konjičkoga iz te godine, i čl. V. odnoseći se na Hercežtvo Svetoga Save. Suviše, u istoj povelji stoji, da je tomu saboru prisustvovao i sami Herceg Stjepan. Za Du Cangeom poveli su se mnogi pozniji pisci, koji su se dodirnuli ili bavili povješću hercegovačkom [6]), i opredjeljuju za to god. 1448; dočim

---

[1]) *Resti:* Chronica pag. 297 «. . . mandò a Ragusa Radich Stiepcovich, suo ambasciatore, dar parte alla repubblica di aver preso il titolo di *herceg*, che in italiano suona duca, concessoli dal re di Bossina».

[2]) «Si osserva che il conte Steffano possiede terre in confine di Cattaro, Ragusi e Spalato, e che era eretico, mà che gli fu spedito l'ambasciatore Gradenigo, il quale lo ridusse in seno alla chiesa, onde ebbe dal Papa il titolo di duca di S. Sava». — *Truhelka:* Krivi nadpis. str. 66.

[3]) . . . . erga nos illate multiplices hactenus injurie per ducem Stephanum, si ducem appellari fas est, quem Teucri ducali nomine decorarunt . . . .» — *Diplomatarium Rag.* pag. 577.

[4]) *Du Cange:* Illyricum vetus et novum pag. 127. — Hystoria Byzantina pag. 341.

[5]) *Farlati:* Illyricum S. IV. pag. 180. «Vladislaus et Vlatkus, fratres, apud quos beneficii atque honoris parenti, sibique collati memores, plurimum valuit auctoritas et commendatio Friderici». — Povelja na str. 68.

[6]) *Gebhard:* Geschichte. pag. 441. — *Schimek:* Polit. Geschicte pag. 116—117., koji dodaje da je na papin predlog to sliedilo. — *Engel:* Gründliche Beschreibung pag. 440. *E. De Sainte Marie:* L'Herzegovine pag. 26. — *Asboth:* Bosnien un die Hercegovina pag. 81. — *Kaznačić:* Bosnia, Hercegovina. str. 102. — *Klaić:* Poviest B. pag. 297. —

drugi ne spominju od koga je Stjepan dobio hercežki naslov, ali priznaju da je to moglo biti god. 1448.[1]) Najstarija pak povelja do nas sačuvana, što je za nas najmjerodavnije, u kojoj knez Stjepan rabi taj novi naslov, jest iz god. 1449, i tu se on piše: *„Stjepan, božjom milošću herceg od svetoga Save, i gospodar Humskoj i Pomorju i veliki vojevoda rusaga bosanskoga knez drinski.“* [2]) Ako, dakle, izuzmemo Farlata, skoro svi ostali pisci slažu se u tom, da je Stjepan dobio naslov Hercega Svetoga Save god. 1448, a velika većina od njih tvrdi takodjer da ga je dobio od cara Fridrika III. (IV.) (1440—1493). Nego ta jednodušnost ne može, kao takva, da obori Farlatova mnenja, pošto on proti ostalim piscem iznosi najbolji dokaz u historiji, povelju,[3]) koja, kako napome-

---

[1]) *Rački:* Bogomili. str. 159. *Jireček:* Die Handelsstrassen und B. pag. 40. — *E. Lilek.* — Riznica porodice «Hranići». U glasniku Sarajevskoga Muzeja 1889. II. str. 3.

[2]) *Pucić:* Spomenici II. pag. 116.

[3]) «Nos Stephanus Thomas, Dei gratia Rasciae, Serviae, Bosnensium, sive «Illyricorum, Primoriae, partium Dalmatiae, et Corbaviae Rex. Convenientibus «in Pago nostro Cogniz in Generali Nostra Congregatione fidelibus nostris uni«versis Praelatis, Baronibus, Vajvodis, ac Proceribus, electisque omnium Comi«tatuum Regni nostri Nobilibus quibuscumque, ad tractandum de his, quae, ad «utilitatem, et tranquillitatem sunt Regni, iidem antedicti Proceres inter alias «eorum laudabiles ordinationes exhibuerunt, et praesentaverunt quosdam arti«culos, nempe infrascriptos, humiliter supplicantes, ut eos iem confirmare digna«remur. Quorum quidem talis est summa.

«I. Ne Manichaei nova Templa construerent, nec vetera collabentia re«staurarent.

«II. Quod bona donata Ecclesiis non auferantur.

«III. Si quis extracto gladio hominem occiderit, Regali judicio tradatur in «Carcerem, et omnia sua bona dividantur in duas partes, una Regali fisco vin«dicetur, et alia Filiis, seu Cognatis, vel Parentibus.

«IV. Quod Confiliarii, Secretarii, Vajvodae, et Comites Sedis Regiae post »electionem solemniter Regi praestent juramentum.

«V. «*Quod Herczegh S. Sabbae sit illegitimus nisi per Regem Rasciae, «Bosniae, seu Illyriae eligatur, et post electionem praestet juramentum Regiae «Majestati. Si autem non praestito juramento officium exercere praesumeret, «eum Majestas Regia puniat.*

«VI. Quod incestuosi, et corruptores Consanguinearum suarum, poena «capitali puniantur.

«VII. Quod traditores Castrorum, vel suorum Dominorum, et pari modo «cusores falsarii monetarum, poena infidelitatis puniantur.

«In cujus rei memoriam, firmitatemque perpetuam, constitutiones ipsas «in praesenti Libello conscriptas, de Dominorum Praelatorum, Vajvodarum, et «Nobilium, ac totius Regni voluntate, et consilio, Nostri Sigilli appensione «communiri fecimus.

«Datum Cognitii per manus Reverendi Patris in Christo Domini Villemiri

nusmo, sadržava zaključke sabora držanoga u Konjicu lipnja 1446., te se u petom članku izrično bavi Hercežtvom Sv. Save, i proglasuje nezakonitim svakoga Hercega, koga ne bi potvrdio bosanski kralj, i koji ne bi prisegao kralju viernost. Od prisutnih na Saboru svietovnih velikaša na prvom mjestu ta povelja spominje Stjepana „Hercega Svetoga Save" i njegove sinove. Po Farlatu, dakle, knez Stjepan Kosača imao je već god. 1446. naslov „Hercega Svetoga Save" i taj mu naslov nije bio podieljen od bosanskoga kralja, upravo obzirom na peti saborski zaključak, nego mu ga je podielio koji strani vladar, izključivši Papu, proti kojemu ne bi se ogradjivao ni jedan sredovječni kralj, najmanje pak onaj kojemu je Papa pozakonio rodjenje i nasljedstvo, i koji bi se bio smatrao sretnim da bude mogao primiti ponudjenu mu kraljevsku krunu. A Farlatovo mnenje u ovom slučaju vriedi koliko i dotična povelja, pa s toga nastaje pitanje je li ta povelja autentična, ili je falsifikat, i ako je to, kako je postala.

Farlati priobćujući ovu latinsku povelju ne primjećuje da li ju je izpisao iz originala, ili mu ju je drugi preveo. Iz toga se dade izvesti, da on držaše da je original povelje bio napisan latinski, i da mu je ot. Vladmirović

«Vladmirovich, Episcopi Cressoviensis, et Narentinarum Ecclesiarum Graecanici «Ritus, Aulae nostrae Secretarii, et Graecanicarum Litterarum, ac Legum Doc»toris, dilecti, et fidelis nostri. Anno Salvatoris 1446. in festo Sancti Joannis «Baptistae, Regni vero nostri tertio.

«Praesentibus Venerabilibus in Christo Patribus, et Dominis, Toma Epi«scopo Farensi, Apostolicae Sedis Legato. — Theophane Diocleae, seu Pechinae, «Patriarcha nostri Regni Rasciae, Graecanici Ritus. Maximo Serviae Metropo«litano, Graecanici Ritus. Joanne Mazuae Metropolitano, Graecanici Ritus. Theo«doro Paugna Metropolitano, Graecanici Ritus, caeterisque Dominis, ac Vladicis «nostri Regni de Ritu Graecorum. Item Reverendis in Christo, ac Charissimis «Patribus Ordinis Minorum Sancti Francisci, Eugenio Summo partium Nostri «Regni Rasciae Nuntio, et Commissario Apostolico, ac Generali Inquisitore Michaele «Jadrensi, Vicario Bosnae Fratrum praedicti Ordinis. — *Item Spectabilibus, ac* «*Magnificis Stephano Herczegh S. Sabbae cum filiis suis*; Radivojo Charissimo «Nostro Fratre uterino, et Bano Jaicze; Radivojo Vladmirovich, Comite, et «Iudice Curiae Nostrae; Stephano Vlatkovich, Consiliario Nostro, ac Ussore «Bano; Joanne Covacich Vajvoda partium Nostrarum Dalmatiae. — Petro «Paulovich Vajvoda Glasniczi et Dapium nostrarum Magistro — Paulo Cubretich «Vajvoda Zuorniki Magistro Pincernarum. — Nicolao Altomanovich Vajvoda «Vaglievi, et Praefecto partium Regni Nostri Serviae. — Villemiro Jamometovich «Vajvoda, et Praefecto Regni Nostri Rasciae — et allis quam plurimis Regni «Nostri Vajvodis». — *Farlati:* Illyr. IV. pag. 68.

dao prepis, nipošto prevod. Nego, ako pregledamo sve bosanske izprave iz raznih kraljevskih kancelarija, što su se do nas sačuvale, uvidjet ćemo na prvi mah, da bosanski vladari, glede svojih nutarnjih posala, nisu običavali izdavati izprava do li na hrvatskom jeziku, pa s toga i ova povelja, koja se odnosi na strogo domaće stvari kraljevine, kada ne bi bila falsifikat, mogla bi biti samo prevod; a kao prevod imala bi se strogo slagati s originalom ne samo glede sadržaja, nego i glede forme. U našem slučaju nemoguće je izvesti prispodobu s originalom, pošto originala ne ima; pa s toga treba, prema pravilom Diplomatike, da si pomognemo s drugimi suvremenimi listinami. Imademo sačuvanu u Zagrebačkom Muzeju autentičnu povelju, 58 dana mladju od Farlatove, dakle iz iste kraljevske kancelarije.[1]) S ovom poveljom, koja je dakako sasvim drugčijega sadržaja, možemo prispodobiti Farlatovu, i to glede nekojih biljega, što bi im imale da bude posve jednake, ko što je invokacija, datum, godina, i podpis notarov, pošto ne možemo niti za čas dozvoliti da bi ista kancelarija mogla rabiti različitih formula, po gotovo u ovako kratkom razdoblju. Zagrebačka povelja počima: „*Va ime Oca i Sina i Svetoga Duha Amin. Milostiju božjom mi gospodin Stefan Toma Ostojić, kralj Srbljem, Bosni, Primorju, Humsci zemlji, Dalmaciji, Hrvatom, Donjim Krajem, Zapadnim stranam, Usuri, Soli, Podrinju i k tomu*“. — Za ovim sliedi tekst povelje, pa svjedoci: „*A tomu svidoci vlastele kraljevstva mi voevoda veliki kraljevstva bosanskoga Voevoda Stipan Vukčić s bratjom*“. Poslie kneza Stjepana navedena je sva sila bosanskih velmoža, ali sasvim druga imena nego li su na Farlatovoj povelji; a završuje ovako: „*Pisan u Vranduku miseca augusta* 22 *dan, lit rožastva Hristova* 1446 *lito. A pisa prisvitloga i mnogo slavnoga gospodina kralja Tomaša dijak Tvrtko Sekulović*“. — Ako prispodobimo Farlatovu povelju s ovom, na prvi pogled ćemo se uvjeriti da nije mogla poteći iz iste kancelarije, jer su sve biljege sastava

[1]) Štampao ju je *Miklošić* u Monumenta pag. 438—41.

skoro sasvim različite. K tomu pridolazi velevažna okolnost, što u zagrebačkoj povelji, koja je mladja od Konjičke, knez Stjepan Kosača ne nosi naslova Herecga Svetoga Save, ko što u Farlatovoj, a ne treba spomenuti, da bi u ovako svečanom aktu kralj Stjepan Toma bez sumnje bio dodao svome tastu hercežki naslov, da ga bude prije toga dobio, ko što mu ga daje u poveljah poslie god. 1448. Što se pak tiče svjedoka, naveli smo da su imena na jednoj i drugoj sasvim različita, što po gotovo ruši autentičnost Farlatovoj povelji. Nego, tu treba da dodamo još nešto. Polag Farlatove povelje, Konjičkomu saboru učestvuje Toma, biskup Hvarski, kao papinski legat, a inače nije spomenut niti jedan dostojanstvenik katoličke crkve u Bosni, dočim je nabrojena sva sila mitropolita i vladika grčko-istočne crkve, od kojih nekoji nisu nikada na ovom svietu živili [1]) Kada bi pak trebalo još dokaza proti autentičnosti Farlatove povelje, mogli bismo dodati, da niti historički sadržaj njezin ne odgovara svomu vremenu, pošto je već prva točka puki nesmisao, jerbo sadrži saborski zaključak, kojim se Manihejcem (Patarenom) zabranjuje zidati nove hramove i stare popravljati, a znade se da oni nisu u obće trpili hramova; [2]) dočim s druge strane historija nije mogla da u ovo doba zabilježi ikakvo sbliženje izmedju katolika i grčko-istočnih, a da bi starešine ovih zadnjih bili sudjelovali skupštini, u kojoj je na odličnom mjestu sjedio legat rimskoga Pape. Sve dakle, biljege, nutarnje i vanjske, poriču autentičnost Farlatovoj povelji o Konjičkomu Saboru, pa s toga i točka peta, koja se bavi Herceštvom Sv. Save, ne može da bude do li puki falsifikat. [3]) Tim

---

[1]) *Petranović* Dr. Božidar. — Bogomili, crkva bosanska, i krstjani. Zadar. 1867. — str. 122—24. (nota).

[2]) Sravni bilježku pod [1]) str. 20.

[3]) Osim *Račkoga* (Rad. VIII. p. 155—57) i *Petranovića* (op. cit.) bavi se Konjičkom poveljom i *Asboth* u napomenutom svom djelu «Bosnien und Hercegowina». On ju takodjer proglasuje patvorenom (str. 80), ali poglavito s toga, što je kraljevu naslovu dodano «Illyricorum», a «Illyria», po mišljenju povjestničara Asbotha, «izum je one katoličko-hrvatske propagande, koja siže čak u dobu Farlatovu, i koja je išla za tim, da stare ilirske pokrajine sjedini pod vodstvom Hrvata u narodnom i vjerskom pogledu». — Zaista, odkriće vriedno da se zabilježi, i koje dovoljno razjasnjuje što je nagnalo g. Asbotha, da u svojoj knjizi onako napade na Klaićevu «Poviest Bosne».

se dakako ne poriče da je god. 1446 mogao biti držan u Konjicu sabor kraljevstva bosanskoga, ali se poriče da su stvoreni u njemu zaključci sadržani u Farlatovoj povelji, i da je već tada knez Stjepan Kosača nosio naslov Hercega Svetoga Save.

Nego, pitat će se, tko je mogao izmudriti tu povelju i čemu. Da se odgovori na to pitanje treba da se opet vratimo k Farlatu. On u svom djelu, pred poveljom o Konjičkom saboru, primjećuje, da mu ju je dao fra *Luka Vladmirović*, muž preodličan i rodom, i naobrazbom i kriepošću.[1]) Taj fra Luka potiče iz boljarske porodice Vladmirovića Neretvanskih. Rodio se god. 1718, dakle bijaše Farlatov suvremenik. Povelju koju je on dao Farlatu, štampao je nešto kašnje neki *Prudentius Narentinus*,[2]) u knjižici od koje je „pars tertia" posvećena upravo fra Luki Vladmiroviću. Ma koliko raznolik bio naslov te knjižice, ipak cieli sadržaj njezin nije do li pusti slavospjev porodici Vladmirovića, uz tolike izmišljotine, izpreplətene medju netočno navedene historičke dogodjaje, da se čovjek mora diviti toliko bujnoj piščevoj mašti, ko što i blagosti Reformatora „dello studio di Padova", koji su glede toga neizcrpivoga skladišta izmišljotina svake fele, skovanih jedino da bude zadovoljeno praznoj taštini, izjavili da ne sadrži ništa protivna ćudoredju.[3]) U toj knjižici imade više povelja bosanskih

---

[1]) *Farlati:* IV. pag. 68. «Acta et decreta nobis communicavit P. Lucas Vladmirovichius e Franciscana Fratrum Minorum Familia, vir tum antiqui generis nobilitate, tum vero doctrina ac virtute praestantissimus».

[2]) *De regno Bosniae eiusque interitu* narratio historica. — Accedit de Naronensi Urbe ac civitate pars altera. — Item de laudibus inclytae ac perillustris Familiae Comitum atque Equitum Vladmirovich pars tertia. — Auctore *Prudentio Narentino.* — Venetiis 1781. — Rodjenje i život Fra Luke Vladmirovića na str. 121—125.

[3]) *Prudentius Narentinus* izvodi poriektlo Vladmirovića od rimskih patricija II. stoljeća po Is., i svoje svjedočanstvo utvrdjuje navodeći nadpis tobože urezan na jednoj ploči u Kapitolinskoj Palači u Rimu. Odatle, veli, da su Vladmirovići (p. 100—1) preselili se u Neretvu, i tu sagradili hramova božicam Veneri i Diani. I to Prudentius utvrdjuje navadjanjem nadpisa, koje čita dosle nepostignutom arheoložkom dosjetljivošću. On n. p. navodi nadpis:

VENERI VICTRICI SACRUM L. V. S. P. L.L. T.

i ta slova čita vrlo jednostavno: *Lucius Vladmirius Supremus Praetor Libens*

na latinskom jeziku, ali sve sami falsifikati, sklepani po kalupu Konjičke povelje, valjda poglavito u namjeri da se zavede u bludnju Papu Klimenta XIII., i da ovaj, priznavši braći Luki i Antunu Vladmirovićem porieklo od starih rimskih patricija, i odlični položaj, što je u srednjem vieku njihova obitelj imala u kraljevstvu bosanskomu, podieli im čast viteza, „Auratae Militiae“, pošto su već prije (g. 1755.) izhitrili od mletačkoga senata znatnih sloboština i zemalja u Neretvi. Da li je pak taj patvoritelj bio sami naš Fra Luka, i da li se on krije pod pseudonimom Prudencijevim, te da li je sam sebi posvetio svoje djelo, ne spada ovdje iztraživati, premda to ne bi, prema duhu i shvaćanju onoga vremena, ni malo oborilo istinitost Farlatova priznanja o njegovoj krieposti, a svakako bi utvrdilo glas o njegovoj učenosti.

Pošto je time dokazano da je povelja Farlatova o Konjičkom Saboru falsifikat, po sebi pada mnenje da je knez Stjepan Kosača već god. 1446. imao naslov Hercega Svetoga Save. Glede god. 1447., ne bi trebalo da razpravljamo, pošto nijedan pisac ne tvrdi, da je Stjepan te godine postao Hercegom. Nego, upravo kroz god. 1447. sbilo se je nešto, što nam može mnogo svjetla donieti u

---

Locavit Templum. Ali tek. g. 287 (sic!) Vladmirovići popeše se do najveće slave, kada su iz njihove porodice zasjela na priestolje carstva rimskoga tri cara, i to: *Carus, Carinus* i *Numerianus.* Da to utvrdi ne ima pri ruci nikakova nadpisa, nego navodi Vopisca, koji tvrdi protivno, pošto veli za Carusa i njegove sinove da su porieklom iz Karthage. — Dakako, Prudentiusa ne smeta da Vladmirovići kojim se znade za lozu jedva u II. stoljeću, i koji tada grade hramove poganske, dočim u III. zaogrću se carskim grimizom, budu već u I. stoljeću pokršteni od apostola sv. Pavla, koji dapače kod njih trajno konakuje, i oni ga junački brane od svih navala kletih pogana. (p. 117.). Za to ih je sv. Pavao blagoslovio, i posljedice toga blagoslova trajno se odrazuju u svih potonjih vjekovih, pa već god. 423. Vladmirovići daju Crkvi svetoga jednoga *kardinala* (sic!) po imenu Petra, a u VII. (sic!) stoljeću «*S. Savam Monachum, qui ex eadem familia prodiit, circa an. 640., quique una cum divis Cyrillo et Methodio, totum Illyricum ad fidem Christi convertit*». itd. itd. Patvoritelj, bio koji mu drago, svoj je cilj postigao, pošto je Papa Kliment XIII., poveljom 23 ožujka 1765. (str. 115) odlikovao braću Vladmiroviće vitezkim redom, a glede podastrtih mu izprava izjavio: «*Itaque nos his, et similibus meritis mature consideratis, eadem Diplomata, atque Decreta, rata, legitima, ac valida in omnibus suis Partibus a nobis approbata, et confirmata esse volumus, et declaramus*». — osim, ako nije i ova povelja iz iste kovačnice iz koje su Prudencijeve bosanske povelje.

ovom pitanju. Na 6 ožujka 1447. zasjeo je na Petrovu Stolicu nasljednik Pape Evgenija, Nikola V. K njemu je malo iza toga došlo poslanstvo kneza Stjepana Kosače, koje je u ime svoga gospodara izrazilo Papi pokornost. Usljed toga Papa je imenovao hvarskoga biskupa Tomu svojim legatom za Bosnu, i preporučio ga pismom 18 lipnja 1847. svim i svakomu. Biskup Toma zadržao se je neko vrieme u Spljetu, a odatle krenuo u Hum, gdje je mislio započeti svoje djelovanje protiv Patarena. Knez Stjepan, doduše, bijaše izjavio svoju pokornost Svetoj Stolici, ali to je moglo vriediti samo za njegovu osobu, nipošto za množtvo Patarena, kojim upravo u Humu bijaše leglo. Papinski poslanik pozove poglavice sljedbe, da se upuste u razpravljanje ovoga vjerskoga pitanja. Oni su izprvice na taj poziv pristali bili, dapače bi utanačen dan i mjesto sastanku. Ali taj se sastanak razbi o oporosti Patarena, koji ne htjedoše približiti se papinskomu legatu. I tako biskup Toma ostavi Hum, ne opravivši ništa.[1]) Obzirom na to, ako uvažimo, da dočim je papa Nikola izašiljao biskupa Tomu u Bosnu kao svoga legata, da pomoću sada pokornoga kneza Stjepana iztriebi Patarene, istodobno je sklapao konkordat s carstvom njemačkim, i tim završivao djelo koje sam bijaše započeo kao legat na kneževskom sboru držanom u Frankfurtu god. 1446.; ako uvažimo, da su u ovo doba, a i kašnje odnošaji izmedju njega i cara Fridrika III. najbolji, dakako, najviše zaslugom učenoga i svetoga careva sekretara *Eneja Silvija Piccolomini;* ako nadalje uvažimo, da velika većina pisaca tvrdi da je car Fridrik III. podielio naslov Hercega Svetoga Save knezu Stjepanu Kosači i to god. 1448.[2]), dočim nekoji tvrde, da je samo čeznuće za hercežkim viencem navelo Stjepana da se barem za čas izkaže Papi pokornim;[3]) ako konačno uvažimo, da osim Pape, nitko drugi nije imao, niti mogao imati razloga ni povoda da predloži

---

[1]) *Rački* — Bogomili i Patareni. Rad. VIII. str. 157—58.
[2]) Vidi bilježku pod [6]) str. 23.
[3]) *Truhelka:* o. c. p. 65.

caru za odlikovanje jednoga prilično udaljenoga kneza, k tomu patarena, i koji nije došao niti je mogao da dodje sam po sebi u doticaj sa njemačkim carem; — ako sve to uvažimo, ne može se poreći da je osnovano mnenje, da je car Fridrik III., na predlog Pape Nikole V., podielio knezu Stjepanu Kosači naslov Hercega Sv. Save, u namjeri da ga odvrati još više od patarenstva i učvrsti u odanosti prema rimskoj Stolici. Kako bi se inače moglo protumačiti taj dogodjaj, pošto poviest ne pozna da je prije obstojao ikakav odnošaj izmedju kneza i cara? Dočim stvar u sebi, naime podieljenje naslova od strane careve, nije ništa nova ni neobična, pošto se znade, da su njemački carevi upravo ovim načinom stvarali i vojvode i kraljeve, i to unutar i van granica carstva njemačkoga, pa je i sami Fridrik III. malo kašnje (1453) potomkom svoga roda podielio čast i naslov nadvojvoda. Da je pak car Fridrik III. i nitko drugi, podielio Hercežki naslov knezu Stjepanu, imademo sjajan dokaz i u tome, što isti car, poslie Hercegove smrti preporuča njegovim sinovom Vladislavu i Vlatku biskupa Andriju Makarskoga,[1]) katoličkoga vjerovjestnika u Hercegovini, predpostavljajući da je Herceg i poslie god. 1448. ostao vjeran katoličkoj crkvi, pa dosljedno da su mu i djeca katolici, te je sigurno računao na zahvalnost što mu obitelj Kosačina dugovaše za podieljeni joj hercežki naslov i vienac.

Pošto se, dakle, svi razlozi slažu u tomu da Fridrik III., jedino na predlog Pape Nikole V., mogao je podieliti knezu Stjepanu čast i naslov Hercega, možemo kazati, da Hercežtvo Sv. Save, a po njemu postepeno odciepljenje Hercegovine od kraljevstva bosanskoga, pravom se može smatrati kao nastavak stare politike rimske Stolice. Prvi uspjesi te politike najprije se pokazaše kada je kralj primio sv. Krst, i zaprosio dozvolu za razriešenje braka sa patarenkom Vojačom, a zatim kada je Stjepanova kći Katarina pružila ruku kralju Stjepanu Tomi, i prije toga pristupila u katoličku crkvu. Vrhovni pak cilj te politike bijaše:

---

[1]) *Farlati:* Illyricum Sacrum. IV. pag. 189. Sravni bilj. pod [4]) str. 23.

uništenje patarenstva u Bosni, pomoću kralja Stjepana Tome, a u Hercegovini, pomoću Hercega Stjepana.

Je li pak Herceg Stjepan ikada prešao na katoličku vjeru? Za Ivaniša Pavlovića, sina vojvode Radosava, znade se da se je još god. 1445 pokatoličio [1]), ali da je to isto učinio, bilo i za čas, takodjer i Herceg Stjepan, ne imamo nigdje zabilježeno. Jedini Farlati na temelju pomenute listine o Konjičkom Saboru, mogao je biti toga mnenja, ali do mnenja na onakovoj podlozi osnovana, ne može se držati. Od ostalih pisaca dvojica vele, da se je Herceg Stjepan samo „približio“ kat. crkvi,[2]) ali da se je brzo predomislio, netom je uvidio da ne može postići svojih stanovitih ciljeva; pa dodaju, da se je poveo za Hercegom i pokatoličeni vojvoda Ivaniš Pavlović. Inače samo jedan pisac kaže „sva je prilika da se je Stjepan prekrstio,“ [3]) osnivajući svoje mnenje na bilježci u dnevniku god. 1449., po kojoj mletčanin Gradenigo povratio je Hercega kat. Crkvi.[4]) Ipak, mislimo, da se može kazati, da je Herceg Stjepan prešao na katoličku vjeru kada je u Bosni boravio biskup Toma, ali da se je odmah iznevjerio, i povratio patarenstvu. Taj sud osnivamo na pismu pape Nikole V., od 1 veljače 1448., kojim on nalaže biskupu hvarskomu Tomi, da otidje opet u Bosnu, i da *izobći* Stjepana Kosaču i Ivaniša Pavlovića, ako se ne bi na njegovu opomenu obratili, i suviše da ih proglasi lišenimi svih imanja, koja da razdieli medju katoličku gospodu bosansku.[5]) Tu očevidno Papa se laća crkovnih kazna proti obojici, a u koliko je poznato rimska Stolica nije običavala da crkovnimi kaznami progoni, po gotovo da izobćiva, do li „vjernike“, koji bi se podigli proti njezinoj nauci, ili se otimali njezinu posluhu. Osim te prakse, sudeći i po zdravu razumu, izobćenje inovjernika ne bi

---

[1]) *Rački:* Rad. VIII. str. 151.
[2]) *Gebhard:* o. c. 445; *Schimek:* o. c. 116—117.
[3]) *Truhelka:* Krivi nadpis. str. 67.
[4]) Sravni bilježku pod [2]) str. 23.
[5]) *Rački:* Rad. VIII. pag. 158. *Truhelka:* Krivi nadpis. pag. 68.

imalo smisla, pošto inovjerci, već kao takvi ne spadaju crkvi, niti ih se može lišiti crkvenih blagodati,[1]) kojih i tako nisu niti mogu da budu dionici. Ako je, dakle, Nikola V. ovlastio biskupa Tomu, da uz Ivaniša Pavlovića, za koga stoji da je bio prešao na kat. vjeru, izobći takodjer i Herccga Stjepana, ne može se logično zaključiti drugo, nego da je i Herceg malo prije bio prešao u kat. crkvu i odmah se iznevjerio, valjda netom je dobio naslov od cara Fridrika. S toga, ako stoji, što netom iztaknusmo glede prakse kat. crkve u pogled izobćenja, i obzirom na razdoblje (lipanj 1447 — veljača 1448) proteklo izmedju zadnje i predzadnje misije biskupa Tome, možemo ustanoviti, da je Herceg prešao u kat. crkvu po prilici kolovoza g. 1447, a povratio se k patarenstvu koncem iste godine. U ostalom, takvo lakoumno ponašanje Hercega Stjepana podpuno bi se sudaralo sa njegovom surovom naravi i neobičnom sebičnosti, pošto je svedjer i u svemu imao pred očima jedino svoju osobnu korist, pa i sada je držao s Rimom dokle je postigao što je želio. Biskup Toma odazvao se je nalogu Sv. Stolice, i pošao k Hercegu, ali nije opravio ničesa. Herceg nije se dao nagovoriti, pošto je kod njega samo osobni interes bio mjerodavan, a još manje zastrašiti,[2]) pa je svaka prilika, da je legat ostavio njegovu zemlju i prošao u Bosnu, bez da je niti izobćio bilo njega bilo vojvodu Ivaniša Pavlovića. Taj neuspjeh nije ipak oborio svaku nadu u Rimu glede Hercega: sada je sveta Stolica samo odgodila svoje pokušaje, da ih preuzme kada joj se bude svidjelo da je zgodan čas.[3])

Kroz cielo ovo vrieme očijukanja Hercegova s Rimom i njegova savršenoga prenavljanja, Dubrovčani su uživali

[1]) »Excommunicatio est censura per quam ab Ecclesiae communione aliquis separatur; et bonis quae inter fideles communia sunt, vel ex parte vel ex toto privatur.« — *Scarini:* Theol. Moralis. I. 900.

[2]) *Rački:* l. c.

[3]) *Resti:* Chronica p. 300. — Dubrovčani malo iza odlazka legatova, početkom god. 1449. šalju Petra Prokulića i Nikolu Bunića na svatbu vojvode Ivaniša Pavlovića, što valjda ne bi bili učinili, da ga bude legat malo prije u papino ime izobćio.

mir, koji bi pomućen netom je god. 1448. papinski legat ostavio Hercegovinu. Tomu pomućenju dobra susjedstva dala je povod nesretna Hunjadyeva vojna god. 1448. Taj slavni kršćanski junak, da osveti strašni poraz pretrpljen kod Varne, od duže se vremena spremao na odmazdu. Na to ga nukao ne samo osobni ponos, nego i sretno vojevanje Gjure Kastriote, koji je uprav god. 1447. pod Krojom zadao ljutih poraza Muratovoj vojsci. Hunjady je zaiskao pomoći od svih kršćanskih vlasti, ali su se ove slabo odzivale, jer podalje od izloženoga Balkana. Kralj Stjepan Toma Ostojić, premda se nalazio u sto jada, sbog vjerskih nemira u zemlji, ipak, nadajući se valjda da se ne će i ovoga puta iznevjeriti ratna sreća junačini Janku, bijaše spremio pomoćnu vojsku;[1]) a niti maleni Dubrovnik nije htjeo da izostane[2]) kod poduzeća, što je imalo da bude odsudno za cieli Balkan: hoće li, naime, postati turskim, ili će ostati kršćanski. Samo dva, skoro najzanimanija vlastodržca, despot Gjorgje Branković i Herceg Stjepan, ne mogahu da shvate važnosti ovoga rata. Čini se, da je upravo trebalo, da Turci i sada (god. 1448) poraze kršćane na zlokobnom Kosovu polju, i da uslied toga poraza do pet godina polumjesec zamjeni sveti Krst na velebnoj Sofijinoj crkvi, da progledaju i oni, da uvide u muslomanstvu svoga dindušmanina, koji je vrlo lukavo namećao im svoje savezničtvo i štitničtvo, i huckao ih na zatiranje svojih kršćanskih susjeda, samo da mu tim prije i bolje bude utrt put na Zapad. I zaisto, tečajem ove vojne ponio se despot Gjorgje prema svomu najvećemu dobrotvoru tako, kao da je sbilja sudbina dosudila imenu Brankovića najcrniji žig izdajstva kršćanske stvari, i da potomstvo ne bude moglo sjetiti se i prvoga i drugoga Kosova bez da se sjeti i Brankovića. Žalibože, što velik dio njegove krivnje nose dva dubrovčanina, koji bijahu tada na njegovu

---

[1]) *Smičiklas:* Poviest Hrvatska. I. str. 595.

[2]) Dubrovčani se obvezaše izručiti Hunjady-u 2000. zlatnih dukata, netom predje vojskom preko Dunava. — *Diplomatarium.* pag. 466. -- *Matković.* Prilozi. str. 246.

dvoru kao prvi doglavnici.[1]) A Herceg? On ne bijaše doduše u prilici da izkaže svoju odanost Turkom, ko što despot Gjorgje, ali se je ipak poskrbio kako ni njega ne će Turci uzeti za svoga protivnika. S toga, kada su Dubrovčani malo prije Kosovske bitke odredili, za slučaj te bi kršćani bili poraženi, i turske čete provalile u Hercegovinu, da njihovi podanici iz Konavala i Primorja prodju na bližnje otoke, i ponudili Hercegu da se njegovi obližnji povuku u Ston, on se je na to tako razljutio, da je republika držala neizbježivim rat. To bijaše takodjer uzrokom, te je Vieće dalo i Skenderbegovu poslaniku, biskupu Antunu, za naoružanje vojske, što je imala da krene iz Albanije na Kosovo, mnogo manje pomoći, nego li bijaše odredilo u početku.[2]) Hunjady, krivnjom Despotovom, bio je poražen do nogu, i tim je bilo riešeno pitanje Carigrada i cieloga balkanskoga poluostrva: do 30 godina Prorokovi sljedbenici klanjati će po cielom Balkanu sve do Dinarskih planina.[3])

Od ovoga časa počeše za Dubrovnik dnevi kušnje: odnošaji s Hercegom svedj to više se zaoštravahu, dokle se ne izvrgoše u najbjesniji rat, tečajem kojega ratujuće su stranke posegnule i za najočajnijimi sredstvi medjusobnoga zatora. Dubrovačko je Vieće nastojalo iz svih sila da se ne dodje do rata, ali uzalud mu sva triezmenost, obzirnost i izkustvo: Herceg se je poslie Kosova nalazio u istom položaju prema Porti, u kojem bijaše do g. 1443., s toga je sada bio prisiljen da se ponaša s Dubrovnikom. ko što nekoć s Radosavom Pavlovićem. Turci su mu počeli upadati u zemlju [4]), pa se je morao odkupljivati haračem.

---

[1]) *Katona* St.: — Epitome Chronologica rerum hungaricarum. Pars. II. Budae. 1796. pag. 328. — *Diplomatarium* R. pag. 472. — *Resti*. Chronica p. 304. Ta dvojica bijahu Paško Sorkočević i Damjan Gjorgjić. Prvi je bio poslanikom despotovim k Muratu, da ga obaviesti o dolazku kršćanske vojske i njezinom broju, dočim su kašnje oba nagovarali despota da ulovi u biegu samoga vojvodu Hunjady-a.

[2]) *Resti:* Chronica. p. 297-98.

[3]) Opis Kosovske bitke kod *Smičiklasa* o. c. I. str. 596-98. — *Schimek*. o. c. p. 121. — *Fessler:* Geschichte von Ungarn p. 516-17.

[4]) *Resti:* (Chronica. p. 300.) bilježi pod god. 1449 «incursione ultimamente fatta da Turchi in Chelmo».

*

i kod Visoke Porte i kod netom stvorenoga Sandžak-Bega hercegovačkoga u Foči,[1]) a za to je trebalo novaca, i to mnogo više nego li je smagao: pa bijaše, po njegovu shvaćanju, najprirodnije, podizati namete na dubrovačku robu, makar kroz desetu ruku orobiti kadkada dubrovačke trgovce, i zalićati se u Konavlje, paliti, pljačkati i odvadjati čim više pliena.[2]) Uzalud mu republika šalje poslanike, uzalud se ovi napinju da makar uz koju žrtvu stvore snošljive odnošaje. Herceg im obećivao sve i sva, ali je odmah sve opozivao dok bi poslanici ostavili njegov konak, te nastavljao otimati trgovcem robu, i obterećivati ih novimi nameti, dočim je za sebe tražio, da bude prosta od carine sva njegova roba što bi prošla kroz Dubrovnik.[3]) Kada bi mu se dokazalo da nepravedno postupa, da krši obstojeće ugovore, odgovarao bi, ili da će se izviestiti bolje, ili da će poduzeti energičnih mjera da se u buduće što takova ne ponovi. Tako je trajalo sve do god. 1450. Nego, kada je republika preko svojih plaćenika u njegovu vieću doznala, da namjerava još gore pritisnuti trgovce, ovi se na jedan put svi povukoše iz njegove zemlje.[4]) Ta reakcija izazvala je drugu od strane Hercegove, i rat je bio neiz-

---

[1]) *Asboth:* o. c. p. 82.

[2]) *Miklošić:* Monumenta p. 442. priobćuje jedan popis šteta počinjenih od Hercega u Konavlih i u svojoj zemlji dubrovačkim podanikom. Otimao je svitu, konje, volove; rušio kuće, dapače ogolio i jednu crkvu.

[3]) *Diplomatarium* p. 488-503. — «. . . . — passando li nostri merchadanti per li soi territorii li tole arzenti, rame, piombi, cere et altre mercanzie et robbe . . . . ha fatto molte innovacion di gabelle, alcune accrescendo, et alcune de novo pagando, contra le scritture . . . . . Per li animali i quali vien esser menati da li paesi di Turchi . . . . a Ragusa, passando per so terreno, vole haver X per cento.» . . . . Vole et domanda che di tutte le merchantie, robe et cose soe, le qual passasse per Ragusa, non debia pagar gabella alcuna . . . .

O dubrovačkoj trgovini, karavanah, glasonošah itd. Vidi. *Jireček:* o. c. p. 58-61. — Nešto osobita bijahu tada u Hercegovini t. z. *ponosnici,* neka vrst kirijaša. Ti ponosnici valja da su imali izključivo pravo prenašanja robe stranih trgovaca po zemlji, uz odmjerene nagrade, a bijaše takodjer uredjeno koliko robe jedan ponosnik dužan je da nosi. Sada je Herceg naredio, da gdje je prije dobrovački trgovac uzimao jednoga ponosnika, imade uzeti tri, uz trostruki trošak, i suviše da svaki ponosnik od svoje kirije dužan je platiti državi trećinu zlatnoga dukata, što je sve spadalo na teret dubrovčana. *Diplomatarium* l. c.

[4]) *Resti:* o. c. p. 301. — «Ma sapendosi di certo, per mezzo delli pensionarj che si tenevano nella di lui corte, aver lui stabilita massima d' aggravar ogni giorno più li mercanti ragusei . . . . li Ragusei tutti si ritirarono dalli di lui stati . . . .»

bježiv. Hercegovci počeše češće upadati preko granice, pustošiti polja, u vrieme berbe otimati plodove, plieniti stoku, ubivati ljude i paliti kuće. Uz to Herceg podiže solane u Novom proti ugovorom, i ne samo da je zabranio svojim da idu u Dubrovnik po sô, nego je zapriečio i tudjim podanikom prolaz za Dubrovnik. Osim toga, da im se valjda naruga, zatraži od Dubrovčana, da ne smiju kazniti nijednoga njegova podanika, koji bi kod njih što ukrao,[1]) dočim istodobno zajamči sigurno zaklonište u Novom svakomu koji bi pribjegao, onamo iz Dubrovnika. Tim je dakako privukao u Novi silu zločinaca i varalica, jer ih pod njegovim okriljem ne mogaše stići ruka pravde. Pa kao da mu sve to ne bijaše dosta, stade se spremati da gradi nekoje tvrdjave na granici.[2]) To sve bijaše previše a da je mogao izostati rat. Nego, Vieće se ipak sgražalo pred ratom sa Hercegom, pa odasla k njemu poslanike Marina Gjorgjića i Nika Gundulića, koji mu izjaviše, da će se trgovci povratiti u njegovu zemlju netom dokine povišene carine, i povrati sve na staro. Pokazaše mu davne izprave, polag kojih ne mogu se podizati nove solane, budući uredjeno gdje da se ima sol prodavati.[3]) Konačno opaziše mu da podizanje tvrdjava na granici odaje neprijateljsko mišljenje; a da se protivi medjunarodnomu pravu,

---

[1]) *Diplomatarium* l. c. «Continuamente se sforza de occupar li confini de li nostri territorii, et le seminason fatte per li nostri sopra il terren nostro a li detti confini, a le volte fa devastar da li soi, et a le volte tor li grani per forza al tempo del raccolto . . . . Manda li soi a robar animali et altre robbe a li nostri homeni, a li nostri confini, et commettere occision di homeni et brusamenti de chase . . . . fa commerzio di sale in Draceviza, dove vol vendere lo sal soa che lui fa li, et far addur de le altre per vendere . . . . Fa vetacion a tutti li soi homeni, che non vengano a comprar sal a Ragusa, et anche non lassa passar per el so terreno li homeni di altri signori, per andar a Ragusa a comprar sale . . . . Vole et domanda, che alcuno de li soi homeni i quali fesseno furto . . . . in Ragusa . . . . et capitasseno nelle man nostre, non lo dobbiamo punir . . . .»

[2]) *Resti:* o. c. p. 301. «. . . . dove (a Castel Nuovo) permesse salvocondotto reale e personale a tutti quelli che fuggendo da Ragusa, venissero ivi ad abitare. . . . . Ne contento di questo, cominciò disegnar alcune fortezze lungo i confini.

[3]) Hercegov sin Vladislav, u povelji 15 kolovoza 1451, posvjedočava Dubrovčanom, da se ne može učiniti «gabelu od prodaje soli nigdir osim na Drievih, u Dubrovniku, u Kotoru, i u Zeti u svetoga Srgja na Bojani.» — *Miklošić* o. c. p. 446.

što je raztvorio vrata Novoga osobam, koje bi sbog zločina i dugova imala da progoni ruka pravde.[1]) Poslanici nadjoše Hercega u Trebinju. On je uljudno slušao njihovo razlaganje, ali ne htjede priznati pravednost republike. Kada su mu pak poslanici primjetili, da su čuli, kako snuje o tomu da prenese u Orman trg s Drieva, što bi se takodjer protivilo davnim ugovorom s bosanskimi knezovi, odvrati im, da ne priznaje nikakovih ugovora do li onih što su sklopljeni sa Sandaljem i s njegovim otcem, te predloži, neka republika zakupi Drieva za 10.000 dukata, znajući da je takav predlog neprihvatljiv. Poslanici izviestiše o tomu Vieće, koje ih ovlasti da punude 3.000 dukata zakupnine. Na to Herceg ne prista, ko što ne prista niti da ostane stari namet na stoku, nego izjavi, da će se odreći udarenoga postotka (10%), ako se dubrovčani obvežu da će plaćati travu što stoka popase prolazeći Hercegovinom.[2]) Poslie takova odgovora, i pošto je odklonio dalnje dogovaranje, poslanici se osvjedočiše da Herceg po što po to želi rat, pa s toga obećaše njegovu prvomu savjetniku *Radin Gostu* [3]) liepu nagradu, ako svojim uplivom uredi stvar.[4])

Pošto sve to nije pomoglo, i pošto „plaćenici“ dubrovački javiše Vieću da se Herceg obskrbljuje zairom, da muti proti republici kod kralja Aragonskoga i kod Genoveza, da je poslao k Porti Ivana Vlatkovića, da izposluje od Sultana dozvolu da uništi njihov grad i kotar, i da je ponudio Mletčanom, ako mu pomognu osvojiti Dubrovnik, da će im prepustiti grad, zadovoljivši se da ga on prije opljačka [5]),

---

[1]) *Resti:* o. c. p. 302.

[2]) Idem. p. 303. 304.

[3]) Na čelu patarenske crkve u Bosni bijaše *djed* (senior, ancianus.) Njemu bijahu podložni *strojnici* ili *učitelji* (magistri), kojih bijaše 12. a prvi medju njimi bijahu *gost* i *starac*. Gost se smatraše obično zazmjenikom i nasljednikom djedovim.

[4]) *Resti:* o. c. p. 304.

[5]) *Diplomatarium* p. 475-80. «. . . . continuamente pratichando con li soi ambasadori alla Porta del Gran Turcho, appresso della maestà del rè d' Aragona, da la illustrissima signoria di Vinexia et della magnifica et potente comunitade de Zenova, cose le quali tendeno in male et desfacion della detta citade.»

Dubrovčani se na te viesti silno ustraviše, te žurno odpraviše (28. siečnja 1451.) Ivana Okruglića k gubernatoru Hunjady-u, moleći ga da posreduje kod Hercega za Dubrovnik, taj „navjerniji grad kraljevstva".[1]) Hunjady odasla k Stjepanu njekoga Tomu, i taj se svojski zauze za Dubrovčane, ali nikako ne mogoše da dobije izvjestna odgovora. Herceg je odgovorom navlaš odgadjao, da medjutim sabere u Novomu sve svoje čete, koje su odmah počele i upadati preko granice. Hunjadyjev poslanik Toma prosvjedova, izjavivši Hercegu, da će Budimski dvor svimi silami osvetiti svaku najmanju štetu, što bude nanešena republici, ali je Herceg malo mario za prietnje dalekoga Budima, te poslanik ostavi Novi i navrati se u Dubrovnik, da savjetuje Vieću, neka pošalje u Ugarsku jednoga od vidjenijih plemića, koji će izposlovati osbiljnije pomoći, nego li su prazne prietnje.[2]) Vieće je tek sada uvidilo u kakvom se grdnom položaju nalazi, pred neprijateljem do zubi naoružanim, dočim je republika, uzdajući se u diplomatska posredovanja, bila bez saveznika i bez vojske. Odlučiše s toga upotrebiti sva sredstva, staviti na kocku sve, samo da suzbiju i unište Hercega. Poslaše u Italiju svojih ljudi, da pogode čim više plaćeničkih četa i prevezu ih čim prije u Dubrovnik, a istodobno stadoše raditi oko vrlo smjele osnove. Zamisliše, naime, povući u savez bosanskoga kralja Stjepana Tomu, — koji je sada bio u vrlo napetih odnošajih sa svojim tastom, jer ovaj davaše zaklona progonjenim bosanskim Patarenom, — pa hrvatskoga bana Petra Talovca i gubernatora Hunjady-a, sigurni da Herceg taj „pataren, i božji neprijatelj", kako ga nazivlju, ne bi mogao odoljeti njihovoj zajedničkoj sili, pa bi lako pošlo za rukom oteti mu Hum i Neretvansku carinu, što je i tako starinom pripadalo ugarsko-hrvatskoj kruni; a ne bi bilo težko

---

— *Resti:* o. c. p. 306 «. . . . a Venezia offeriva, che espugnando lui la città di Ragusa con l'ajuto dell' armata veneziana, era contento del solo spoglio della città, e questa dovesse restare in proprietà alli Veneziani.» — *Ljubić:* (O odnošajih medju Dubr. i Mletčani. Rad. Jug. Ak. knj. XVII) pag. 45. dokazuje da Mletčani nisu dugo odgovorili na predloge Hercegove, dok ih dne 7 prosinca 1451. nisu odklonili.

[1]) *Diplomatarium.* p. 478-79.

[2]) *Resti:* p. 307 i 308.

lišiti ga i ostalih zemalja, pošto su podanici s njime nezadovoljni, pa bi rado pristali uz svakoga, koji bi ih oslobodio njegova zuluma.[1]) Za tu svrhu poslaše Sigismunda Gučetića, preko Spljeta, da najprije pohodi u Klisu bana Petra, s kojim da ugovori koliko vojske može dati u pomoć proti Hercegu. Iz Klisa je imao Gučetić krenuti ravno u Bosnu do kralja Stjepana Tome, a iz Bosne žurno u Ugarsku k Hunjady-u. Gučetić je krenuo poslie 14. travnja 1451. sa vrlo obsežnimi naputci; na 22. i. mj. već bijaše ostavio Klis,[2]) a još početkom lipnja javio Vieću, da mu je Hunjady obećao da će do mala glavom krenuti u Bosnu, da uredi osim dubrovačkoga više drugih pitanja.[3]) Vieće uze na znanje tu viest, ali pošto bijaše skrajno doba, 17. lipnja zamoli Hunjady-a, „u koga poslie Boga polažu sve svoje nade,“[4]) ako sam ne može da krene odmah put Bosne, neka žurno pošalje čete, što je namjeravao voditi, kralju bosanskomu, i neka ovomu naloži da provali u Hum i Podrinje.[5]) Medjutim stigoše najamničke čete iz Italije, a s njimi Jacobuzzo de Ursinis i Giuliano da Fano, glasoviti vojvode talijanske pješadije u ono doba. Te čete porazmjestiše po važnijih mjestih, a nekoliko oboružanih ladja poslaše pod Cavtat[6]).

Ali od Hunjady-a nikakve pomoći. On kao da nije shvaćao osbiljnosti položaja, i opasnosti u kojoj se nala-

---

[1]) *Diplomatarium*. p. 488-503. «Iezera cosa serave a tuor a detto Cherzeg la Contrada de Chelmo cum la gabella di Narente, le qual antigamente solevano esser del regno di Hongaria, et valeraveno a la vostra excellencia ogni anno da VIII in M ducati; et non solamente se torave a lui la dicta contrada de Chelmo con la detta gabella, ma lezeramente se li torave l' altro suo paese, perchè lui fa tanto mal trattamento a li soi subditi, che per esser mal contenti non aspetaraven alcun male over dano per lui, se qualche posanza li vegnesse adosso».

[2]) *Diplomatarium*. p. 503. — *Matković* (Rad. VII. p. 248) pogrješno veli da je Gučetić krenuo na 14 veljače put Ugarske.

[3]) *Diplomatarium*. p. 506. — *Resti*. o. c. p. 310.

[4]) *Diplomatarium*. p. 505.

[5]) Op. c. p. 507. «. . . . pregaretelo che 'l manda quella zente, la qual ve ha detto de voler mandar, cum prestezza, et che 'l dicto governador daga ordene per ogni modo, che il rè di Bossina sia con le dete zente in persona . . . . La qual zente così unite con lo rè, debbia vegnir in le contrade di Cherzegh, zoè in Drina e Chelmo. Cf. *Resti*. o. c. p. 311.

[6]) *Resti*. ibid.

zila republika, te koncem srpnja upita Dubrovčane da izjave, koliko bi mu mogli doprinieti za ratne troškove, pošto je odlučio doći u Bosnu s vojskom od 20.000 ljudi. To je Dubrovčane presenetilo, i oni izjaviše, da se nalaze u takvih okolnostih, da im je nemoguće išto za taj naslov doprinieti [1]).

Dočim je trajalo to dogovaranje, Herceg bijaše podpuno opremio svoju vojsku, te ju je koncem lipnja svu prebacio preko medje u Konavlje. Naišav na nerazmjeran odpor, brzo je zauzeo cieli kraj, osim tvrdje Sokola, u kojoj bijaše jaka dubrovačka posada. Okrene zatim k Cavtatu, osvoji ga, i poruši mu zidine, da ga Dubrovčani ne uzmognu urediti više za obranu, pane li opet u njihove ruke. Zatim popali i opljačka cieli kraj, poubija nekoliko svećenika, a nekoliko ih dade mučiti, poruši više crkava, i dozvoli vojnikom da razgrabe sveto posudje. Opremivši to stane obsjedati Soko. [2]) Dubrovčani ne videći pomoći

---

[1]) *Diplomatarium*. p. 509-10. — «Ma vorave el prefato governador saper la summa de dinari, che li voressimo dar, perchè dise vorave vegnir in persona, con XXm. persone . . . . Ma noi non havemo tal possanza nè tal facultà che podessemo far nessuna gran spesa.» — Cf. *Matković*. Rad. VIII. p. 248.

[2]) *Diplomatarium*. p. 517-19. «Circa finem mensis Junii proxime delapsi, «comes Stephanus, coactis undique viribus tam suis, quam ceterorum aliorum «dominorum de Bossina, valido cum exercitu in territoria nostra irruit, et occu«pata primum contrata nostra Canalis, mox eius castra in Breno posuit, ubi «domos, vineas, et arbores igne ferroque vastavit . . . . Nec ecclesiis pepercit, ne«que rebus sacris. Nam cum ecclesias ipsas paramentis rebusque aliis divino «cultui deditis spoliari fecisset, ipsas postea equari solo jussit». — Ovo izvješće gubernatoru Hunjady-u završuju moleći pomoć i riečmi: «Domine, adiuva nos perimus». — Cf. *Resti* o. c. p. 313. — S ovim ratom bave se sve dubrovačke kronike i anali: *A. Anonymi, Ragnina, Razzi, Resti, Gondola, Orbini, Appendini*; pa mnogi strani i domaći pisci, iz starije i novije dobe: *Spandugino Cantacuzeno, Chalcondylas, Du Cange, Farlati, Ghebhard, Schimek, E. de Sainte Marie, Asboth, Matković* (Rad. knj. VII), *Rački* (Rad. knj. VIII), *Ljubić* (Rad. knj. XVII.), *Jireček, Klaić, Truhelka*. Najobsežnije je obradio ovaj predmet *Ljubomir Jovanović* svojom razpravom «*Ratovanje Hercega Stjepana s Dubrovnikom*», štampanom u Knjizi X «*Godišnjice Nikole Čupića*». Beograd, 1888. — U toj razpravi, koja obuhvaća preko stotine stranica, previše je izcrpljena Restijeva Kronika, koju je pisac imao u rukopisu; i možda je to najveća njezina mana, pošto se bavi svakom sitnicom, koju Resti napominje, pa je uslied toga pripoviedanje previše razvlačeno. Inače, za dubrovačku poviest, ko što i za poviest susjednih zemalja, u koliko se dodira dubrovačke, u nestašici pisanih spomenika, Resti se može rabiti kao sasvim vjerodostojan izvor, pošto, ako ga sravnimo sa spomenici, što su se do nas sačuvali, osvjedočit ćemo se, da je on svoju kroniku vrlo savjestno složio po izpravah što su se čuvale u dubrovačkom arhivu. U toliko i Jovanićevoj razpravi može se priznati točnost i suglasje s izpravami, premda na više mjesta nije uspjeo da shvati smisla Restijevih rieči, niti da pogodi kronologije.

od kuda su joj se nadali, naprešno odaslaše poslanike u Mletke da prose pomoć. Mletčani im odgovoriše 18. srpnja 1451., savjetujući da se sklone na mir. Poslanici tada ponoviše molbu, neka im dozvole u ovom težkom ratu naoružati bar nekoliko brodova za svoju obranu i za navalu, i da bude prosto dalmatinskim gradovom pružiti im pomoć. Dne 30. srpnja bude im odvraćeno, da se postupa jednako s njimi i sa Stjepanom, s toga neka se sklone na mir, a da će, ako žele, mletački poslanici posredovati. Dubrovčane nije zadovoljio takav odgovor, pa su bez dalnjega dogovaranja svojevoljno naoružali još više brodova, i poslali da blokiraju Hercegovu obalu [1]).

Dočim su Dubrovčani nastojali da predobiju sa sebe Mletčane, ili da ih bar sklone na neutralnost, odpraviše i u Rim poslanika, Ivana Gasula [2]), neka zamoli Papu Nikolu V., da bi sve one milosti, što je prigodom jubileja 1450. podielio pomagajućim vitezove sv. Ivana u njihovu ratovanju protiva Turaka, podielio takodjer i saveznikom katoličke dubrovačke obćine u ratu proti „opakomu Patarenu" Hercegu Stjepanu.[3]) Poslanik je suviše imao zamoliti Papu da pošalje republici u pomoć 500. vojnika, na svoj trošak, za 6 mjesecî, sa crkvenom zastavom,[4]) Papa im usliša molbu, u toliko što im je izručio obći nalog na mletačke oblasti, a Mletčane posebnim pismom zamolio, da proti „krivovjercu" Stjepanu budu Dubrovčanom pri ruci. S druge strane Dubrovčani se požuriše da Mletčanom stave do znanja papin nalog. Dne 27 studenoga 1451. bude o stvari u mlet. vieću razpravljano na dugo, te odlučeno, odpraviti k Papi poslanika Triadona Gritti, koji će sv. Stolicu izviestiti o njihovom neprikornom ponašanju u ovom ratu.[5])

[1]) *Ljubić:* o. c. Rad XVII. p. 41-43.
[2]) *Matković:* o. c. p. 247.
[3]) *Rački* o. c. p. 160.
[4]) *Gondola:* o. c. p. 322.
[5]) *Ljubić:* o. c. 44-45. — *Gondola:* o. c. p. 322. veli, da je Papa izdao pismo na *sve* kršćanske vladare, poslao u Dubrovnik zastavu sa papinskimi znakovi, i jednoga apoštolskoga poslanika.

Herceg je držao da je njegov prvi upadaj toliko prestravio Dubrovčane, da će oni sada primiti svaku njegovu ponudu mira. S toga im odasla Marina Gjorgjića, i po njemu postavi sliedeće uvjete: *a)* Konavlje, budući već osvojeno. i za koje je izbrojio Sultanu 50.000. dukata, imade ostati Hercegu u pravo i podpuno vlastničtvo; *b)* imade mu se povratiti novac što je Sandalj ostavio u Dubrovniku u pohrani; *c)* republika ima zakupiti Neretvansku carinu za 8000. dukata; i *d)* ima biti u Dubrovniku prosta od carine sva roba što bi došla na Hercegovo ime i račun.[1]) — Premda su ti uvjeti bili koliko drzoviti toliko i neprihvatljivi, ipak Dubrovčani, videći da su im sile vrlo nerazmjerne prema Hercegovim, da dobiju vremena te da se bolje naoružaju, ne odbiše ih sasvim, nego predložiše da se vode dogovori. Za tu svrhu je Herceg dao punomoć sinu Vladislavu i Radin—Gostu, koji zametnuše dogovaranje, ali bezuspješno. Medjutim je republika nešto bolje uredila svoje čete i podigla zidine u Cavtatu, te namjestila posadu.[2])

Iza razvrgnutih dogovora Herceg opet navali s vojskom. Dubrovčani odpraviše u Konavlje svoju pod zapovjedničtvom Nikole Gučetića. pod kojim bijahu i više spomenuta dva talijanska vojskovodje. Kada je Herceg to doznao, i misleći da u gradu nije ostala nikakva posada, odluči presjeći Gučetiću put za povratak u grad. Za to se ukloni svakom okršaju i dopre do Brgata, gdje se utabori.[3]) Imao je sobom do 16.000 vojnika[4]). Na putu, koji vodi s Brgata u Dubrovnik, na sgodnu mjestu, namjesti jednu bateriju, koja odmah poče sipati vatru na grad, ali sbog udaljenosti ne nanese skoro nikakve

---

[1]) *Resti:* o. c. p. 313. — *Gondola:* Chronica. p. 320. «Haveva il Hercegh ottenuta alla Porta la contrada di Canali per 50000. ducati». — Sandalj bijaše položio kod obćine Dubrovačke 12000. dukata, odredivši da Herceg ima uživati samo kamate te glavnice, koja ima ostati netaknuta za njegove sinove, a kada njih ne bi bilo, za njegove kćeri. — Cf. *Diplomatarium* p. 503.

[2]) *Resti:* o. c. p. 314.

[3]) *Resti:* ibid. «. . . . s' accampò alla Tomba di Bergato, e con ciò pretese tagliar la strada al campo di Canali a poter soccorrere la città».

[4]) *Gondola:* o. c. p. 319.

štete.[1]) Medjutim vojska iz Konavala dodje na ladjah u grad. Osim dubrovačkih dobrovoljaca bijaše do 5000. talijanskih vojnika.[2]) Rektor i Vieće odlučiše sada da se njihovi ogledaju s Hercegovci na otvorenom polju. S toga, izišavši iz grada zametnuše ljuti boj, ali ih Herceg potuče do nogu, i mnogi Dubrovčanin pokri bojno polje. I Hercegovaca je pao priličan broj, dapače jedan od njihovih vojvoda bi ranjen i zarobljen.[3])

Kada je Vieće uvidilo da stvari okreću svedj na gore, i da pomoći ne ima odnikle, domisli se sredstvu kako će Hercega prisiliti da odustane od obsade. Herceg je, kako spomenusmo, bio dubrovački gradjanin i plemić,[4]) a kao takav, mišljahu, nije smio bez žiga odmetničtva da navali oružanom rukom na svoj grad. Vieće s toga uze ga sada smatrati kao odmetnika i veleizdajnika, te razpisa ucjenu na njegovu glavu. Glasnik s trubljom oglasi tu ucjenu na običajnih mjestih, u oba jezika: hrvatski i talijanski. Ucjena sastojaše u tomu, da tko ubije Stjepana Kosaču (ne dadoše mu u oglasu naslova Hercega sv. Save) dobit će odmah nagradu od 15.000. dukata, i doživotno 300. dukata godišnjih, suviše kuću u gradu u vriednosti od 2000. dukata, i odmah će postati gradjaninom i plemićem dubrovačkim, s pravom nasljedstva, te će uživati sve plemićke povlastice.[5]) Čini se da je ovo sredstvo pomoglo

---

[1]) *Resti:* o. c. p. 314-15, veli da je bio oštećen samo zvonik crkve sv. Dominika. — Cf. *Ragnina* p. 255. — *Anonym.* p. 62.

[2]) *Ragnina:* l. c.

[3]) *Ragnina:* l. c. — *Resti* l. c. — *Gondola.* o. c. p. 319. «All' hora il rettore, radunato il consiglio, fecero un ordine, ma li nostri hebbero la peggiore e morsero molti nobili, e d' altra gente assai, se bene uno de' principali capitani del Hercegh fosse gravemente ferito, e portato a Ragusa a curarsi.» — Cf. *Appendini.* o. c. p. 304.

[4]) V.na str. 5.

[5]) *A. Anonymi.* p. 62. — *Ragnina.* p. 256. — *Resti* p. 315. — *Razzi.* La Storia di Ravgia. p. 58. *Gondola.* p. 319. «. . . . non nominandolo con titolo di Herzegh, ma solo Stjepan Vukscich. . . . . promisero, che chi lo amazzasse, sia di qual si voglia stato o conditione, darli 15. mila ducati d' oro della comun di Ragusa, e 300. ducati l' anno, e la casa di valuta di 2. mila ducati, e che sia cittadino e nobile della repubblica con li suoi discendenti, e goda tutti li privilegi della nobiltà, e questa taglia duri per fin che dura la guerra. Fu proclamato a suon di tromba alla loggia et in altri luoghi, in italiano et in slavo». — Cf. *Gebhard* o. c. p. 536—37. — *Appendini* o. c. p. 304.

republici, pošto Herceg, od straha da ga koji od njegovih ne izda ili ne ubije, do mala napusti obsadu. Ta bojazan bijaše osnovana, pošto rek bi da su se dva brata Vlatkovića već i dogovarala s Dubrovčani, kako bi im izručili Hercega živa.[1])

Herceg ni sada nije se još odricao nade da će konačno sasvim uništiti Dubrovčane. On nastavi marljivo oružati se i sabirati novih četa.[2]) To je Dubrovčane silno uznemirivalo, pa pošto im nije pošlo za rukom da slože prvu koaliciju s Hunjady-em, bosanskim kraljem i s banom Talovcem proti Hercegu, zamisliše sada drugu. daleko zamašniju, koju je imala štititi takodjer i Visoka Porta. Despot Gjorgje, naime uslied poznatih usluga učinjenih Turkom na propast kršćanske stvari, i po zagovoru svoje kćeri, sultanice Mare, bio je u ovo doba vidjen i moguć kod Porte, a s Hercegom nije bio u dobrih odnošajih. Dubrovčani. koji su o svemu bili vrlo dobro obaviešteni, odlučiše da se okoriste, s jedne strane razpoloženjem Despotovim prema Hercegu, a s druge Despotovim uplivom kod Porte. Oni, naime, predložiše Despotu, da zametne dogovore s Portom, u svrhu da ona privoli, da Despot, kralj bosanski i republika medju sobom razdiele sve Hercegove zemlje. Za tu privolu neka ponudi Porti 150.000. dukata, a vezirom napose 50.000., što će biti podpuno izplaćeno netom budu saveznici imali u rukuh svu Hercegovinu, za koju obvezuju se suviše plaćati svake godine harač, što sada plaća Herceg Stjepan.[3]) Za

---

[1]) *Anonym*: l. c. — *Ragnina* l. c. nabraja sedmero braće Vlatkovića: Ivaniš, Žarko, Tadija, Augustin, Bartul, Marko i Radivoj, koje da su ipak učinili plemićima, i darovali ih bogato. — *Gondola* o. c. p. 319. — *Resti* l. c. — *Appendini* spominje samo troje braće Vlatkovića. p. 304. — *Gebhard* o. c. p. 447. pogrešno ih nazivlje Vulakovići.

[2]) *Gondola*: l. c.

[3]) *Gondola*: o. c. p. 320. «Perciò lo (Despot) ricercarono, che lui trattasse con Mehmed per la compra della Hercegovina e di tutto lo stato di Stefano, il quale poi fosse diviso tra il re di Bosna e Despot e la repubblica . . . . che il Despot per questi tre offerisse al Turco 150. mila et alli vesieri ducati 50. mila, per tutti li territorii e città di Stefano Vukscich, promettendo di dare tutta questa somma havendo nelle mani il tutto, et ancora dall'hora pagare il *harazo* che paga il herecgh ogni anno». — Cf. *Gebhard*: o. c. p. 536. — *Jireček*: o. c. p. 40. veli, da je u ovoj koaliciji bilo osim kralja i Despota mnogo niže vlastele. izmedju njih i Pavlovići, koji da su imali biti povraćeni u Trebinje.

Konavlje ovlastiše Dubrovčani Despota, da napose ponudi Turkom od 50.000. dukata niže, i godišnji dohodak ili harač od 500—600 dukata, ako bi uz Konavlje dobili i nekoje obližnje gradove.[1])

Na ovaj sdvojni korak, koji se nije ostvario, pošto se Despotu ne svidjaše, ili jer je Despot imao mnogo manje upliva kod Porte nego li su to mislili Dubrovčani, republika se je odlučila pod konac 1451., pošto se prije bijaše sporazumila sa kraljem bosanskim, s kojim je na 18 prosinca sklopila savez. U dotičnom ugovoru kralj se je „obvezao više rečenomu knezu i vlastelom početi „rat beza vsake odvlake, a napridovati bez pristanka „suprotiv hercegu Stjepanu Vukčiću i njegovu vladanju i „njegovim gradovom i njegovim slugam, sa vsom našom „gospockom kraljevstva moćiju i našimi slugami i našimi „prijatelji vojštanim načinom na poli, kako mi se „gospoctvu i kraljevstvu dostoji, *ne imajući teškoće ali „vojske turske na sebi.*“ [2])

Udarac, što bijahu namjenili Dubrovčani Hercegu s ovom koalicijom, bijaše doduše veoma opasan, ali ga ipak nije mogao ugrizti za srce, kao druga njihova osnova, koju su malo prije toga do kraja izveli. Vidi se, da se oni nisu više sgražali pred nijednim sredstvom, te su sada velikom nasladom porušili Hercegu mir i u obiteljskom svetištu. Oni, uvjek dobro obaviešteni po svojih plaćenicih, još prije rata bijahu doznali da u Hercegovoj obitelji ne vlada najbolja sloga. Herceg, naime, bijaše pogazio vjeru zadanu svojoj ženi Jeleni tim, što je uzeo k sebi i živio s drugom jednom djevojkom.[3]) Tko i odakle bijaše ta djevojka u izpravah se ne spominje, a kroničari i razni strani pisci, od kojih većina pripisuju upravo ovoj djevojci uzrok cieloga ovoga rata, o njoj

---

[1]) *Gondola:* l. c.

[2]) *Miklošić:* o. c. p. 248. — *Arkiv Kukuljevićev.* II. p. 29.

[3]) « . . . . siando vivo Cherzegh el pò haver altri fioli che quelli chi «sono al presente, o della madre de li detti fioli, o di altre donne, perchè, vi- «vando essa ha preso un altra zovinetta et po cum essa haver de li fioli . . . . ». *Diplomatarium.* Izprava 14 travnja 1451. str. 503.

pišu veoma raznovrstno. Njeki vele da to bijaše propala jedna žena [1]); — drugi, da bijaše žena jednoga trgovca fiorentinskoga, koji je trgovao u onih krajevih, liepa nad svimi drugimi, ugladjena i obdarena velikom duhovitošću, pa da se silno dojmila Hercega, koji bijaše lako zaljubive naravi, te dok je na nju oko bacio, u isti je čas zaboravio i ljubav i dužnosti prema svojoj ženi; — [2]) drugi opet, da bijaše Mletčanka, i baš vjerenica Hercegova sina Vladislava.[3]) Dubrovački pisci takodjer su nesuglasni: jedan tvrdi da je Herceg ugrabio vjerenicu svomu sinu, i to upravo na dan svatbe [4]); drugi ponavljaju u glavnom što kazaše grčki pisci, drže ju za fiorentinku, te dodaju, da kada Hercegova žena nije mogla dalje da trpi toliku uvredu, da je pobjegla tajno sa sinom Vladislavom [5]);

---

[1]) *Spandugino:* o. c. « . . . . . essendo il duca hoggi mai attempato, ... prese per concubina una donna di mondo, et ne la menò dentro il palagio».

[2]) *Chalcondylas:* Histoire des Turcs. Tom. I. Paris. 1650. p. 225. — «Or ce qui meut la mere et le fils de faire cette retraicte, (fut à ce que i' ay oüy dire) pource que la femme d' un marchand Florentin qui traffiquoit en ces quartiers — là, y arriua par cas d' auenture; belle entre les plus belles, gentille, et de fort bon esprit: comme ont accoustumé d' estre tous ceux de Florence. Sandal (sic!) qui estoit d' amoureuse complexion en fut incontinent aduerty: et voulant voir si ce que l' on disoit des femmes d' Italie estoit veritable, n' eut pas plustost ietté l' oeil dessus qu' il s' en piacqua, de sorte que tout à l' instant il oublia et l' amour et le deuoir qu' il souloit porter à sa femme, pour se donner du tout en proye à cette nouuelle amante: la quelle estant femme de bonne composition, ne se fit pas longuement faire la cour. Et luy soudain qu' il en eut taste y prit un tel goust, que de là en auant il commença à traicter sa femme d' une autre façon qu' il ne souloit, voire plus indignement assez que sa vertu, et le lieu dont elle estoit issue ne requeroient».

[3]) Istoria del Duca *Andrea Doria* u «Bullettino d' Archeologia e Storia Dalmata» 1889. str. 68 «essendo capitata a Castelnuovo una Veneziana — destinata sposa all' altro figlio maggiore detto Mirosan, che era il primogenito — esso Duca, che era vedovo (sic!), si inamorò della medesima prendendola per sua sposa».

[4]) *Razzi:* o. c. p. 60. «Haveva Stefano Cosaccio il figliuolo suo primogenito, il quale, per havergli esso suo padre, il giorno proprio delle sue nozze, rapita una nobile giovane a lui destinata per moglie, et a se che vedovo era congiuntala: grandemente l' odiava.....» Isto veli i *Farlati* o. c. VI. pag. 298. i *Schimek* o. c. p. 125—26. — *Gebhard* o. c. p. 446.

[5]) *Gondola:* o. c. p. 325. «Una donna fiorentina di bella forma, ma molto graziosa e lasciva, partita da Fiorenza, se ne era andata a stare nel paese del herzegh, il quale . . . . udita la venuta di costei, desideroso di vederla, se la fece chiamare, et innamoratosi di lei, cominciò a fare per conto della propria moglie. La moglie, non potendo più oltre sopportare così fatta ingiuria, et havendo da parte sua Vladislavo il figliolo maggiore, si fuggì nascostamente da lui col detto figliolo». Cf. *Du Cange:* Illyr. Vetus et n. pag. 128. — Hyst. Byz. pag. 341.

drugi opet dodaje, da je Vladislav javno u dubrovačkom Vieću pripovjedio, kako mu je otac oteo vjerenicu [1]; a ostali pisci opetuju više manje, s kojom varijantom, grčke pisce, i svi su složni u tom da je ta Hercegova priležnica dotepla se iz Fiorence s trgovci koji su dovažali robu u Hercegovinu. [2]) Narodna predaja, zabilježena u prvoj polovici XVI. vieka, ne zna tko niti odakle bijaše Hercegova priležnica, nego veli: „Stjepan Vukčić, imajući „sina Vladislava, htjede ga oženiti za njeku kršćanku, „koju je on poslie prevario i oskvrnuo. Žena pak Stje„panova iz osvete, radi vjeroloma muževa, sdruži se sa „sinom i s Turci, braneći junački tvrdju Blagaj na Buni „proti vojsci Stjepanovoj, dok je prispio sin s turskom „vojskom, kojoj je Stjepanova žena tvrdju, a tim i zemlju, „predala." [3]) Narodna pjesma ne zna za priležnicu Hercegovu, ali ga opisuje kao razuzdana čovjeka, pa se s toga djevojka, koju je majka već obećala Hercegu, kune i preklinje da neće za njega poći.[4]) — Ako sva ova razna

---

[1]) *Orbini:* o. c. p. 383. — Vladislav bi bio kazao u Dubrovačkom Vieću, da pošto mu zaručnica bijaše vrlo liepa «egli (Herceg) incontanente vincendo la lussuria ogni vergogna, gli l' haveva tolta; et voltatosi a coloro, che lo riprendevano di simil scelerità, haveva loro risposto, come Giovanni Paleologo, Imperatore di Costantinopoli, simile ufficio haveva fatto alla figliuola dell' imperatore di Trebisonda, moglie di Emanuelo suo figlio».

[2]) *Klaić:* o. c. p. 297 - 98; *Asboth:* p. 81.

[3]) *Matković.* — Putovanje Kornelija Duplicia Šepera god. 1533. — Rad Jug. Ak. knj. LXII. str. 65 i 66.

[4]) «Lepa Mara na čardaku spava,
Kod nje majka bele dare slaže.
Dare slaže, a Mari besedi:
«Dala sam te, Maro, za Ercega.
«Lepo nas je Erceg darivao:
«Meni dao krunu pozlaćenu,
«Tvojoj seji sjajno ogledalo,
«Tvome bratu gunju od sto lista.
«Uzrasla je moru na izvoru,
«A sazrela suncu na istoku;
«*Al' t' u z' o čas za Erecga dala.*
«*Erceg kažu da je pijanica,*
«*Da je Erceg mlogo Turkom dužan*».
Kad to čula Marija devojka,
Ona svojoj majci besedila:
«Ne ću, majko, za Erecga poći
«Tako meni Boga velikoga!
«Volim ti se obesiti, majko,
«Baš pred dvorom o avlijski vrati itd.
(Iz Vukove Sbirke, knj. I. Biograd. 1891. str. 566—67.)

mnenja uzporedimo s izvadkom iz izprave, što no prvu navedosmo, možemo zaključiti, da se tu nije radilo o kakvoj zaručnici Hercegova sina Vladislava, nego o jednoj propaloj ženi, koja se je lahko mogla dotepsti s fiorentinskimi trgovci u Hercegovu zemlju.[1]) S tom djevojkom Herceg je živio još od travnja 1451., a njegova žena i stariji sin napinjali se, da ga odvrate od te sablazni. Njihovi napori ostadoše jalovi; pa kada se je Herceg poslie obsade Dubrovnika povratio kući, i ne htio da pristane na molbe svoje supruge i sina, i pošto su ovoga Dubrovčani nagovorili da se podigne proti otcu, koji tako sramotan život vodi[2]). Vladislav na 15. kolovoza 1451. sklopi s Dubrovnikom savez,[3]) a malo za tim Dubrovčani mu posudjuju 500. zlatnih dukata, koje se obveza povratiti na „vsaku njih volju.“ [4])

S Vladislavom pobježe u Dubrovnik i Hercegova žena Jelena. Herceg ju posla moliti da se povrati, i da mu ne raznosi sramote po svietu, ali mu ona poruči, da će se povratiti tek onda, kada odpravi fiorentinku.[5]) Herceg je učinio sve moguće da ju skloni na povratak, dapače rek bi da su i Turci posredovali,[6]) pa kada sve to ne pomože, odluči latiti se oružja. Tako je s novom godinom,

---

[1]) *Gondola:* o. c. p 325., u ovom predmetu dalje veli: «Et io mi riduco a credere esser vero quello che dice Sabellico, che la concubina fiorentina sia stata di Vladislavo, e che il padre volendola per se ancora, il figlio si fosse sdegnato contro il padre, così pure la moglie».

[2]) Dubrovčani pišu Hunjady-u glede toga: «. . . . . *adversus eundem Ste-«phanum movimus vaivodam Vladissavum eius primogenitum* et voivodam Pe-«trum Vojsalich cum nonnullis aliis de Bosna . . . . .» *Diplomatarium:* p. 519. — I *Razzi:* (o. c. p. 60.) priznaje da su Dubrovčani nagovorili Vladislava: «Sapendo pertanto i Ragusei questo cattivo animo del giovane verso del padre suo Stefano, parve loro buona occasione di potere opprimere per mezzo d'altri il nimico loro. Onde operarono secretamente col giovane, *e tanto con preghiere. et offerte fezero, che l'indussero a ribellarsi dal padre....*»

[3]) *Miklošić:* o. c. p. 444.

[4]) Izprava kod *Miklošića:* o. c. p. 443., koju on registrira pod god. 1450. circa, dočim je zajam mogao sliediti tek god. 1451.

[5]) *Gondola:* o. c. p. 325. «Herzegh mandò a pregarla, che ritornasse a casa e che non fosse ragione che si divulgasse la sua infamia, ma ella li rispose che ritornerebbe, quando mandasse via la Fiorentina....» — Cf. *Du Cange:* o. c. p. 127—28. — *Gebhard:* o. c. p. 446. — *Orbini:* o. c. p. 383.

[6]) *Du Cange:* Illyr. V. et N. p. 128.

4

1452., planuo iznova rat. S jedne strane bijaše Herceg, s druge Vladislav sa Herceżicom, Dubrovčani i bosanski kralj.[1]) Okršaji započeše u Neretvi, i to sretnim uspjehom za Vladislava, pa su se i Dubrovčani mogli pohvaliti Hunjady-u, da se nalaze sada u povoljnijem położaju od Hercega[2]). I sbilja, Stjepan se sada poboja da ne će moći odoljeti saveznikom, te odpravi opet poslanike u Mletke, koji ponoviše Mletčanom staru ponudu, da će im Herceg, ako stupe s njim u savez, ustupiti grad Dubrovnik, ako ga predobije, a da oni Hercegu ustupe Omiš i Poljica, i 200.000. dukata iz poklada obstojećih u Dubrovniku. Ali sve badava, jerbo se Mletčani izgovoriše tadanjimi zapletaji u Italiji. To je bilo na 11. ożujka 1452. Poslanici učiniše tada još povoljniju ponudu, o kojoj se razpravljalo u Vieću na 31. i. m., ali i ovoga puta Mletčani se izgovoriše ratom u Lombardiji, te se poslanici, ne opravivši ništa, moradoše povratiti.[3])

Rat je sveudilj bivao nepovoljan za Hercega. Neretva valja da je bila već sasvim osvojena od Vladislava, pa se Herceg poboja da ne padne najzad u ruke Dubrovčana. S toga ponudi cieli onaj kraj mletačkomu knezu u Spljetu. Viktoru Delfino. Spljetski knez, drżeći da sam po sebi ne bi smio riešiti tako važne i zapletene stvari, 20. travnja javi sve u Mletke. Vieće mletačko uze taj predmet u pretres na 28. travnja, i naloži knezu da uzme u posjed ponudjeni kraj, naredivši istodobno ostalim knezovom po dalmatinskih gradovih, da pruže pomoć spljetskomu knezu netom ju ovaj zaište. Medjutim Herceg, videći spljetskoga kneza na prvi mah neodlučna, bijaše odpravio u Mletke poslanike, Radoša kneza poljičkoga i njekoga Spljećanina, da ponove ponudu glede Neretve. S toga je Vieće dne 9. svibnja ponovno naložilo spljetskomu knezu, da bez oklievanja izvrši nalog od 28. travnja, i primi prisegu viernosti od Neretvana. O tom

---

[1]) *Gondola:* o. c. p. 325—26.

[2]) *Diplomatarium:* p. 519. «Quae res (savez s Vladislavom) effecit, ut «condicio republice nostre longe melior esset, hostis vero ipsius vires multo «debiliores facte sunt».

[3]) *Ljubić:* O odnošajih medju Dubr. i Mletč. Rad. XVII. p. 46—7.

budu oznanjeni i Hercegovi poslanici, koji tom prilikom izprosiše tri barjaka sv. Marka, i javni odgovor za Stjepana.[1])

Knez Spljetski, dočim je primio prvi nalog, odmah je odpravio u Neretvu svoje povjerenike sa nešto vojske, da ju zauzmu, i u isto doba javio Dubrovčanom, da odsle imaju smatrati one krajeve za Mletačke. Dubrovčani se s toga potužiše bosanskomu kralju, bodreći ga da Mletčane protjera. Kralj, uvriedjen što su Mletčani bez njegove privole zauzeli Neretvu, koja pravno njegovoj kruni pripada, jerbo je Herceg ipak njegov podložnik, i jer to bijaše baština Vladislava, Hercegova sina, odpravi poslanstvo u Mletke, sa zahtjevom, da zaposjednuti kraj bude odmah povraćen. U isto doba provali s vojskom u Neretvu, i protjera mletačke čete.[2])

Bosanski poslanici prispješe u Mletke početkom lipnja, te se je Vieće već na 3. i. m. bavilo njihovimi tegobami, koje, dakako, nije našlo da uvaži, jer da su u pitanju zaposjednuća postupali neprikorno, pošto su zauzeli krajeve, što im je zakoniti vlastnik, Herceg, odpustio. Medjutim odpraviše, na 26. i. m., Karla Maurocena, izabrana Providura za Krajinu i Neretvu, k bosanskomu kralju. Poslanik je imao izjaviti kralju, da se republika nije odlučila na zaposjednuće onih krajeva, namjerom da uvriedi kralja, pa da ga moli, da joj ne priječi posjeda onih zakonito odpuštenih joj prediela. Nadalje se naložilo poslaniku, ako kralj pristane na odpust Neretve, da mu liepo zahvali, te da se požuri u Neretvu, da ju uredi, i da posjeti Hercega Stjepana, o kom se govori da je ondje blizu s vojskom; ako pak kralj na odpust ne bi pristao, te vidi da može silom, što mu bude pri ruci, zaposjesti one krajeve, neka to izvrši.[3])

Poslanik Mauroceno uzalud se napinjao kod bosanskoga dvora, da izhodi odpust Neretve, pa je morao najzad, ne postigavši što je tražio, povratiti se u Krajinu, glede koje ne bijaše priepora.[4])

---

[1]) Idem. ibid.
[2]) Idem. pag. 48.
[3]) Idem. pag. 50.
[4]) Idem p. 53.

*

Rat se je medjutim nastavljao, i čini se da je sam Vladislav bio glavni vojskovodja. Njemu Dubrovčani sveudilj posudjivahu novaca, šiljahu vojske i municije, pa i nekoliko zastava sv. Vlaha, sigurno na odgovor Mletčanom, što su oni Hercegu poslali tri zastave sv. Marka.[1]) Osim toga izdaše proglas, u kojem dozvoliše svim Hercegovim podanikom, koji bi pristali uz Vladislava, da mogu slobodno obćiti i trgovati po dubrovačkom kotaru, ko što bijaše prije rata, a da Trebinjci i drugi pogranični žitelji, mogu svoje stvari položiti u pohranu u Dubrovnik, uz popis, da se znade kolikoća.[2]) U ovo doba doznaše Dubrovčani preko svojih plaćenika, da Herceg nastoji da otruje Vladislava, ili da ga inače liši života, te ga upozoriše da se čuva otčevih zasjeda.[3])

Mletčani, poslie gubitka Neretve, odrekoše se svoje neutralnosti, pa ne dvojeći da su Dubrovčani nagovorili kralja bosanskoga da im ne odpusti Neretve, i jer je sada Vladislav vojevao pod zastavom sv. Vlaha, otvoreno pristadoše uz Hercega. Njihove su ladje počele krstariti duž ciele obale, te su oplienile više dubrovačkih brodova na raznih mjestih, i to ne samo u jadranskom moru nego i po Istoku: dočim niti mletački knezovi u Spljetu i Hvaru, nisu praštali dubrovačkim trgovcem.[4]) To je Dubrovčane silno uplašilo, i po gotovo se pobojaše, kada doznaše, da je Herceg odpravio nekakvo poslanstvo k Papi i Caru.[5]) S toga se i oni požuriše s poslanstvom, koje je imalo da osujeti Hercegove osnove, jer su poslanici imali da opišu Papi kakav je Herceg, i kako razuzdano živi.[6]) Oni,

---

[1]) *Gondola:* o. c. p. 327.

[2]) Ibidem.

[3]) Idem, ibid. »fu avvertito Vladislavo, che si guardasse dallé insidie paterne, che procurava avvenenarlo o per altra strada privarlo di vita«.

[4]) Idem. p. 329.

[5]) U pismu Nikole V. Tomi, biskupu hvarskomu: »Dux S. Sabbae... quosdam ad nos destinaverit oratores seu nuntios«, preko kojih obeća da će se odreći patarenstva — *Jarlati* IV. p. 260. — *Rački* o. c. p. 161—62.

[6]) Iz naputka poslanikom: »Voi sete informati molto ben de la condizion. »vita et infedeltà sua. Et non ve mancarano boni argumenti et bone raxon ad »ornarli a questi fatti. Et se pur avanti el zonzer vostro al sancto padre, lui „havesse obtenuto cosa alcuna, cercate di farla revocar.....« *Diplomatarium* p. 524. — Car Fridrik III desio se je god. 1452. u Rimu, gdje je bio okrunjen carskom krunom.

doduše, bijahu još pod konac 1451. poslali k Papi nekoga fratra Blaža, da se potuži na Hercega, da ih hoće da uništi, pa je Papa sbilja bio izdao obću zabranu, da nitko ne smije vojevati pod Hercegovom zastavom, i to pod zapelom crkvenoga prokletstva, od koga ne bi mogao biti odriešen do li na smrtnom času; [1]) — ali su se sada pobojali, da se Papa ne da zavesti od Stjepana, tobožnjim obećanjem da će se odreći krivovjerstva, što je svetoj Stolici u prvom redu ležalo na srcu. Dubrovački poslanici polučiše kod Nikole V., da se nije odmah dao zavesti od Hercegova obećanja, nego je odaslao k njemu Pagamina, biskupa od Dulcinja. Pagamin je nagovarao Hercega da se bar prividno pokori Papi, i da posve odustane od svake navale, na što je Herceg odpravio novo poslanstvo u Rim.[2]) Ovi novi poslanici bijahu sretnije ruke, pošto sada Nikola V., pismom 1. lipnja 1452., izasla hvarskoga biskupa Tomu, koji se je još desio u Bosni, u Dubrovnik, da kneza i Vieće skloni na mir.[3]) Biskup dodje tek početkom 1453., i razloži Dubrovčanom sve tužbe što bijaše Herceg podnio u Rimu proti republici, na što mu i oni dadoše popis svih šteta, što im bijaše učinio tečajem ovoga rata.[4]) U to, koncem veljače, dodje u Dubrovnik i Vladislav, i bi odlučeno odaslati k Hercegu dva punomoćnika: jednoga od strane republike, a drugi da zastupa Vladislava. Republika odabra Andriju Bobalića, a Vladislav, Vukca Barčića, kojim uručiše zajednički naputak, koji bi pročitan u prisutnosti legata Tome.[5]) Bobalić i Barčić odputovaše skupa, i bi im

---

[1]) *Theiner:* o. c. p. 406. Tko bi se usudio »stipendia accipere a prefato »Comite ..... excommunicationis sententia decrevimus esse innodatum. a qua »tandem absolvi nequeat, preterquam in mortis articulo constitutus et cum mandato »sedis apostolicae speciali«. — Cf. *Klaić* o. c. p. 299.

[2]) *Rački:* o. c. p. 161—162. *Truhelka* o. c. p. 69.

[3]) *Gondola:* o. c. p. 327 i 330. »Venne il vescovo di Lesina, il quale per parte del Papa esortò la repubblica alla pace con Herzegh«. — *Rački.* Bogomili, p. 162. — *Klaić* o. c. p. 302.

[4]) *Gondola:* ibidem.

[5]) *Diplomatarium:* p. 528—9. »Et così non voiando esso Signor Vladisavo »manchar da quello haveva promesso al padre, ha mandata la sua ambasciata a »Novi in Draceviza, et per bon respetto nui havemo mandato uno nostro zen- »tilhomo col detto ambassador de Vladissavo. Et anche a Novi è andato el »legato del sancto padre«. - *Ragnina* o. c. p. 257. — *Gondola* o. p. 331.

naredjeno, da jedan bez drugoga ne smije poduzeti ničesa, dapače da imaju stanovati u istoj kući: a s njimi, ili odmah iza njih, odputova i papinski legat. Bobalić, u prisutnosti legatovoj, prikaza Hercegu sve tegobe Dubrovčana, i nabroji sve štete što im bijaše prouzrokovao, te izjavi, da republika iskreno želi mir, ali da u miru bude uključen i Vladislav; i konačno predloži, da obe stranke prepuste legatu da odredi uvjete mira.[1]) Ali Hercegu kao da ne bijaše sada toliko do mira, dapače kao da bijaše zaboravio na sve, što su prošloga ljeta njegovi poslanici, u njegovo ime, izjavili sv. Stolici. Bez sumnje nekakav preokret bijaše sliedio kod njega, a to se je već početkom ove godine moglo opaziti, kod pitanja glede Neretve. Kralj bosanski, naime, bijaše se izravnao s Mletčani, te im sam ponudio da zauzmu Neretvu. Oni tu ponudu odmah prihvatiše, i 15. siečnja 1453. narediše kotorskomu komorniku, da otidje do Hercega, i da ga o tom obaviesti. Ali Stjepan, sada je inače mislio, te je ne samo uzkratio ustupiti Neretvu, nego zaiska od Mletčana da mu povrate i Krajinu.[2]) Očito bijaše, dakle, da se je kod njega sbio preokret, i da je osjećao dobro zaledje za sobom. A za taj preokret bilo je dosta i vremena. Jerbo poslanici njegovi bili su u Rimu najkasnije u svibnju 1452., a papin legat je došao tek ožujka 1453. Herceg je s toga mogao imati dosta razloga da misli, da je Papa opozvao obećano posredovanje izmedju ratujućih stranaka, t. j. da ne vjeruje u njegovu iskrenost, pošto je dotle više puta prevario rimsku Stolicu. U tom uvjerenju, on je prošao s jedne skrajnosti na drugu: od Pape k Sultanu, a Sultan mu odmah poslao 2000. konjanika u pomoć. Kada je ova vojska provalila u zemlju, Vladislav se je našao izmedju dviju vatara: s jedne Herceg, a s druge Turci.[3])

---

[1]) *Gondola:* p. 332. »Hebbe Bobali authorità d' offerire a rimettere nell' arbitriodel legato il modo e la conclusione della pace«.

[2]) *Ljubić:* o. c. p. 53.

[3]) Gubernatoru Hunjady-u: »Dominacionem vestram avisamus, Teucros ad »requisicionem comitis Stefani venisse ad numerum equitum duorum milium »in predas et damna contra comitem Vladislaum, filium eiusdem comitis Stefani, »in loca Chelmi, quae locis et territoriis nostris vicina sunt..... Et comes Ste»fanus similiter cum universa eius potencia loca ipsa Chelmi hostiliter invasit....« *Diplomatarium* p. 530.

To su Dubrovčani brzo doznali, i to je bio glavni razlog, da su oni odmah pristali na legatovu ponudu za mir.[1]) S toga ih se je moralo neugodno dojmiti, kada su se povratili u Dubrovnik, bez da su išta opravili, i punomoćnici i legat, pa se požuriše da ih opet opreme k Hercegu, sa točno formuliranimi uvjeti mira. Suština tih uvjeta bijaše, da budu povraćeni izmedju Dubrovnika i Hercegovine odnošaji, u pogled trgovanja, kakvi obstojahu u doba Sandaljevo, i da Herceg naknadi sve štete i ratne troškove. Ali glede ove tačke prepustiše legatu, da ju briše, ako se inače ne bi moglo doći do sporazumljenja.[2])

Dočim su punomoćnici i legat nastojali kod Hercega da ga sklone na mir, doznaše Dubrovčani, da se Vladislav i Jelena napose dogovaraju s Radin-Gostom, koga im bijaše za tu svrhu poslao Herceg. Takvo dvolično postupanje dojmilo ih se je još neugodnije, ali ipak pritajiše u početku svoju zlovolju, jerbo su držali da Vladislav, premda je proti dogovoru stao raditi na svoju ruku, ipak ne će podpisati mira, ne bude li u njemu uključena i republika. Ali ih nada prevari, pošto već početkom srpnja doprješe im sigurni glasovi, da su se Vladislav i Jelena sporazumili s Hercegom, i da će do mala sliediti konačno izmirenje.[3]) S toga žurno odpraviše k Vladislavu i Jeleni, Nika Gundulića, da prosvjeduje, što je ugovoren mir bez da je uključena republika, i da zahtjeva razjašnenje u stvari.[4]) Gundulića putem zatekoše glasovi, da je mir, posredovanjem vojvode Ivaniša, konačno uglavljen, bez spomena o Dubrovniku. Taj je glas bio istinit, pošto već 19. srpnja 1453. „u Pivi na planini u Pišću“ Herceg izda povelju, u kojoj je izjavio da „pravo i istinito i nelicemjerno“

---

[1]) *Diplomatarium:* p. 531. — *Gondola* p. 332. »Inchinò la repubblica a questa pace così poco utile per sè, perciochè il herzegh haveva grandissimi favori alla Porta del Turco«.

[2]) *Gondola:* p. 333.

[3]) Idem. p. 335. »Il quale (Vladislavo), senza aver risguardo a tanti beneficii, fattili dalla repubblica, e..... difesolo, ajutatolo e col consiglio e col denaro e con soldatesca et in ogni altro modo, contro li patti stabiliti e contro l' unione, concluse la pace col herzegh in maniera che esso herzegh volse, senza includervi la repubblica«.

[4]) Idem p. 336.

oprašta „vsu sgrehu i suprotivštinu veliku i malu“ svojoj ženi Jeleni i sinu knezu Vladislavu, i svoj vlasteli, koji su se na koji god način odvrgli od njega i pristali uz Jelenu i Vladislava, i da se pače o prošlosti niti ne govori, dokle mu budu svi oni ostali u posluhu i viernosti. [1]) Istoga pak dana izda drugu povelju, u kojoj se piše „*milostiju božjom i gospodara velikoga Gospodina mi cara Amir-sultan Mehmet-bega, mi gospodin Stjepan, herceg od svetoga Save, gospodar humski i primorski, veliki vojevoda rusaga bosanskoga, knez drinski*“, te donosi do javnoga znanja, da pošto njegov sin Vladislav izjavi da će biti vjeran, „*gospodaru velikomu*“ i njemu, otcu svomu, i skladan sa bratom svojim Vlatkom, da ga prima „milostivo i pravo i dobrovoljno k sebi opet za pravoga i za ljubimoga sina“: te ako oba sina, Vladislav i Vlatko, uztraju u posluhu prema njemu, svomu otcu, tada im on obriče vjerom i riečju svojom, da će im još za života „raspraviti i razrediti pravo na „poli gospodstvo, vlasteli, sluge, komoru, gradove, svake „vrste ljudi, carine, prihodišta, da držita i imata svaki „svoju pravu polovinu dobriem načinom, znajući vsaki „svoju pravu polovinu, *zajedno da služita oba jedino i „mirno gospodaru velikomu*: ako li ima se nešto ne bi „šljubilo biti zajedno, tada da potegne vsaki njih za svoju „polovinu“: ako li bi pak koji od njih „izišao mu iz volje“ i iz posluha „tada da ne ima diela“; ako bi mu se pak oba iznevjerila, tada da mu ostaje prosto dati svoju zemlju „komu gode a *na službu i na viernost gospodara velikoga*“ [2]).

Iz ove izprave previše izbija podčinjeni položaj Hercegov prema Sultanu: on je sada pravi pravcati turski vazal. Poslanici dubrovački, Ranjina i Bobalić, koji su bili kod Hercega i nastojali oko mira, sigurno su odmah doznali za sadržaj te povelje, pa ih nije iznenadilo, kada im je konačno Herceg izjavio, da mira s republikom sklopiti ne može, bez da prije za to dobije dozvolu od Porte, a

---

[1]) *Miklošić*: Monumenta, p. 457–60.

[2]) Idem p. 460—63.

da dotle ne bude uzpostavljen trgovački saobraćaj s njegovom zemljom [1]). Ipak se poslanici napinjahu da ga sklone na mir, bez da prosi dozvole u Sultana, pa su mu za to znatno popustili od prvo predloženih uvjeta, u koliko su glede naknade za ratne troškove i za počinjene štete, prepuštali da prema svojoj uvidjavnosti sam rieši tu točku, ako ne pristaje da ju rieši papinski legat.[2])

Premda se je Herceg izkazivao uvjerenim od razloga navedenih od Ranjine i Bobalića, ipak se je sveudilj nećkao, te naumice odgadjao s odgovorom, izmišljajući svedjer novih zahtjeva, kojih republika ne mogaše da prihvati.[3]) U toj nevolji Dubrovčani se obratiše Jeleni i Vladislavu, da ulože svoj upliv kod Hercega; ali se prevariše, pošto se oni više ne sjećahu dobročinstva učinjenih im u dugotrajnom prošlom ratu, nego su dapače branili zakonitost Hercegovih zahtjeva.[4]) Kada ni to ne pomože, republika se uteče drugomu, uspješnijemu sredstvu: mitu. Na dvoru Hercegovu bijahu najuplivniji savjetnici Radin-Gost i Radovan Vardić. Ovi dapače, u ime Hercegovo, dogovarahu se sa dubrovačkimi poslanici. Ranjina i Bobalić brzo se osvjedočiše, da bi zlato moglo uspješnije djelovati, nego li svi mogući razlozi, pa s toga obećaše Radin-Gostu 400. dukata, ako njegovim uplivom Herceg pristane na mir, kako bijaše predložen, a Radovanu 100.[5])

U to bijaše zasjeo na prestolje ugarsko-hrvatsko Vladislav Posthumus, koga bijaše oslobodio iz ruku cara

---

[1]) *Gondola:* p. 336. »Ma per concludere la pace colla repubblica, disse. che ciò non poteva fare, senza che dia parte al Gran Signore, e senza la sua licenza, e che intanto non lasciassero li mercanti dell'una e dell' altra parte praticare liberamente per lo stato della repubblica e quello di herzegh. et haver negotii reciprochi«.

[2]) Idem. p. 337.

[3]) *Diplomatarium:* p. 537. U naputku 16. kolovoza za poslanika kralju Vladislavu. »Poi li narrarete como questi dì passati havemo pratichata la paxe con Cherzegh Stjepan, et ancora semo in tal pratiche, ma non se è potuto vignir ad achordo col detto, perchè vorave et domanda da nui cose le qual non sono honeste ne raxonevole, et le qual concedendoghe non seraveno de honor de la corona de Ungaria«.

[4]) *Gondola:* p. 338.

[5]) Idem. p. 339.

Fridrika njegov ujak, knez Ulrik Celjski.[1]) Za njegovu krunitbu Dubrovčani odpraviše (16. siečnja 1454.) poslanika Stjepana Radolina, koji je imao zamoliti kralja, da posreduje kod Hercega za mir, ako se sami ne bi mogli nagoditi.[2]) Kralj je tek na 22. svibnja 1454. pisao Hercegu, opominjući ga da prestane uznemirivati Dubrovnik, komu je i onako nanio dosta štete, te ga nagovori da se osbiljno pomiri s republikom, koju je on odlučio svojski braniti.[3]) Ali mir bijaše sklopljen i podpisan prije nego li je stiglo kraljevo pismo. Radin Gost je čeznuo za obećanim zlatom, pa je toliko uzradio kod Hercega, da je ovaj, koncem veljače, sam poručio u Dubrovnik, da je sklon izmiriti se. Republika na to odasla, 6. ožujka 1454., Maroja Rastića, Župana Bunića i Andrušku Bobalića, koji ga nadjoše u Novom. Herceg je doduše i ovoga puta pokušao da stavi čudnovatih zahtjeva, ali je postepeno popuštao, dokle nije na 10. travnja bio složen nacrt ugovora mira.[4]) U tom ugovoru Herceg i njegovi sinovi, Vladislav i Vlatko, potvrdiše sve povelje i zapise, što su dotle obstojali izmedju republike i njihovih starijih. Nadalje uglaviše „da „vsako ubijstvo človeče ili prolitje krvi, koja su u ovuj „rat učinjena, i vsake rane i ubijenja i zle rieči i hotjenja „zla, koja su bila medju nami i vlasteli dubrovačciemi, i „medju ljudmi gospoctva mi i ljudmi vlastej dubro„vačcijeh, i vse pliene i štete, što je učinila jedna strana „drugoj od počela rati do trojbe, koju je gospoctvo mi „učinilo s knezom i vlasteli dubrovačciemi, kako se uzdrži „u zapisih jedne strane i druge, oboj obljubismo, toj „medju sobom jednosrdno i dobrovoljno primismo i bla„goslovismo, i takoj velimo i zapoviedamo, da nitko ne „može ni smije uspomenuti ni iskati krvi ni ine osvete „ni vražde ni u jedno vrieme, dokla sviet stoji itd.;“ a glede trgovaca odrediše „da hode slobodno preko rusaga

[1]) *Smičiklas:* o. c. p. 602—603.
[2]) *Matković:* Rad. VII. p. 250—251.
[3]) Ibidem.
[4]) *Gondola:* p. 341—42. — Cf. *An. Anonymi* p. 62. — *Ragnina* p. 259. — *Rački.* Rad VIII. p. 162. — *Klaić* o. c. p. 303.

„i po rusagu gospodctva mi sa vsacijem trgom, plaćaje „prave carine, koje su prvo plaćali za vremen naših „roditelj i za mene do rati“; pa i za slučaj rata, Herceg i sinovi izjaviše, da ne će posegnuti „na njih trgovce ni „na njih imanja ni na ine njih ljudi, koji bi se našli u „rusagu i oblasti našoj, ili kojim bi se zgodilo preko „rusaga našega minuti . . . . dokle godj bi se ispratili i „sredili sa vsijem blagom njih iz zemlje gospoctva mi u „Dubrovnik, i inudje kude bi komu volja poći, da im ne „bude nijedna zavrtica ni zabava ni odnetja blaga njih“. Za sve to Herceg i njegovi sinovi, Vladislav i Vlatko, zakleše se „na svetom evangjelju božjem i na časnom „životvorećem krstu,“ da za sve viekove „na manje ne „ima priti ni se potvoriti, ni za jednu stvar na zemlji, „ni za strah ni za blago, ni za nijednoga gospodina, ni „za nijednoga inoga čoveka volju. *izloživ velikoga go-„spodara gospodina cara turskoga Mehmet bega*“, a kada bi mu i on zapovjedio da navali ratom, da toga ne smije učiniti „ne pripovidjevši im knezu i vlastelom dubrovač-„cijem prvo togaj po mojih poklisarih.“ [1]) Tu izpravu doniešе u Dubrovnik Hercegovi poslanici Radin-Gost, Grubko Dvorski i Rugjer Djak. Radin-Gostu bi izbrojena obećana nagrada, i udieljeno sve što je uz to zatražio.[2]) Poslie nego je ovaj mir bio proglašen u Dubrovniku, republika ga je stavila do znanja Papi, kralju Vladislavu, kralju aragonskomu i bosanskomu; a i Herceg je za istu svrhu odaslao u Bosnu i Ugarsku poslanike, koji su se do Spljeta dovezli na ladjah dubrovačkih.[3])

Nije težko osvjedočiti se, da se ovim ratom nije okoristio niti Herceg niti Dubrovčani, a najmanje katolička crkva. Herceg je postao turski vazal i ostao pataren, da-

---

[1]) *Miklošić:* o. c. p. 465—69.

[2]) *Gondola:* p. 343—44. — Osim novčane nagrade, dobio je Radin-Gost za usluge učinjene republici više povlastica: da može slobodno doći i stanovati u Dubrovniku, i da mu za njegov boravak ima biti priredjena kuća »bez ijedne plate najma«; da ga republika za njegova boravka ima pomagati »*spenzom*«, i da »ne bude usilovan od nikogar iziti iz vjere, koju vjeruje, razi ako bi njemu »ugodno bilo«. — Izprava kod *Miklošića.* o. c. p. 472—73.

[3]) *Gondola:* p. 344.

pače, prigodom izmirenja sa ženom i sinom, podielio je djedu crkve bosanske, i dvanaestorici njegovih „strojnika“, sudačku vlast u privatnih razmiricah, koje bi se u buduće u njegovoj obitelji zapodjele;[1]) republika je izpraznila svoje blagajne i izgubila vriednih gradjana, dočim Papa nije mogao da nastavlja svoje pokušaje u Hercegovini. Jedini, koji se je okoristio, bijaše Turčin, i njegova premoć odrazuje se sada i u samom naslovu Hercega sv. Save.

Herceg, kao dao da nije mogao da privikne miru, pošto već 2. studenoga 1454., republika se tuži Hunjady-u, da je počeo opet otimati njihovim trgovcem u svojoj zemlji robu i novac, pa ga mole da posreduje, da ugovor mira bude obslužívan.[2]) Hunjady piša Hercegu, a Dubrovčani od svoje strane poslaše Paladina Gundulića, i razpra bi za čas izravnana. Vele, da je tada Radin Gost kazao, obzirom na prevrtljivost Hercegovu, da je ugovor ovoga mira trebalo urezati u kamen, nipošto napisati ga na papir.[3]) I Radin-Gost nije imao krivo. Herceg početkom g. 1455. opet stade mutiti, pa se Dubrovčani, 23. ožujka, opet utječu kralju Vladislavu molbom, da skrši njegovu neobuzdanu drzkost, jerbo da im prieti, da će dovesti Turke da ih unište, i da radi oko saveza s Mletčani i s kraljem Aragonskim, kojim neka kralj piše, pošto im inače prieti velika pogibelj.[4]) Istu molbu ponoviše u pismu 24. travnja, u kojem su naživljimi bojami opisali Hercegovu mržnju proti republici, i sve njegove paklene osnove.[5]) Ali diete

---

[1]) »Ako li bi se koja godj sumnja našla, po koji godj rieči medju rečenu »gospodu, da nemogu ni hoću ja gospodin Herceg Stjepan nijedno zlo ni ne»pravdu ni nemiloštu kućam našijem, gospoje Jelene i sinovom mi knezu Vla»disavu i knezu Vlatku, dokla godj ne bih obiskao i obnašao pravo i cielo i »istino gospodinom djedom crkve bosanske i 12 strojnikoma, medju kojimi »strojnici bude gospodin gost Radin za svoga života«, — *Miklošić* o. c. p. 459.

[2]) *Diplomatarium:* p. 563 »Perchè da puo la ditta paxe, non obstante »esse scripture e zuramenti, pur lui in molte cose se deshonesta contro di noi, »perchè alli merchadanti nostri li quali passano per suo paese, piglia et fa pigliar »arzenti, ducati, et altre lor mercantie.....« — Cf. *Gondola* p. 345—46.

[3]) *Gondola:* p. 346.

[4]) *Diplomatarium:* p. 577—78.

[5]) «Ecce autem dux Stefanus, vicinus noster, intolleranda audacia, scelere «atque superbia se se efferens, nihil aliud cogitat, nihil machinatur, nihil molitur, «nihil tandem mente volutat, nisi ut nos dolis capiat, loca nostra sceleris sui «predam agat, nosque cohopertos miseriis efficiat». — *Diplomatarium:* p. 579.

Vladislav, sada ne imadjaše kada da se odazove molbam Dubrovčana, a da se je i odazvao mogao je najviše zaprietiti Hercegu, a ovaj, bez obzira na već stečeno izkustvo, koliko vriede prietnje budimskoga dvora, mogao se je sada na što takova samo nasmijati, pošto imadjaše za saveznika prvoga doglavnika Vladislavova, koji bijaše moćniji i od samoga kralja. To bijaše knez Ulrik Celjski, muž veoma darovit u mnogom pogledu, ali razuzdan koliko i njegov novi prijatelj Herceg Stjepan.[1]) A knez Ulrik, upravo početkom g. 1455., slavio je veliku pobjedu nad svojimi takmaci, i domogao se je najneograničenije vlasti kod kralja, koji i ne bijaše drugo do li lutka u njegovih rukuh. S toga, sve tužbe, što su od ove dobe pa do smrti Celjskoga (9. studenoga 1456.) Dubrovčani podastirali budimskomu dvoru, ostadoše bezuspješne, i što je gore, kralj ih ne smatraše vriednimi niti odgovora.

To je stanje potrajalo, bez osobitih posljedica, sve do g. 1458., kada je napokon i Herceg Stjepan progledao, i omjerio groznu propast, do koje bijaše doveo zemlju svojim sliepim šurovanjem s Osmanlijami, zatiranjem susjeda, i mržnjom na svoga zeta. bosanskoga kralja. Sada je tek uvidjao. da je sve to išlo samo Turkom u prilog, i da su ovi već blizu, da sa cielim Balkanom, podjarme i njegovu iznemoglu zemlju. Carigrad bijaše pao g. 1453., Ostrovica g. 1454., južna Srbija g. 1455., dočim se je Biograd jedva održao. Despot Gjorgje, kojemu Sultan poslie zauzeća Carigrada bijaše darovao nekoliko svetih posuda u znak sretno obavljene vojne [2]), sliedeće godine morao je da bježi iz zemlje [3]), u koju se je odmah povratio djelom Hunjady-a, ali je malo zatim, 24. prosinca

---

[1]) *Smičiklas:* o. c. p. 604 i 608. — Ulrik Celjski se bijaše razstavio sa svojom liepom i kriepostnom ženom Katarinom, da uzmogne sablažnjivo živiti s njekom bečkom gradjankom, kojoj bijaše dao smaknuti muža u jednoj šumi, samo da mu ne bude na putu.

[2]) «Vestes et nonulla vasa christianis sacrificiis dedicata Georgio Despoti «missa dono, ceu insignia rei bene geste. — *Rački.* Rad. knj. I. p. 151.

[3]) O njegovom biegu, i priču o njegovu blagu, vidi kod *Račkoga:* o. c. pag. 153.

1456., umrô,[1]) i njegova je zemlja postepeno bila sasvim utjelovljena turskoj carevini. A povrh svega toga gledao je Herceg, kako i u samoj njegovoj zemlji bani se turski namjestnik, komu car Muhamed II. šalje naredbe, u kojih ga nazivlje, „od Hercegove zemlje sandžak-begom i Novskim kadijom“.[2]) Sve to, pa valjda i poslanik pape Kalista III., koji se je pod konac god. 1457.[3]) desio kod Hercega, moglo je učiniti, da progleda napokon, i on se sbilja sada sasvim primiri.

O primirenju Hercegovu Dubrovčani su imali sjajan dokaz odmah početkom g. 1458., kada ih je Stjepan oznanio, na njihovo ravnanje, da je dobio od Turaka nalog, da zaustavlja njihove trgovce, i da im ne dozvoljava prolaza preko Hercegovine, te im savjetovao da odašalju k Porti poslanike sa darovi.[4]) Istodobno započe i s kraljem bosanskim dogovore za mir.[5]) Sve je to Dubrovčane silno razveselilo, a po gotovo kada im je, malo za tim, poslao na dar svakojake divljači, što su oni veoma rado primili i porazdielili medju plemićke obitelji.[6]) Da mu se oduže na prijateljstvu, pozvaše ga da pohodi njihov grad. On dodje, obuče patricijsku halju, i učestvova u Vieću kod izbora novoga kneza. Uz ostale plemiće, dade i on svoj glas za Frana Sorkočevića, svoga prijatelja, koji bi i izabran. Tom prigodom dovede sobom najmladjega sina, Stjepana, i ostavi ga kod Andrije Sorkočevića, da bude

---

[1]) *Wertner:* o. c. p. 430. Na smrtnoj postelji Despot je naredio da ima preuzeti vladu žena mu Irena, uz sudjelovanje sinova: Stjepana, Grgura i Lazara. Irena je htjela da to izvrši, ali ju je na 2. svibnja 1457. otrovao najmladji sin, Lazar.

[2]) Listine su kod *Miklošića:* o. c. p. 474 i 475.

[3]) *Theiner:* o. c. I. p. 427. ima vjerodajnicu za Ivana Navarr, koga papa šalje k Hercegu Stjepanu «pro nonnullis negotiis statum fidei catholicae et religionis christianae concernentibus».

[4]) *Gondola:* o. c. p. 352.

[5]) *Monumenta Hungariae Historica:* (Magyar Diplomacziai emlékek — Matyás Király Korából) u četiri svezka. Budapest. 1875—78. — Svez. I. p. 18. Izvješće Milanskoga poslanika 21. travnja 1458.

[6]) «Hercegh mandò diversi cervi e porci cigniali alla republica, i quali furono spartiti per tutte le famiglie dei nobili. Questo regalo fu presentato dalli suoi ambasciatori Radin-Gost, e Pavao Marcovich, e Radich Upravda». — *Gondola:* o. c. p. 355.

uzgojen s ostalom plemićkom djecom.[1]) Herceg je, dakako opojen prijaznošću Dubrovčana, posegao malo kašnje predaleko, i zapeo u glavu, da će ga kod novoga izbora Dubrovčani izabrati za svoga Kneza, pa je stao oblietati pojedine plemiće, da taj svoj izbor preporuči i osigura. Naravski, dokle se preporučivaše pojedincem, svaki mu je obećivao svoj glas, ali kada je nadošao dan izbora, bi izabran drugi. Vele, da je tom prigodom kazao o Dubrovčanih: „dok ste svaki napose, Bog vam dao svako dobro; ali kada ste na okupu, neka vas sve skupa vrag odnese.“ [2])

U ovo doba, Herceg Stjepan sklopio je prijateljstvo i sa milanskim vojvodom Franjom Sforza To je sliedilo, kako sam pripovjeda,[3]) god. 1458., poslie nego li se je povratio iz Mletaka mladji mu sin Vlatko, koji bijaše otišao onamo po poslu. Vlatko u Mletcih bijaše se upoznao i sprijateljio sa Galeazzom Sforza, sinom vladajućega vojvode Franje. Kada je Vlatko otcu to priobćio, poželi i on približiti se vojvodi, i za tu svrhu posla u Milan plemića Jurja Vinovića. Ovaj se povrati iz Milana s pozdravom od strane Vojvodine, i s krasnimi darovi za staroga Hercega. Na tu prijaznost odvrati Stjepan takodjer darom, što posla Vojvodi po Jurju Ratkoviću, Jurju Cemeroviću, i svome tajniku Nikoli. Ovi dodjoše u Milan na 9. studenoga 1458., i zadržaše se kod Vojvode do 24. i. m.[4])

---

[1]) «(Herceg) se ne venne a Raugia: dove gli fu fatto grandissimo honore. E fra l'altre cose fu ammesso in consiglio, quando s' havea da creare il Rettore, e fu creato il Signor Francesco Sorgo, suo particolar amico». *Razzi:* o. c. pag. 62. — *Appendini:* o. c. p. 305. upodpunjuje ovu viest, gdje veli: «Venuto a Ragusa vestì la toga, andò in Consiglio, e assiso al fianco del Rettore, diede il suo voto. Lasciò finalmente suo figlio Stefano in educazione presso Andrea Sorgo. — Cf. *Orbini:* o. c. p. 386—87. — *Engel:* o. c. p. 442. — *Gebhard:* o. c. pag. 448..

[2]) *Orbini:* o. c. p. 386. «Uno per uno Dio v' aiuti, ma quando vi radunate insieme, che il diavolo vi porti tutti».

[3]) *Monumenta Hungariae.* (Matyás Király Korából.) IV. p. 289.

[4]) *Mon. Hung.* IV. p. 287. U pismu upravljenom vojvodi Sforzi, Stjepan se piše: «Stefanus Dei gratia Dux Sancti Save, Dominus terre Cumierum, Comes Sdrine ac magnus Vojvoda totius_Regni Bosne etc.»

Medjutim bijahu nastali u Hercegovoj obitelji nekoji dogodjaji i promjene, sbog kojih red nam je da se povratimo opet k god. 1453.

Malo poslie izmirenja sa ženom Jelenom i sinom Vladislavom, Herceg je Vladislavu ustupio u podpuno vlastničtvo nekoje gradove, i tim ga sasvim odciepio od obitelji.[1]) Što je tomu dalo povoda, ne zna se, ali se može nagoviešćati. da je to mogla prouzrokovati Hercegova priležnica, Fiorentinka, za koju ne ima se dokaza, da je s povratkom Jelene bila odpravljena. To je tim vjerojatnije, što je Jelena preminula odmah sliedeće god. 1454.[2]), pa je Herceg, ostavši udovac, slobodnije mogao nastaviti svoj razuzdani život. Jelena je bila druga žena Stjepanova, s kojom nije imao poroda [3]). Prva njegova žena, po složnom svjedočanstvu svih pisaca, bijaše Ana Kantakuzena, s kojom je imao: Vladislava, Katarinu, Vlatka i Mariju, kasnije ženu Ivana Crnojevića, gospodara Crnegore [4]). Ana Kantakuzena umrla je prije god. 1438., pošto listine iz te godine već spominju Stjepanovu ženu Jelenu.[5]) S Jelenom je živio Herceg do god. 1454., bez djece, a medjutim mogao je samo sa Fiorentinkom dobiti sina Stjepana, i to po prilici

---

[1]) *Engel:* o. c. p. 442.

[2]) *Asboth:* o. c. p. 82.

[3]) Stjepan, najmladji Hercegov sin nije se rodio od Ane Kantakuzene, kako bi htjeli skoro svi pisci, jerbo ga neima spomenuta u oporuci (1442.) Sandaljeve žene Jelene (*Miklošić:* o. c. p. 415—417), gdje su od Hercegove djece napomenuti: *Vladislav*, «gospodična» *Katalena* (Katarina, udata za kralja Stjepana Tomu) i *Vlatko.* — Jedino gosp. *Karlo Pecz*, u Stjepanovoj biografiji (*Ahmet paša Hercegović*), priobćenoj u «Glasniku» bos. muzeja god. 1894. str. 361—63., izričito tvrdi, da je Herceg imao s Jelenom sina Stjepana, i nagoviešta, da je rodjen oko god. 1455. Ako nije po sriedi tiskarska pogrieška, te bi imalo stati, da je Stjepan rodjen koje druge godine, sudimo da je mnenje gosp. Pecza skroz neosnovano, i to s više razloga, a glavniji bi bili sliedeći: *a*) Poslie god. 1453. listine ne spominju više Jelene, a imade nasuprot pisaca, koji vele da je umrla god. 1454.; *b*) Herceg ostavlja Stjepana kod Andrije Sorkočevića god. 1458. ili 1459. da bude odgojen s ostalom plemićkom djecom, a ne bi se moglo dozvoliti da ga je za tu svrhu doveo kao djetešce od 3. ili najviše 4. godine; i *c*) čini se vrlo smjelim dozvoliti, da je Jelena prvo diete darovala Hercegu tek nakon 17. i više godina bračnoga života.

[4]) *Farlati:* o. c. IV. p. 70. — *Du Cange:* Hystoria Byzan. p. 242. — *Engel:* l. c. — *Kaznačić:* o. c. p. 103. — *E. Lilek:* o. c. p. 3. ne poznaje nego dvie Hercegove žene: Jelenu i Ceciliju.

[5]) *Miklošić:* o. c. p. 393—96.

god. 1451.—52., tako da mu je moglo biti 7—8. godina, kada ga je otac poveo na odgoj u Dubrovnik. Poslie smrti Jelene, Herceg rek bi da se je natjecao za ruku hrvatske banice Hedvige, udove bana Petra Talovca († 1453.),[1]) te ako ona nije pošla za njega, to je moglo biti jedino s toga, što je Herceg i dalje pridržao kod sebe Fiorentinku. S tom priležnicom je živio do g. 1459., kada mu je rodila drugoga sina, i od radjanja umrla.[2]) Fiorentinka, dakle, bila bi treća Hercegova žena, pred Patareni zakonita.

Nego Herceg, veli dubrovački kroničar, kao da nije mogao da živi samac, pa se opet obazre za ženom.[3]) Ova četvrta žena bijaše ili Njemica ili iz slovenskih pokrajina, pošto joj kroničar krstnomu imenu Cecilije dodaje nadimak „Tudesca“, a dovezla se je na dubrovačkoj galiji iz Trsta ili iz Senja. Kada se je galija s nevjestom pomolila u blizini Dubrovnika, republika je odaslala u susret pet poklisara, koji pozvaše novu Hercežicu da posjeti njihov grad. Ona se odazva pozivu. Pred gradskimi vrati pozdravi ju Knez dubrovački, a najodličnije plemkinje sprovedoše je do priredjenih joj odaja u kneževskom dvoru. Kod sobeta, priredjena na trošak republike, učestvovao je Knez s petoricom plemića, koji su se za tim s Hercežicom odvezli dalje u Novi, da kod svatbene slave, zastupaju republiku.[4])

Prije toga, god. 1455., oženiše se i Hercegovi sinovi, Vladislav i Vlatko. Vladislav je uzeo neku Klaru (?) [5]), o kojoj se pobliže ništa ne zna; a Vlatko kćer Alfonsa kralja Napuljskoga. I ovu su privezli Dubrovčani iz Barlette, troškom od 10.000 dukata, a u pratnji bijaše

---

[1]) *Asboth:* l. c.

[2]) *Gondola:* o. c. p. 355—56. «E poco dopo, essendoli nato un figlio maschio, mandò l'istesso Upravda ambasciatore, per notificarlo alla repubblica; ma perchè questo acquisto del figlio fu poco fortunato, perchè causò la morte alla propria madre, fu mandato perciò Marino di Nicolò Gondola, per condolersi con lui della presente disgratia e consolarlo».

[3]) *Idem.* p. 257. «Herzegh, non potendo stare senza moglie, volse la terza volta maritarsi». Ovaj kroničar računa, da se je dotle Stjepan dvaput oženio, pošto za Anu Kantakuzenu on ne zna, nego Jelenu smatra za prvu njegovu ženu, i za majku Vladislavovu i Vlatkovu. Očito, da je izmedju Jelene i ove zadnje imala biti ona Hercegova žena, koja je od radjanja umrla.

[4]) Ibidem. —

[5]) Idem. p. 371. «Mandò (Vladislavo) ad habitare a Ragusa *Chierina* sua consorte, e Marra sua sorella con Balsa suo figlio».

nekoliko dubrovačkih plemenitašica.[1]) K ovoj dvostrukoj slavi pozva Herceg Dubrovčane preko naročitih poslanika, i oni odaslaše nekoliko plemića s glasbom, i s darovi u vriednosti od preko 4.000 perpera.[2]) Te su darove poslanici imali uručiti nevjestam odmah prvi dan, i to kod stola. — Vladislav je s Klarom dobio sina Balšu, dočim za Vlatka se ne može uztvrditi da je imao poroda, pošto niti u listinah niti kod starih kroničara ne ima o tom spomena.[3])

[1]) *Razzi:* o. c. p. 63. «Vlatco prese per moglie la figliuola d'Alfonso re di Napoli, fuggitivo et essule del Regno. E gli fu condotta da Raugei a Castelnuovo, con ispesa di dieci mila ducati, fatta dalla città, in servizio dell'amico: e l'accompagnarono sempre alcune donne Raugee». — *Ragnina:* l. c. registrira, da se je tek god. 1466. privezla iz Barlette Vlatkova žena, što očito ne stoji, pošto *Gondola* izričito tvrdi da su se oba brata iste godine oženila, i napominje, što je tom prigodom republika učinila.

[2]) *Gondola:* o. c. p. 346. «. . . . . . i quali (ambasciatori) condussero seco, oltre una nobile comitiva di suoi, li trombetti e la musica de' Signori, con molti doni di gran valuta, cioè sopra 4.000. perperi etc.»

[3]) Vladislavov sin Balša piše se na jednoj izpravi (kod *Miklošića:* o. c. p. 502.) «Mi gospodin Balša, Herceg svetoga Save, sin glasitago spomenutija gospodina Hercega Vladisava», te *Du Cange:* o. c. očito grieši, kada *Vladislavu* daje za ženu *Anu Kantakuzenu* (njegovu majku), i kada bilježi da se je iz toga braka rodio neki *Petar*, koji da je oženio *Kvirinu*, mletačku plemkinju. S toga zaslužuje malo vjere i druga njegova bilježka, po kojoj *Vlatko* je imao sina *Ivana,* koji je takodjer oženio jednu mletačku plemkinju, po imenu *Neofitu.* — Da sama stvar bude čitatelju jasnija, na temelju priobćenih pouzdanih podataka, i onih što će tečajem ove razprave sliediti, složismo

RODOVNICU HERCEGA SVETOGA SAVE:

Vuk Hrana
r. 1317. c. — † 1359.

Vlatko Hranić

Sandalj † 1435.
1. žena: *Katarina* † 1411.
(kći hrv. bana Vuka Vukčića, brata Hrvojina.)
2. žena: *Jelena* † 1442.
(kći srb. kneza Lazara.)

Vukac
žena: *Katarina* (?)

Vuk

Vukčić

Herceg Stjepan Kosača † 1466.
1. žena: *Ana Kantakuzena* † 1437. c.
2. žena: *Jelena* † 1454.
3. žena: *Fiorentinka* (nezakonita?) † 1459.
4. žena: *Cecilija* (u braku od 1460.—1466.)

Teodora
(žena Radosava Pavlovića.)

Vladislav
žena: *Klara* (?)

Katarina † 1478.
(bos. kraljica)

Vlatko
žena: kći Alfonsa Napuljskoga

Marija
(žena Ivana Crnojevića.)

Balša

Stjepan (Ahmed-paša Hercegović.)
r. 1452. c. — † 1518.

Spomenusmo, da je samo veliki strah pred pobjedonosnim polumjesecem prisilio Hercega da se primiri, i da bolje pripazi na svoj položaj. Ta ga slutnja nije prevarila, pošto već god. 1459., padom Smedereva i Srbije, grozna pogibelj zaprieti cielomu bosanskomu kraljevstvu. U toj nevolji kralj bosanski, Stjepan Toma, nije se mogao nadati spasu do li od katoličkoga Zapada, a mislio je da mu je ta pomoć osigurana, ako odvrati od sebe svaku i najmanju sumnju glede pravovjerja. S toga stade ljuće proganjati Patarene, naredivši im, da se imadu ili pokrstiti ili iz Bosne seliti. Mnogi su izabrali ovo zadnje, te dok ih se nije pokrstilo, i to nasilno, više od 2.000., izselilo ih se k Turkom i u Hercegovinu preko 40.000.[1]) Te je bjegunce Herceg Stjepan rado primio, iz nikakova prkosa prema kralju niti prema katoličkoj Crkvi, nego iz čistoga osvjedočenja, da je kralj, u oči gotove propasti kraljevstva, udario krivim pravcem. Herceg je promišljao: ako se usljed ovoga progonstva cviet bosanskoga plemstva izseli, i ne imajući nigdje zaklona, predje k Osmanlijam i prigrli Izlam, tada kod skore neizbježive navale Turaka, ne će zaisto biti nikoga, da izvuče mača iz korica na obranu opustjelė Bosne, i da odoli osveti prognane braće. O tomu je Herceg bio toliko osvjedočen, da se nije niti obazrio na opomene Pape Pija II., koji ga je preko poslanika nastojao odvratiti od štićenja Patarena[2]), premda je znao vrlo dobro, koliko mu taj neposluh prema rimskoj Stolici može u stanovitom slučaju škoditi. Vidi se, da je volio zadužiti srca prognanika, i time si osigurati njihove mišice, nego li se zanašati na vrlo dvojbenu pomoć nesložnoga, i s toga nemoćnoga Zapada. Tu je, dakako, moglo biti i mrvu stare mržnje na kralja, s kojim nije bio u dobrih odnošajih, o čemu imademo nedvojben dokaz u izjavah, što je god. 1459. učinilo jedno njegovo poslanstvo u Mletcih. Radilo se o gradu Čačvini, što je od njega

[1]) *Farlati:* IV. p. 73. — *Orbini:* o. c. p. 369. — *Schimek:* o. c. p. 136. — *Rački:* Bogomili. Rad. VIII. p. 166.

[2]) *Rački:* l. c. — *Truhelka:* o. c. p. 70.

*

pitao kralj bosanski, pa je Herceg, na usta svojih poslanika, izjavio Mletčanom, da bi radje tu tvrdju ustupio Turčinu nego li kralju.[1])

Kada su Turci zauzeli Smederevo (20. lipnja 1459.), i poplavili za tim cielu Srbiju, nisu se zaustavili na granici Hercegovačkoj, nego su je prevalili, i nemilo opljačkali svu zemlju do Popova i Trebinja. Herceg je, preko poslanika Radića Ostoića, zamolio Dubrovčane da mu pošalju vojske, ali je republika ne imadjaše niti za svoju potrebu. U čemu su mogli, u tomu su mu i pomogli: dozvoliše mu da iznese iz Dubrovnika oružja koliko trebaše, i dadoše zakloništa na svojem zemljištu svim bjeguncem iz Popova i Trebinja. Tom se je prigodom preselilo u Dubrovnik pet plemićkih obitelji iz Trebinja: Ljubišići, Medišinovići, Dabišinovići, Rudivovići i Dobroševići.[2])

Nesretni slučaj, što se je u malom razdoblju zainadio Herceg sa svojim zetom, kraljem bosanskim, sbog Čačvine, i što je sin kraljev s Vojačom, Stjepan Tomašević, kod osvojenja Smedereva bio pušten od Turaka na slobodu, te što su za tim Turci provalili i oplienili zemlju Hercegovu, dao je povoda sumnji, da je sami kralj bosanski poslao Turke proti svome tastu. O tomu je bio uvjeren ne samo Herceg, nego i novi kralj ug.-hrv. Matija Korvin, i rimska Stolica. Papa Pio II. pisao je dapače, na 18. siečnja 1460., svomu legatu za Bosnu, hvarskomu biskupu Tomi, da je velikom žalošću čuo, kako je kralj

---

[1]) *Mon. Hungariae.* (Mátyás Király Korából). I. p. 63. — Grad «Čačvina» dolazi i u izpravah i kod povjestničara pod imeni «Ciasina», «Cazin», «Zazvine», a bijaše nekoć vlastničtvo bana Petra Talovića. Povjestničari su pridržali gradu te polatinjene i izkrivljene nazive, a nisu označili, gdje je ležao. Sudimo, obzirom na okolnost, što iz izprava proizlazi, da su se za taj grad otimali Poljičani, bosanski kralj i Herceg Stjepan, da ga treba potražiti u susjedstvu poljičke republike, i to ne daleko od Omiške krajine, koju je sada opet imao Herceg, pošto su mu je Mletčani povratili god. 1453. U tom položaju pak, nalazimo samo jedan grad, koji može odgovoriti nazivom: «Ciasina», «Cazin», «Zazvine», a to je «*Čačvina*» od koje se do danas sačuvala gradina, gotova ruševina. Leži na lievoj obali Cetine, dva sata u istok Trilju i u sjever Ugljanim. Danas je to malena župa, vrlo rastrkana, su 428. duša (V. Status personalis et localis dioecesis Spalatensis et Makarskensis. Spalati. 1895. p. 35. i 36.)

[2]) *Gondola*: o. c. p. 356. — *Appendini*: o. c. p. 306.

bosanski, Stjepan Toma, razbio mir s Hercegom Stjepanom, i sjedinio se proti njemu s Turci, pa mu nalaže, da stvar iztraži, i nadje li da je glas istinit, neka prokune kralja i svu Bosnu.[1]) Tolika osvada silno se je kosnula kralja Stjepana Tome, pa s toga on odpravi u Rim poslanike, da uvjere papu o njegovoj nedužnosti glede šurovanja s Turci, i da dokažu njegovu pravovjernost tim, što sveudilj nije prestao da progoni Patarene [2]). Papa se je konačno uvjerio o kraljevoj nedužnosti, ali ne mogaše da se o tom uvjeri i Herceg Stjepan, te njihova svadja potraja sve do smrti Stjepana Tome.

Sva je prilika, da se Turci, kod upadaja u Hercegovinu g. 1459., nisu zadovoljili samo plienom i robljem što su odveli, nego da su zauzeli i nekoje gradove, koje su utvrdili i pridržali. Na tu nas misao navodi poslanstvo, što je Herceg, veljače sliedeće godine, odpravio u Mletke. Ti su poslanici opisali položaj svoga gospodara, kao da su mu Turci već na vratu, i da će ga protjerati iz zemlje, te mole Mletčane da mu ustupe koji gradić na otoku, ili na prosto koji otok, n. p. Brač ili Hvar, gdje bi se mogao do nevolje zakloniti sa svojimi. Ako li pak Mletčani ne pristaju na ustup, poslanici zamoliše, da mu barem prodadu koji grad ili otok. Vieće, naravski, ne prista na nijedan od tih predloga, nego dozvoli Hercegu da može u slučaju nevolje pribjeći na Hvar.[3]) Povrh tih predloga, zamoliše poslanici Mletčane, da pošalju koga k turskomu caru, da ga zamoli, neka ne obori na Hercega svu svoju silu, ne budući mu u ničemu ni kriv ni dužan. Mletčani izjaviše, da će se za nj zauzeti kod Porte, kada prigodno odprave poslanstvo, ali da mu preporučuju, neka se čim

---

[1]) *Farlati*: o. c. IV. p. 263. — *Arkiv* II. p. 31. — *Katona*: o. c. p. 387 — *Klaić*: o. c. p. 317.

[2]) *Rački*: o. c. p. 165-167. — *Klaić*: o. c. p. 318.

[3]) *Mon. Hungariae* (Mátyás Király Korából) I. p. 67-69. «che ve piaqua «soto la Vostra Signoria qualche castello, che fusse in ixola, et se non posse «hauer castello, almen qualche Ixola, zoe, o Liesina, over Braza, over altrui, se- «gondo meglio par ala Signoria Vestra, dove serave salvo, et guardado io et li «mei fioli, et mei subditi. Et se per questa via non posso hauer ne castello, ne «ixola, al manco piacqua alla Vostra Signoria, che possa hauer per qualche prexio «condecenter che fusse de vestro contento. . . . . »

prije izmiri s kraljem bosanskim, za koju svrhu oni će rado posredovati [1]). Tu istu preporuku ponoviše i kralju Stjepanu Tomi, kada im je malo kašnje, po Ninskomu biskupu, ponudio cielo svoje kraljevstvo u zamjenu za koji grad, gdje bi se on i njegova obitelj mogli sklonuti. [2])

Ove iste godine Turci provališe opet u Hercegovinu, i opljačkaše ju nemilo. Herceg prije toga, očekivajući provalu, bijaše zamolio kralja Matiju Korvina da mu pomogne, ali se kralj izgovori, jer da ima vojevati u Českoj, te naloži banu Pavlu, koji je držao Klis, da na čelu svoje vojske pomogne Hercegu. Nego, ban Pavao ne imadjaše dovoljno vojske, s toga zatraži u Hercega da mu pošalje novaca, da sabere novih četa. Herceg mu posla 3.000. dukata, što valjda banu ne bijaše dovoljno, pa je ostavio u odlučnom času Hercega na cjedilu, te je ovaj bio prisiljen da sklopi s Turci mir, u kojem im je prepustio sav plien, i suviše izbrojio 40.000. dukata.[3]) Sbog te nevjere Herceg bijaše odlučio zavojštiti na Pavla, pa je za tu svrhu pitao pomoći u Mletčana, za koje je znao da im Klis na srcu leži. Nego, Mletčani, kod kojih bit će da je interes obće kršćanske stvari ovoga puta prevladao njihov sobstveni, ili jer su držali Hercega preslabim da nahudi banu Pavlu, savjetovaše mu da se kani rata, u oči velike pogibelji što prieti njegovoj zemlji od strane Turaka.[4]) Ta je pogibelj postala tim većom, što je, uz razdor izmedju kralja i Hercega, pojavila se god. 1461.

[1]) O. c. I. p. 71-73.

[2]) O. c. I. p. 80-81.

[3]) «Item, notifico ala Signoria Vostra, chomo l'anno passato el gran Turcho «me vene adosso con suo exercito, e cussi lui commando a ban Paval de Cro-«vatia, che in persona con suo exercito me desse soccorso. El me rispoxe, che «non havera tante persone bastasse per mio soccorso, et che li dessi dennari azo «potesse assoldar homenj. Io li detti Ducati tre millia; vegnando lo exercito del «Turcho per el mio paexe, non me dete soccorso alguno, per la qual cossa, me «fo necessario fare la paxe, e con grande mio danno, perchè li detti ducati XL. «millia ultra la preda che meno con luj.» *Monumenta Hung.* (Mátyás Király Korából). I. p. 101-105. — *Asboth*: o. c. p. 86. veli, da je Herceg plaćao «srbskomu paši» harač od 40.000. dukata; ali to se ne sudara s navedenom izpravom, niti je vjerojatno, da bi Visoka Porta, koja nije prezirala harača i u mnogo manjem iznosu, toliku svotu prepustila jednomu svomu namjestniku.

[4]) *Mon. Hung.*: l. c.

zlokobna nesloga i svadja, sa svimi posljedicami, i u kraljevoj i u Hercegovoj obitelji. S jedne strane knez Radivoj, brat kraljev, i kraljević Stjepan Tomašević, urotili se i zadavili kralja Stjepana Tomu,[1]) dočim s druge Hercegov sin, Vladislav, pobunio se proti otcu.[2])

Kralja Stjepana Tomu nasliedi spomenuti njegov sin, Stjepan Tomašević, zadnji kralj bosanski. Kraljevstvo je sada bilo izvrgnuto najvećoj pogibelji. Sa sjevera je prietio Matija Korvin, koji ne mogaše da zaboravi pada Smedereva, sa zapada hrvatski ban Pavao Sperančić, a s istoka car Muhamed II., koji izčekivaše samo sgodan čas da Bosnu pretvori u turski pašaluk. Novi kralj zauze se da povrati u zemlji mir i sigurnost. S toga u prvom redu ponudi mir Hercegu Stjepanu. Da ga na to prigne, prizna kraljicu udovu, Katarinu, Stjepanovu kćer, s kojom se za života otčeva nije najbolje pazio, za majku, i odasla k Hercegu poslanstvo. Herceg, iz obzira prema svojoj kćeri, prista na mir, i odasla sina Vlatka s drugimi velmožami da prisustvuju krunisanju novoga kralja.[3]) O tom izmirenju obaviestiše Mletčane, po posebnom poslanstvu, i kralj i Herceg [4]). Mletčane je ta viest razveselila, te im poručiše obadvama, neka u miru uztraju, a medjutim preporučiše ih papinskomu poslaniku, koji se je tada desio u Mletcih, da im Sv. Stolica pomogne u težkoj borbi, što ih eto čeka s Turčinom [5]). I Pio II., koji i inače bijaše sklon kralju,

---

[1]) «Zadaviše u Bilaju, Stjepan vlastiti sin, i Radivoj brat rodjeni, Tomaša «kralja bosanskoga, i bi pokopan u Sutinskoj crkvi sv. Ivana». — Izvadak iz ljetopisa fra *Nikole Lašvanina*. U «Glasniku» bos. muzeja. 1889. III. svez. str. 77. — Polag Tomašićeve kronike Stjepan Toma je poginuo na 10 srpnja.

[2]) *Mon. Hung.* (Màtyàs k. k.) I. p. 86-87. Mletčani izjavljuju Hercegovu poslaniku svoju žalost, što je Vladislav ucvilio svoga otca, pa izrazuju nadu, da će se stvar brzo izravnati.

[3]) O. c. pag. 101. Izvješće Hercegova poslanika u Mletcih. — *Rački :* (o. c. p. 170.) veli, da je kod krunisanja zastupao Hercega Vladislav, što se ne sudara s tim izvješćem, i što nije moguće, obzirom na napete odnošaje što su sada vladali izmedju otca i sina. — *Asboth:* (o. c. p. 86) veli, takodjer pogriješno, da su oba brata, Vladislav i Vlatko, prisustvovali kod krunitbe. — Uz velikaše kraljevstva bijahu kod ove krunitbe i poslanici Pape Pija II, koji je na 7. studenoga 1461. proglasio sv. Grgura čudotvorca zaštitnikom kraljevstva bosanskoga. Stjepan Tomašević bio je prvi i zadnji kralj bosanski, koji bi okrunjen dozvolom rimske Stolice. — *Klaić:* o. c. p. 326.

[4]) *Mon. Hung.* (Mátyás k. k.) I. p. 97, 100-101.

[5]) O. c. I. p. 116.

jer nije prestao da progoni Patarenâ, uvaži tu preporuku, te 23. ožujka 1462., pisa spljetskomu nadbiskupu Lovrincu, svomu poslaniku za Bosnu, da sabire križare i novaca, i da ih pošalje kralju i Hercegu, netom im uztreba za rat s Turčinom.[1])

Medjutim svadja izmedju Hercega i Vladislava to većma se zaoštravala. Dubrovčani, koji su tu napetost žalostna srca gledali, nalazili su se sada u vrlo neugodnom položaju. Sbog staroga Hercega, da se ne ljuti, nisu smjeli otvoreno da prijateljuju s Vladislavom, a s druge strane valjda nisu mogli da odobre svaku niti Hercegu. Takó, kada je koncem g. 1461., imala da dodje u Dubrovnik Vladislavova žena, sa sinom Balšom, Vieće joj je „tajno“ odpravilo jednu ladjicu, i darovalo tom prigodom 200. perpera njoj, a 100. sinu joj Balši.[2]) A što je pak dalo povoda ovoj svadji izmedju otca i sina, ne zna se, ali se može temeljito nagadjati, da se je porodila s toga, što Herceg, kod diobe, nije dao Vladislavu pravi njegov dio, kako mu bijaše obrekao.[3]) Herceg, naime god. 1462., preko poslanika, tužio je Vladislava Mletčanom, da se je utekao turskomu caru sbog svoga diela, i da je obećao Turkom 100.000. dukata, ako mu izruče dolnje krajeve, što drži otac, te da se je pohvalio, da će mu taj novac posuditi Dubrovčani i Mletčani. K toj izmišljotini dodao je Herceg još i drugu, krupniju, očitom namjerom da još gore ocrni pred mletačkim Viećem sina, a sebe da opere. Turci, naime, da su dali Vladislavu silnu vojsku, da navali na otca, ali jer se primicaše k Bosni vojska kralja Matije, da se Turci nisu usudili navaliti, nego su mu naložili, da ima predati polovicu zemlje Vladislavu. A malo za tim, da je došao k njemu turski poslanik, koji da je zahtjevao, ili 100.000. dukata ili tri grada: Klobuk i Miševac, pri medji dubrovačkoj, te Čačvinu, da bude i u susjedstvu

---

[1]) *Klaić:* o. c. p. 330.

[2]) *Gondola:* p. 360.

[3]) Gondolina viest (o. c. p. 362) u ovom pitanju previše je občenita, a da bi mogli iz nje što razabrati. On veli: «Questa discordia proveniva, perchè il conte (Vladislavo) non poteva soffrire il modo del governo del padre».

Mletčana [1]). Nego da on, Herceg, volio bi poginuti nego li pristati na taj ustup, pa s toga neka mu Vieće pomogne, jerbo da su mu Turci za vratom [2]). Te su obtužbe bile doduše drzke i težke, te ako Herceg nije mogao da uvjeri Mletčane o krivnji Vladislavovoj, ipak je postigao od njih to, da su mu, obzirom na opisanu pogibelj i neslomivu privrženost prema republici, izručili veći dio zaire, što su imali po dalmatinskih gradovih. [3])

Niti s bosanskim kraljem nije se Herceg dugo održao u miru. Poslanik mletački iz Budima javlja, 15. siečnja 1463., da se kralj Matija mnogo zauzimlje da povrati mir izmedju njih: [4]) Mletčani na 11. veljače preporučuju Hercegu sporazumak s kraljem, da uzmognu „zajedničkimi silami odoljeti zajedničkomu dušmaninu“ [5]), a to isto poručuju malo kašnje i bosanskomu kralju [6]). Sve to nedvojbeno dokazuje, da se mir medju kraljem i Hercegom bijaše pomutio; a da li je pak to nagovaranje uspjelo, ne ima se dokaza, premda su se početkom ožujka sastali u Mletcih poslanici kraljevi i Hercegovi, na putu za Rim, da predoče Papi groznu pogibelj što prieti Bosni i Hercegovini [7]).

U tih nesretnih odnošajih očekivala je Bosna silnu tursku vojnu god. 1463. Car Muhamed II., poslie zauzeća Srbije (1459.), bijaše osvojio Peloponez (1460.), a odmah za tim Trapezunt (1461.), svršivši god. 1462. vlašku i mitilensku vojnu. Sada bijaše red na Bosni. Kralj je za to znao još na izmaku zime [8]), ali bijaše nemoćan za svaku pripravu. Obazirao se na sve strane za pomoć, ali pomoć ne dolazila odnikle, niti bi bilo hasnilo da je i

---

[1]) *Mon. Hung.* (Màtyàs k. k.) I. p. 169-70. «El primo Corobuch, el se«condo Mizevaz, li quali do castelli sono a confini de Ragusi, el terzo castello «Zazevina», el qual a confini de Dalmatia». (Izvješće Hercegova poslanika).

[2]) Ibidem.

[3]) O. c. I. p. 188-90.

[4]) O. c. I. p. 172-173.

[5]) O. c. I. p. 186.

[6]) O. c. I. p. 188-90.

[7]) O. c. I. p. 193-94.

[8]) O. c. I. p. 190-192 — « . . . . El Turcho ha deliberato per ogni «modo questa estate vegnir adosso de lui, e del Duca Stefano». (Izvješće bos. poslanika u Mletcih 28. veljače 1463).

došla, kada sdvojni vapaj kraljev u vlastitoj zemlji ne imadjaše nikakova odziva. Bosna je, veli glasoviti hrvatski povjestničar, težko bila bolestna. Ta bolest ležaše ponajglavnije u vjerskoj i ćudorednoj razvraćenosti, što no se u njezinom tielu od više viekova zalegla, te ga po malo raztrovala. Vjerske razmirice izmedju kršćana i Patarena izrodiše se u strasti, koje se medj njimi toliko razpiriše, da su mnogi Patareni još za vlade Stjepana Tome pridružili se Turčinu iz osvete, ili ga pozivali u pomoć protiva svojoj inovjerskoj braći. U Bosni se takodjer obistinilo, što suvremeni bizantinski povjestničar, Mihajlo Dukas, piše o razjarenosti izmedju Grka i Latina i onda, kada su biesni janjičari provalili u Carigrad: „Kada bi andjeo s neba u onaj čas bio sbilja sišao, te im ove rieči naviestio: prihvatite sdruženje crkava, a ja ću tada neprijatelja iz grada iztjerati, — oni ne bi bili na to pristali, te bi se bili radje Turčinu nego li rimskoj crkvi predali“. Tako su i Patareni u Bosni volili Turčina [1]). Takova, eto, bijaše slika bosanskoga kraljevstva, kada je na proljeće god. 1463. car Muhamed II. poveo iz Drinopolja na nju vojsku od kakvih 150.000. momaka. Kroz malo dana cielo kraljevstvo, osim Hercegovine, spade pod turski jaram: do 70 gradova i tvrdjava predalo se Muhamedu na milost i nemilost, 100.000 duša bi odvedeno u roblje, 30.000 mladića bosanskih zapisano u janjičare, dočim nesretni kralj Stjepan Tomašević vukao je težke okove za više dana, dokle mu biesni šeik Ali Bestami nije glavu odrubio, ili kako nekoji hoće, živa ga dao sadrieti [2]). Zaisto, u povjesti kršćanskih naroda težko je naći primjera, da je koja zemlja kukavnije dospjela pod dušmanski jaram, nego li je evo dospjela Bosna ponosna: bez odpora, bez okršaja, bez mejdana junačkoga!

---

[1]) *Rački:* o. č. p. 173-74.

[2]) *Gondola:* o. c. p. 363. — *Klaić:* o. č. p. 330-339. — *Smičiklas* o. č. I. p. 626-32. — Zauzeće Bosne po Turcih valja da je bilo svršeno već početkom lipnja, pošto imademo dva pisma mletačkoga Vieća od 14. lipnja 1463., jedno upravljeno Papi Piju II, a drugo mlet. poslaniku u Rimu, u kojih je dosti potanko opisan pad bosanskoga kraljevstva. V. *Monumenta Hung.*: (Màtyàs k. k.) I. p. 217-19. — *Asboth.* o. c. p. 89.

Pošto je Muhamed osvojio cielu Bosnu, okrene prema Hercegovini, i zaprieti Dubrovniku. Tek u oči te pogibelji, Herceg se bijaše izmirio sa sinom Vladislavom, posredovanjem Mletčana [1]), a poglavito Dubrovčana, koji se jedino u slozi nadahu sada spasu svomu i Hercegovu [2]). S kraljem se ipak ne htio pomiriti, te u ovako odlučnu času ostavi i kralja i svoju nesretnu kćer, udovu Katarinu, na cjedilu, ograničiv se na obranu vlastitih gradova. Za saveznika imadjaše junačkoga Skenderbega [3]) i Dubrovčane.

Dočim je Herceg, sa svojimi sinovi oružao čete, i utvrdjivao gradove, dotle su se i Dubrovčani spremali na obranu, ako bi po nesreći došlo do obsade. Oni su ovoga puta, valjda više no ikada prije, polagali svoje nade u zaštitničtvo ugarsko-hrvatskoga kralja, čiju su zastavu i u ovom stoljeću vijali nad svojim gradom [4]), pošto su im izvjestni glasovi dopirali, da je kralj Matija naumice prepustio da Turčin onako oblada Bosnom, da ju kašnje sam iz turskih ruku oslobodi, i kao zemlju pripadajuću ug.-hrv. kruni, utjelovi svojoj državi [5]). S toga, uz javne molitve, što je Vieće tada naredilo, odpraviše poslanstvo i u Mletke i u Ugarsku [6]); i čini se, po jednoj viesti, da im je kralj poslao odmah dio svojih četa u pomoć. [7])

---

[1]) Koncem veljače Mletčani bijahu odaslali poslanika da izmiri otca sa sinom, i dotični naputak završiše riečmi: «Nihil tandem intentatum relinquas, ut «pax et concordia inter eos sequatur, si ulla via id possibile est.» — *Mon. Hung.* (Mátyás k. k.) I. p. 236-37.

[2]) *Gondola:* o. c. p. 361. «Bartolomeo Gozze andò ambasciatore a Vladislavo, per trattare l' unione e l' accordo col padre.» — *Rački:* Dubrovački Spomenici godine raspa bosanske kraljevine. «Starine». Knj. VI. Zagreb 1874. str. 17.

[3]) Još na 26. travnja 1463. Herceg je pisao u Mletke, da dozvole Skenderbegu, koji će mu doći u pomoć, prolaz preko Arbanaške. — *Mon. Hung.* (Màtyàs k. k) I. p. 202-203.

[4]) Poznate su dugotrajne borbe što su imali Dubrovčani s kraljem bosanskim Stjepanom Ostojom, početkom XV. stoljeća, s toga, što nisu htjeli da sbace sa svoga grada zastavu ugarsko-hrvatskoga kralja, i da razviju bosansku. Pa i sada, malo prije ovoga rata, poslao im je kralj Matija Korvin svoju zastavu, koju je plemstvo dubrovačko velikim slavljem iz Gruža unielo u grad, i razvilo nad «Pilama». — Cf. *Gondola:* o. c. p. 359.

[5]) *Klaić:* o. c. p. 341.

[6]) *Matković:* Prilozi. p. 253.

[7]) *Katona:* o. c. II. p. 405—406. — *Rački:* Starine. VI. p. 8. i 15.

Medjutim bijahu srazili sva predgradja, u njih posjekli sva stabla, otrovali zdence, porušili i same crkve, da neprijatelji nigdje ne nadju zaklona, pa su tim kamenjem podigli novih kula, opasali se još jednim zidom, te izdubli novih jama.[1]) Gradska posada bi pomnožana su 2000. dobrih veteranaca, pod vodjom Spirita d' Altamura [2]).

Car Muhamed II., ili, kako nekoji hoće, njegov vojvoda Omer,[3]) naidje u Hercegovini na junački odpor. Kršna ova zemlja, gole njezine planine i tvrdi gradovi na strmih hridinah, zadavahu turskim konjanikom, od kojih poglavito sastojaše turska vojska, trista jada. K tomu ih uznemirivahu neprestance hajdučke čete, što se skrivahu po gudurah, dočikajući ih u najgrdjih klancih.[4]) Turci ipak osvojiše nekoje gradove, i stadoše obsjedati tvrdi Blagaj, držeći da je u njemu zatvoren Herceg.[5]) Blagaj su branili mnogobrojni Patareni, koji u ovom odlučnom času htjedoše se izkazati zahvalnimi svome zaštitniku, Hercegu, pa su junački odbijali svaki turski juriš, dočim su hajduci iz gore često a nenadno navaljivali na turski tabor.[6]) To je Turkom dodijalo, te oni digoše obsadu, i opustošivši sve što bijaše na ravnici, ostaviše Hercegovinu.[7]) Tako presta svaka pogibelj i za Dubrovnik.[8]) U toj

---

[1]) *Razzi:* o. c. p. 62. — *Appendini:* o. c. p. 305. — Crkve, što ovom prigodom porušiše, bijahu: sv. Kate, sv. Lazara, sv. Ivana, sv. Tome, i sv. Jurja. — *Anonym:* p. 63. — *Ragnina:* o. c. p. 261.

[2]) *Gondola:* o. c. p. 364—65.

[3]) *Prudentius Nar.:* o. c. p. 40.

[4]) *Klaić:* o. c. p. 338. — *Gebhard:* o. c. p. 470.

[5]) Herceg, pošto bijaše prestar, držao se daleko od bojišta. *Truhelka:* Geschichte und Denkwürdigkeiten von Jajce. Sarajevo. 1888. p. 32. — *Gondola:* (o. c. p. 363.) bilježi, da se Herceg bijaše sklonuo u Neretvu. — Cf. *Ljubić:* Rad. XVII. p. 56.

[6]) *Gebhard:* o. c. p. 470. — *Klaić:* o. c. p. 338. — *Asboth:* o. c. p. 89.

[7]) Ibidem.

[8]) Svi se povjestničari slažu u tomu, da su Turci, digavši se izpod Blagaja, ostavili Hercegovinu, a nijedan ne napominje da su tada provalili u Dubrovački kotar. S toga nije izpravno mnienje Ljubićevo, (l. c.) da su Turci ovoga puta odustali od navale na Dubrovnik, jerbo su vidjeli na moru pod gradom Mletačke galije, spremne da ih pošteno odbiju. — Niti narodna predaja ne zna za prisutnost Mletčana pod Dubrovnikom, nego pripisuje oslobodjenje Dubrovnika zaštitniku sv. Vlahu, koji da je još u Sutjeskoj prikazao se caru Muhamedu, i zaprietio mu smrću ako krene na Dubrovnik. — Cf. *Appendini:* o. c. p. 306. — *Gondola:* o. c. p. 366.

borbi pogiboše zadnja dva Pavlovića, Petar i Nikola, i s njimi izumre njihovo koljeno [1]).

Upadaj Turaka u Hercegovinu, i njihov odlazak iz nje, sliedio je po prilici od polovice lipnja do polovice srpnja, pošto već 18. o. m. započeo je veliki rat za oslobodjenje kraljevstva. Kralj, naime, ugarsko-hrvatski, Matija Korvin, koji, kako spomenusmo, smatraše Bosnu dielom svoje države, odmah poslie pada kraljevstva odluči se na veliku vojnu. Njegovu namjeru srdačno pozdraviše Hercegovci, koji netom bijahu odbili Turke izpod Blagaja, te pod vojvodstvom Hercegova sina, Vladislava, uzeše s juga navaljivati na tvrdjave, što držahu Turci, dočim je kralj sa sjevera napredovao prema Jajcu. Već 18. srpnja Vladislav osvoji Ljubuški [2]), a malo za tim i Ključ na Neretvi [3]), te neprestano napredovaše prema sjeveru, da se sastane s kraljem Matijom, kojemu se predavao grad za gradom. Vladislavove čete vojevahu pod zastavami sv. Marka, što im bijaše, uz 40. vojnika, poslao spljetski knez. To Mletčanom bijaše neugodno, a kralju Matiji sumnjivo, pa s toga republika preporuči Vladislavu, da ne rabi tih zastava, do li kod osvajanja gradova svojih vlastitih.[4]) Inače, Mletčani su pozorno pratili razvitak ovoga rata, dapače su koncem kolovoza poslali u Spljet Antuna de Priolis, koji se je kod tu pribjeglih velikaša točno izviestio o turskoj vojsci, i o gradovih, što bijahu u turskih rukuh, te o načinu kako bi se dalo Bosnu sasvim osloboditi, i pod čijim imenom stvar bi pošla lakše za rukom. Iz Spljeta je Priolis pohitio k Hercegu, kojemu je izrazio žalost republike nad pretrpljenom groznom provalom Turaka, i ujedno mu čestitao nad postignutimi dosle

---

[1]) *Gondola:* o. c. p. 363. — *Ljubić:* o. c. p. 56. — *Jireček:* o. c. p. 41.

[2]) *Rački:* Starine. VI. p. 9. i 15. — *Gondola:* o. c. p. 365.

[3]) *Truhelka:* o. c. p. 32. — *Gondola:* l. c. pripisuje Vlatku u zaslugu osvojenje Ključa. —

[4]) *Mon. Hung.:* (Mátyás k. k.) I. p. 256. Spljetskomu knezu: «per ri-«specto de la liga e confederation facta con la Maestà di Re de Hungaria .... «dobia operar cum el dicto Conte Ladislao, che le insegne nostre non le volia «adoperar, salvo ne le terre e luoghi suo paternal per recuperation». — Cf. pag. 259.

uspjesi, te ga osokolio na dalnja osvajanja, da osigura zemlju proti dalnjim navalam i da joj granice proširi [1]).

Vladislav se sastade s kraljem Matijom pod Jajcem početkom listopada, a već 13. i. m., u Mletcih se je znalo da je kralj osvojio taj grad.[2]) Kod toga osvojenja valja da su se Hercegovci silno iztakli, pošto je car Muhamed kazao, da mu nije oteo Jajce kralj, nego Herceg,[3]) a još i danas se kod Jajca zove Hercegovinom mjesto, gdje bijahu u ovom ratu utaborene Vladislavove čete.[4]) Kralj uvrsti Vladislava, za njegove velike zasluge, u broj ugarskih velikaša [5]), a za tim, na 6. prosinca 1463., izdade u gradu Jajcu povelju, kojom darova njemu i sinu mu Balši, grad Veselu Stražu sa cielom županom Uskoplje, i grad Prozor sa županom Ramom, jer da je to sam Vladislav oteo Turkom [6]).

Za trajanja ovoga rata, Herceg je, kako spomenusmo, držao se primorja; dočim Vladislavova žena sa sinom Balšom, kraljica udova Katarina i kraljica Marija, sada takodjer udova, bijahu pribjegle u Dubrovnik. Katarina osta u Dubrovniku, dokle se je s republikom nagodila za kuće i zemlje, što posjedovaše u tom gradu kralj Stjepan

---

[1]) O. c. I. p. 234—36. — Što *Knežević:* (Pad Bosne. Senj. 1886. pag. 69.,) nagadja, da su u ovom ratu za oslobodjenje Bosne, i Mletčani s vojskom napredovali iz Dalmacije prema Jajcu, posve je neosnovano, jerbo kraljeve rieči Mletčanom: «quomodo se Fraternitas vestra de quibusdam terris, seu locis in «nostro regno Bosnae constituitis intromittere vellet, vel jam de facto intromi- «sisset», odnose se izključivo na pomoć i zastave, što bijahu poslali Vladislavu. To se najbistrije razabire i iz naputka za njihova poslanika u Budim, gdje vele, da su ih se neugodno dojmile viesti «de murmurationibus factis de «nobis in exercitu Regie Maiestatis Hungarie», dočim oni nisu uradili drugo, do li što su «Comiti Vladislao, hic instantissime requirenti, dati fuerunt per nostros «aliqui modici, et ut ita dixerimus, minimi favores, ut quedam loca patrimonii «sui occupata per Turcos recuperaret». *Mon. Hung.:* I. 259.

[2]) *Mon. Hung.:* (Mátyás k. k.) I. p. 244—247. — Iz ove okolnosti proizlazi, da su neosnovane viesti mnogih pisaca, koji zabilježiše, da je kralj Matija poduzeo ovu vojnu tek pod zimu, a da je osvojenje Jajca sliedilo tek mjeseca prosinca. Ti su se pisci dali zavesti od *Tomašićeve kronike*, u kojoj stoji (Arkiv za Povj. Jug. pag. 19.), da je Jajce osvojeno na sami Božić, a Tomašića je u tom mogla zavesti slabo interpretirana kraljeva darovnica, što je u Jajcu izdao Vladislavu.

[3]) *Knežević:* o. c. p. 28. 68.

[4]) *Idem.:* p. 68.

[5]) *Jessler:* o. c. III. p. 39.

[6]) *Arkiv* za povjest jug. II. p. 33. — *Klaić:* o. c. p. 341.

Toma [1]). Odatle se je prevezla u Italiju, i nastanila u Rimu, u jednoj kući blizu sv. Marka, tugujući neprestano za svojom djecom: Sigismundom i Katarinom, koji bijahu dopali turskoga robstva. Tu je ona i umrla, na 25. listopada 1478., i bila pokopana u crkvi „Ara coeli.“ [2])

Kraljica Marija, supruga Stjepana Tomaševića, iz Dubrovnika prodje u Spljet, i tu je živila još u prosincu god. 1466. sa više bosanskih velmoža.[3]) Iz Spljeta je zatim otišla u Ugarsku, gdje je i umrla.[4])

Poslie osvojenja Jajca, vojna za oslobodjenje bi prekinuta, sbog nadošle zime, te se kralj povrati preko Save, a Vladislav u Hercegovinu, pridržavši u svojoj vlasti sve gradove, što bijaše oslobodio od Turaka. To staromu Hercegu ne bijaše poćudno, i bit će da je sbog toga opet se porodila svadja medju njimi, jerbo Mletčani, 18. studenoga 1463., savjetuju Hercegu, da ostavi te gradove Vladislavu, pošto vojna je samo pretrgnuta, a kada bude konačno svršena, da će već sve biti podpuno uredjeno [5]).

Papa Pio II., osokoljen sretnimi uspjesi kralja Matije u Bosni, požuri se da sjedini u savez protiva Osmanlija sve kršćanske vlasti.[6]) Za tu svrhu izda dne 19. listopada god. 1463. Bulu na cieli kršćanski sviet, u kojoj pozva svakoga, da se pridruži svetoj vojni, koju će on sam predvoditi [7]). Za tu svrhu dade naoružati više ladja i sabra nešto vojske; gradovom i malim knezovom talijanskim nametnu novčanu pripomoć; vojvodu Milanskoga, Sforzu, ponuka da osobno učestvuje, a vojvodu burgundskoga, Karla, da dade vojske i brodova. Papina osnova, kako ju je on sam priobćio, malo kašnje, budimskomu dvoru, bijaše: sjedinjena kršćanska mornarica odplovit će

---

[1]) *Rački*: Starine. VI. str. 10. i 15. Republika je ponudila Katarini godišnjih 500. perpera, za posjed njezina muža u Dubrovniku.

[2]) *Rački*: Bogomili. p. 175. — *Klaić*: o. c. p. 340. Nadpis na njezinoj grobnici kod *Miklošića*: o. c. p. 519.

[3]) *Rački*: ibidem.

[4]) *Klaić*: o. c. p. 339.

[5]) *Mon. Hung.*: (Mátyás k. k.) I. p. 253—55.

[6]) Mletčani su već 6. listopada izviestili svoga poslanika u Budimu o pripremah za ovu vojnu. *Mon. Hung.* (Mátyás k. k.) I. p. 240—42.

[7]) *Theiner*: o. c. I. p. 474—81.

na 5. lipnja 1464. iz Jakina put Carigrada, da pogodi Turčina u srdce; kralj Matija, kada primi o tom obaviest, proći će u Bosnu, gdje će mu posao biti oblakšan, jer će cviet turske vojske biti zabavljen u obrani Carigrada.[1]) Ta osnova, kako se vidi, bijaše posve slična onoj iz god. 1444., kada je kršćansko brodovlje imalo da zakrči prelaz Turkom iz Azije u Evropu, da kralj Vladislav uzmogne lakše napredovati na Balkanu. Papinu su osnovu oduševljeno odobrili Mletčani, i odredili, prema njegovoj želji, da Dužd osobno učestvuje u vojni, te su pisali u Rim, da će ova pomorska vojna sigurno sretno uspjeti.[2]) Inače, i vladari i narodi kršćanski slabo se odzivahu papinu pozivu. To ipak nije smelo Pija II., koji odluči, da će i bez obćega sudjelovanja, sam poduzeti rat proti Turkom, dapače, uzprkos svojoj bolesti i starosti, da će sam voditi križare. I polovicom srpnja 1464. dodje on sbilja u Jakin [3]). Tu je našao znatan broj križara, ali većina ne bila ničim obskrbljena, niti je najavljeno brodovlje biio prispjelo pod grad da ukrca te čete. To prisili Papu, te je, svojim blagoslovom, odpustio kući sve one koji ne bijahu obskrbljeni, ili samo za kratko vrieme, a pridržao je samo one, a tih bijaše premalo, koji bijahu obskrbljeni za 6 mjeseci [4]).

Dočim se je Zapad toli slabo odzivao glasu poduzetnoga starca Pija II., Turci su udobno sabirali svoju vojsku, i nije ih ni malo glava bolila za kršćansku mornaricu, koja je tobože imala da dojedri pod Carigrad. Opremivši podpuno svoju vojsku, početkom lipnja provališe u Bosnu i Hercegovinu. Vojska im je brojila do 40.000, momaka. Nasta užasno ražanje i palež po cieloj zemlji.[5]) Kod Jajca se je zaustavio glavni odio od 30.000.

[1]) *Jessler*: o. c. III. p. 42—43.
[2]) *Mon. Hung.*: (Mátyás k. k.) I. p. 250—52.
[3]) *Farlati*: o. c. VI. p. 169. — *Gebhard*: o. c. p. 540. — Nekoji vele da je došao 15., drugi 18. srpnja.
[4]) *Fessler*: l. c.
[5]) *Monumenta Hung.*: (Mátyás k. k.) I. p. 278. Izvješće milanskoga poslanika iz Mletaka, u kojem, poslie viesti o provali Turaka, dodaje, da je posve lahko, da vojna, koju namjerava predvoditi Papa «vada in fumo».

momaka, koji stisnu grad čvrstom obsadom.[1]) U Hercegovinu je krenuo manji odio, ali bijaše dovoljan da pobudi najveću stravu. Sve je stalo bježati prema moru, osobito poslie nego li su se Turkom pridružili Vlasi, koji uzeše loviti Vladislavove podanike i prodavati ih u roblje.[2]) S ostalimi bjegunci dobježa i ciela Hercegova obitelj.[3]) Dubrovčani bez obzira na turski gnjev, što su na se tim navlačivali, primahu svakoga srdačno, i prevezoše mnoge na svojih ladjah preko mora i na bližnje otoke, da budu sigurniji. A kada vidiše, da se Turci primiču k njihovim granicam, odpraviše k Papi u Jakin Ivana Palmotića i Iliju Bunića. Ovi poslanici opisaše mu veliku pogibelj, u kojoj se nalazi njihov grad: kako je u gradu malo hrane za dugu obsadu i premalo vojnika za obranu. To je Papu silno ganulo, i on posla odmah ono 50. vojnika, što bijaše njegove tjelesne straže, s jednim brodom u Dubrovnik, i naredi, da se brže bolje providi hrane, koliko je nuždno barem za prvo doba obsade.[4]) S Piom II. tada je boravio u Jakinu i glasoviti kardinal Ivan Carvajal. Ovaj se ponudi Papi, da ga odmah pošalje put Dubrovnika sa ono malo ladja, što bijaše spremno u Jakinskoj luci. Tu je svoju misao kardinal obrazložio time, što, premda ova mala pomoć ne bi bila mogla uplašiti Turke, te bi oni isto obsjedali grad, ali bi se barem obsjednuti gradjani osokolili. Na to mu primjeti Papa: „A što bi, sinko, „moglo mene zadržati, da ne odplovim s tobom? Ako su „Turci sbilja već obsjeli grad, eto me da povedem u „pomoć sve svoje čete. Sami glas, da namjestnik Krstov „dolazi gradu u pomoć, mogao bi sklonuti Turke, da „dignu obsadu. Grad leži na moru, dobro je utvrdjen u „svakom pogledu, pa će nam lahko poći za rukom, da se „izkrcamo“. I dobri Papa odmah izda nalog da se ukrcaju čete, eda se na prvu viest o obsadi bude moglo odmah

---

[1]) *Truhelka*: o. c. p. 33—34.

[2]) » . . . . salvare li subditi di Vladislavo nei luochi nostri, perche alcuni Valacchi havevano cominciato a depredarli e venderli ai Turchi«. — *Gondola*: o. c. p. 370.

[3]) *Gondola*: ibid. — *Appendini*: o. c. p. 307.

[4]) Idem. o. c. p. 369.

dignuti sidra,[1]) a nije pri tomu mislio, da će ga njegova starost, bolest, te duševni napori i težko razočaranje, do malo dana spraviti u hladni grob. Njegovo je stanje svakoga časa bivalo opasnije, - te nije mogao niti rieči da izmjeni s Kristofom Morom, mletačkim Duždom, koji se bijaše 12. kolovoza usidrio pod Jakinom sa 12. velikih galija [2]). U svojih zadnjih časovih zaklinjaše dobri Papa sabrane oko sebe kardinale, da nastave njegovo djelo, te da sve brodovlje, što je već došlo i što će još doći, sjedine s mletačkim i odprave proti Osmanlijam, a kralju Matiji da pošalju novčanu pomoć od 40.000. dukata [3]).

Dva dana poslie Morova dolazka Pio II. preminu [4]). Nasljedi ga na Petrovoj Stolici mletčanin Petar Barbo, koji se prozva Pavlom II. Novac je bio, prema zadnjoj želji pokojnoga Pape, odpravljen Matiji Korvinu, ali vojna osnova razpade se sasvim. Sabrana momčad izjavi, da se smrću Papinom smatra riešenom svake obveze, te se razidje [5]).

Viest o papinoj smrti prenerazi Dubrovčane, koji se spremahu u velike, da ga dostojno pričekaju.[6]) Sada im ne preostajaše nego da se nagode s Turci, koji su držali veći dio zemlje Hercegove. Za tu svrhu odpraviše u turski tabor, valjda pod Jajce, poslanike Paladina Lukarevića i Nika Palmotića. Ovi ponesoše dohodak od 1.500. dukata i darova u vriednosti od 300. dukata, a malo za tim poslaše opet 2000. dukata u novcu i 400. u darovih. Sultan je blago primio poslanike, i nije zamjerio republici drugo, do li što je širom raztvorila vrata svoga grada

---

[1]) *Gondola:* o. c. p. 369. — *Jraknoi W: Cardinal Joannes Carvajal's Legationen in Ungarn.* — Ungarische Revue. Budapest. 1890. p. 422—23.

[2]) *Gondola:* ibidem.

[3]) *Jessler:* o. c. III. p. 43.

[4]) Smrt Pia II. zabilježiše i naši domaći ljetopisi *Klimentovićev* i *Glavićev* (u Arkivu za povj. jug. IV.) Oni vele (st. 34. i 38): »Tada Pii papa hotiše poiti »na turke s kruciatom, s poštovanim duždem bnetačkim i tada umri v Jakini »na 6. (!) juna«.

[5]) *Monumenta Hung.:* (Mátyás k. k.) I. p. 286. U izvješću 27. kolovoza 1464. milanezkoga poslanika u Mletcih: »ma la zurma tuta ha cridato falzeta (?) »et dichano, che morto lo loro Capitanio, cioe lo Papa, che sono in sua libertà«. Isti poslanik nadalje javlja, da Turci obsjedaju Jajce i da čekaju kralja Matiju.

[6]) *Gondola:* o. c. p. 370.

bosanskim bjeguncem. Poslanici urediše podpuno stvari kod Sultana, dapače izprosiše putne listove za poslanike, koje namjeravaše poslati i Stjepan.[1]) Na to je sliedio mir i s Hercegom, koji je sada ustupio Turkom veći dio svojih zemalja,[2]) obvezao im se na znatan godišnji harač, i, rek bi, dao im najmladjega sina, Stjepana, za taoca. [3]) I tako se svrši vrlo nesretno godina 1464., za koju se u početku držalo, da će donieti slave i sreće kršćanskomu oružju. Herceg Stjepan bio je stjeran na skrajne granice svojih prostranih posjeda. Nego, ko što je bilo očekivati, ni tu se nije dugo održao. Lukavi Mletčani vrebali su na sgodan čas, da povrate pod svoju vlast Neretvu i Krajinu, a to im je pošlo za rukom odmah sliedeće godine (1465.) Ako je vjerovati mletačkim izvorom, Herceg bijaše odkrio u onih krajevih urotnikâ, koji su snovali oko toga, kako će i one predjele izručiti Turkom.[4]) Da se to ne sbude, ponudio je spljetskomu knezu, Jakobu Marcellu, da zauzme Krajinu i Neretvu, što je knez i učinio, a da za to ne čeka ovlaštenja iz Mletaka.[5]) Kneževo je postupanje Vieće naknadno odobrilo, i ovlastilo ga, da za obranu novo stečenih krajeva upotrebi pomorsku silu, što bijaše u Boci Kotorskoj, i pješadiju iz Trogira.[6]) Kada su pak krajiški poslanici došli u Mletke, da polože prisegu vjernosti, Mletčani su im izkazali velike počasti, i dvojicu od njih učinili vitezovi.[7])

Kralj Matija Korvin pregazi rujna o. g. iznova Savu, da suzbije Turke, koji su opet po cieloj Bosni užasno

---

[1]) Ibidem.

[2]) Koje je baš krajeve odstupio Herceg u ovom miru ne zna se, ali po jednoj viesti *Gondole*, (str. 371.) koji pod konac g. 1464. bilježi, da su počeli prilaziti u grad Turci »dalle parti vicine, cioè da Lugh e Trebinje«, i da ih je republika darivala, možemo zaključiti, da je odstupio skoro cielu današnju Hercegovinu, i da je za se pridržao samo primorske krajeve, Neretvu i Krajinu.

[3]) *Gebhard:* o. c. p. 470.

[4]) *Mon. Hungariae:* (Mátyás k. k.) I. p. 372.

[5]) O. c. I. p. 358. » . . . . de negotio Narente et Craine, credimus vos »accepisse loca illa, scitu et voluntate Ill. Ducis Stephani«. (Pismo senatovo knezu.)

[6]) Ibidem.

[7]) Izvješće milanezkoga poslanika u Mletcih 10. prosinca 1465. Pod imenom Krajine ovaj poslanik razumijeva cieli kraj »in confine de la Corvathia e Dalmatia, »tra Spalatro et Ragusi«. — *Monumenta Hung.* I. p. 375.

*

pljačkali.[1]) Dočim je on obsjedao Zvornik, uputi u Dubrovnik Ivana de Rozgon, tavernika, Ivana kneza zagorskoga, obćega zapovjednika u Hrvatskoj i Slavoniji, i Šimuna Gučetića, plemića dubrovačkoga, da urede kako bi se i s one strane napalo na Turke. Da se ta osnova izvede, trebalo je sporazumjeti se s Vladislavom, koji sada ne bijaše niti u otčevoj, a još manje u turskoj milosti.[2]) Odnosni zaključak Vieća Umoljenih, to nam nedvojbeno svjedoči, i ujedno jamči, da Dubrovčani ne bijahu baš oduševljeni za kraljevu osnovu, sbog koje su eto dolazili poslanici na dogovore.[3]) Uspjeh tih dogovora bio je taj, da je republika imala napraviti most preko Neretve, da uzmogne proći kraljeva vojska, i da su za tim kraljevske čete zaposjele grad Počitelj.[4])

Da ovomu poslanstvu kralja Matije ne bijaše jedina svrha, da uredi sa zapadne strane navalu na Turke, koja navala nije nikada niti sliedila, o tomu je javno mnienje u Mletcih bilo posve osvjedočeno; a kako je pak to javno mnienje tumačilo kraljevu osnovu, odaje nam izvješće milanezkoga poslanika u tom gradu, koga kao da je sbilja zanimala sudbina Hercega Stjepana, poslie nego li se je ovaj približio njegovu gospodaru, vojvodi Sforzi. Polag toga izvješća, u Mletcih se je govorilo, da kralj namjerava sklonuti Hercega, da se izseli iz zemlje, u kojoj mu ne preostajaše više do li nekoliko utvrdjenih mjesta, a da mu u zamjenu, ili na prodaju, nudja nekoje krajeve u

---

[1]) *Gondola:* o. c. p. 372. — *Ljubić:* Rad. XVII. p. 57. — *Truhelka:* Jajce. p. 34.

[2]) Vladislavova obitelj sada se je trajno nastanila u Dubrovniku, u kući što mu je republika darovala. Ali ipak Vieće nije dozvolilo Vladislavu, da bude s obitelju, da ne bi s toga Turci zamjerili.

[3]) Cons. Rogatorum. 8/XII. 1465. »De dimittendo pro hac nocte voivodam »Vladissavum in Gravosio, et de preparando sibi unam barchettam, cum qua »cras de mane, et ad viam suam obviam dominis Hungaris, qui sunt venturi »Ragusium. Qui domini pro parte nostra rogari debeant *ne dictum vojvodam secum »ducant Ragusium propter periculum Turcarum*, quod nobis imminet, donec ipsi »domini erunt nobiscum ad parlamento.... De imponendo silencium omnibus, »qui obloquerent de Turcis, aut de Hungaris, aut de aliis potentatibus, sub pena »et sentenciam standi duobus mensibus in carcere«. — *Diplomatarium:* p. 768.

[4]) Consilium Rogatorum. 28/XII. 1465. »De dando ordinem, quod unus »pons fiat supra Neretvam pro Pocitegl expensis nostris, ut exercitus Hungarorum »possit traiicere ad has partes. — *Diplomatarium:* p. 769.

Hrvatskoj.[1]) Nego, osim toga, javno je mnienje tumačilo sadanje veliko zanimanje kraljevo za Hercega i time, što se je znalo, da je Herceg nagomilao silno blago, preko milijuna zlatnih dukata, a bijaše javna tajna, da je Matija željan i žedan novca, i da mu ga nikada preticalo nije. Da kralj tu svoju dvojaku osnovu izvede, govorilo se, da su njegovi poslanici, prigodom dogovaranja za tobožnju navalu na Turke, uglavili s Hercegom i nekakav sporazumak, dapače da je stvar već dotle dotjerana, te je utanačeno, da će doći sam kralj da uzme u posjed čvrsti Hercegov grad Novi. Taj kraljev dolazak, dodaje Milanez, ne svidja se mletačkomu Vieću, sbog primorskih gradova: Kotora, Spljeta i Zadra, koji su stara kraljeva baština.[2]) Da ovo izvješće milanezkoga poslanika bijaše osnovano, i da se je sbilja radilo o kraljevu dolazku u južnu Dalmaciju, imademo dokaz u tome, što je malo kašnje, kralj Matija poslao u Šibenik nekoga Fra Aleksandra Dubrovčanina, koji je imao da izposluje slobodan prolaz dubrovačkim galijam do Skradina, gdje je kralj imao doći da se ukrca.[3])

Nego ipak, kralj nije došao; bit će, jer bijaše u Bosni velika turska vojska, i jer su pod konac godine Turci provalili u preostalu zemlju Hercegovu. Ova turska provala

---

[1]) Da su u Mletcih bili dobro obavješteni, vidi se po tome, što je sam Herceg, na 10. ožujka sliedeće godine, preko poslanika izjavio mletačkomu Vieću: » . . . videndomi manifestamente mal arrivato, et alla zornata perdersi multi »Castelli de li mie paixi, me accordi cum la dicta Maesta di Re de Hungaria. »chel debia mandar el soccorso a zinque Castelli, e tenirgli per lui. *Et chel me »daga per essi contraccambio in Hungaria, come se contien notado in li pacti »nostri«.* — *Monumenta Hung.* II. p. 5.

[2]) *Monumenta Hung.* (Mátyás k. k.) I. p. 374. » . . . . lo prefato Re ha »usato molta arte per condure lo Ducha Stefano de Bosna . . . . qual Ducha ha »presso (perso) tuto lo suo paese excepto V o VI castele ala montagna verso la »Dalmatia. Ma ha fama haver molto thesoro accumulato, forsi piu de uno milione »d'oro, e lo dicto Re li fa careze per haver li soy dinari, quindi noviter hano »facto certi pacti insiema, in li quali lo Ducha Stefano da al Re Castelnuovo for»tissimo, e certe altre castele et ducati XL. mille, lo Re gli da Isagabria et certe »altre terre in Ungaria, dove venendo lo prefato Re ad pigliare la possessione »de dicto Castelnuovo . . . . ha deliberato venir fin a Ragusi, per essere amico »et protectore de Ragusey, *pur non he che questa soa venuta, non habia dato »alcuna umbra et suspecto a questa brigata, per Spalatro, Zara, Cataro et altre »terre, che tengano in Dalmatia, che gia funo del dicto Re, ho soy passati«....* (Izvješće 8. prosinca 1465).

[3]) *Ljubić:* Rad. XVII. p. 57.

bila je žestoka, te bijaše u pogibelji i sami tvrdi Novi, pa su se i Mletčani i Dubrovčani požurili da odprave pod taj grad ladju, da se spasi Hercegova obitelj.[1])

Ovaj turski upadaj bijaše zadnji, što je zatekao Hercega Stjepana živa. Odmah poslie te provale kralj Matija, sigurno po dogovoru, bijaše mu poslao u pomoć 5.000. konjanika, pod uvjetom, da ih na svoje troškove uzdržava. Nego, Herceg, nagovoren od Mletčana, koji tu vojsku nisu rado gledali, sbog svojih primorskih gradova, i od straha da ga ta sila ne protjera iz preostalih mu tvrdjava, — a ta bojazan obzirom na ćud kralja Matije mogaše biti opravdana, — sada odkaza kralju ugovor, i ne samo što nije primio kraljevih četa, nego je za veću sigurnost razvio nad Novim zastavu sv. Marka. Na to su kraljevci provalili u Neretvu, koja bijaše u rukuh Mletčana, i pobacali sa kula i zvonika mletačke zastave, i razvili svuda onu kralja Matije.[2]) Mletčani, kada su za to doznali, nisu se niti ganuli, niti prosvjedovali kod kralja, osvjedočeni da

[1]) Mletčani 17/XII. 1465. pišu Hercegu: »Audito hoc die, Castellum novum »Excellencie vestre in maxima angustia reperiri, et non parum periclitari, ne in »alienas manus deveniat: subito remittendam curavimus ad illa maria triremem »nostram, quam inde, causa negotii nostri, non parvi momenti, in Istriam accie»ramus . . . .« *Monumenta Hung.* (Mátyás k. k. I. d. 377. — Izvješće poslanika milanezkoga vodvodkinji Blanki glasilo je: »item lo Turcho novamente gli da da pensare, chel si dice aver mandato grande exercito' a Castel novo del Ducha Steffano in Bosna, alo qual Ducha non he rimasto salvo che quello castelo.« O. c. II. p. 13. — *Gondola*: (p. 373.) bilježi: admetere a Ragusa il hercegh, e mandare una galera nostra per levarlo«.

[2]) Izvješće milanezkoga poslanika 31/XII. 1465., glasi onako, kako su u ovom pitanju stvorili Mletčani javno mnienje, pa, naravski, iz toga pisma ne proizlazi da su se oni u cielo ovo pitanje ni malo miešali. Pismo glasi: »Io scripsi ali giorni passati a Vostra Excellentia como il Ducha Stefano de Bosna dovea resignare Castel novo et alcune altre castele de Bosna in mano del Re de Ungaria, et pigliare Isagabria per in contro, et per observanza de questo havea dato uno suo figliolo maior in mano de esso Re. Et havendo mandato lo prefato Re duy soy Capitany Paniano et Rosgonianus con cavali V. mille per prendere la possesa de dicte terre, lo Ducha Stefano non lia voluto dare, anci in Castel nuovo ha posto le bandere de Sancto Marcho, et crede de se deffendre sotto il nome dela Signoria, perche he a canto la marina, non si sa, che sia poy seguito. Salvo che questa matina he zunto uno corero da Ragusi, qual dice ad bocha, che li prefati Capitanij Regij sono intrati in Narenta, terre date ala Signoria noviter, et hano zitato a terra de le torre e canpaneli le bandere de Sancto Marcho. et hano posto supra le bandere del Re de Ungaria«. — *Monumenta Hung.* (Mátyás k. k.) II. p. 47.

su sve to sami izazvali.[1]) Dapače kraljeva je vojska u Neretvi čekala daljnje naredbe, neće li navaliti i na sami Novi.[2])

Herceg se je sada nalazio u grdnom tjesnacu: s jedne strane Turci, a s druge kralj Matija. Šiljao je jedne poslanike za drugimi u Mletke, ali i republika ne znala na što da se odluči. Vieće bijaše zaključilo na 1. ožujka 1466., da će mu dati, u zamjenu za gradove u Boci Kotorskoj, otok Brač, u pravo i podpuno vlastničtvo, i suviše kuću u Spljetu, ili u kojem drugom primorskom gradu,[3]) ali je poslie nekoliko dana opet dokinulo taj zaključak, te se ograničilo, da naredi svojim knezovom po Dalmaciji, da imaju primiti u svoje gradove Hercega, dok bi mu zaprietila kakva pogibelj, i suviše naložilo spljetskomu knezu, da do potrebe pomogne, da se obrani Hercegov grad Viseć na Cetini.[4])

Kraljeva je vojska u Neretvi zatražila medjutim od Hercega dva grada u Humu, i on ih je morao izručiti, pošto se je, kako sam veli, vidio u nevolji i od svakoga zapušten. A u isto doba javlja on Mletčanom, da su kraljevci nastojali ne bi li ga živa ulovili, pa s toga da ih moli, da ponove nalog svojim knezovom po Dalmaciji, da dadu zaklona, ako bi došlo do nevolje, njemu i njegovim sinovom, Vlatku i Stjepanu.[5]) Za Vladislava nije ga briga, nego ga proklinje, jerbo da mu je on uzrokom svih nesreća, što su ga snašle, pa bi bilo pravo, za

---

[1]) Izvješće istoga poslanika 8/I. 1466: »la prefata Signoria non fa pero mentione de tal novita facta per esso Re, e questo per suo honore . . . . .« — O. c. II. p. 49—50.

[2]) »Item dice questo Corero, che li prefati duy Capitanij aspectano ri»sposta dal Re si debeno metre campo a Castel nuovo? ho non, lo possando »haver de volunta«. — O. c. II. p. 47.

[3]) »Ad secundum, de oblatione duorum Castellorum ad marinam et Buc»cam Katari sitorum, esse contentos Sue Excellentie satisfacere, deque presenti »illa accipere loca, quorum pro contracambio ei offerimus insulam nostram Bracie »cum omnibus juribus et pertinentiis suis, preterea unam domum in civitate »nostra Spaleti, aut qualibet alia civitate nostra que Sue Excellentie magis pla»cuerit, in qua honorifice, quando Sue Excellencie videbitur, habitare possit«. O. c. II. p. 1—4.

[4]) »*Visvichi*: apud Spaletum. »O. c. II. p. 8. — To ne može da bude do li »Viseć« na Cetini.

[5]) O. c. p. 6. — Iz ovoga se može zaključiti, da se je sada Stjepan već bio vratio iz Carigrada, gdje ga rek bi otac bijaše poslao g. 1464. za taoca.

sve što je učinio proti svomu otcu i gospodaru, da izgubi ne jedan, nego tisuću života.[1]) Vidi se, da je starca peklo, što Vladislav držaše s kraljevom vojskom, od koje se jedino mogaše nadati, da će mu biti povraćen barem dio baštine.

Kada je Herceg opazio, da su i Mletčani prilično ohladnjeli prema njemu, odluči se da pokuca na vrata svojih najiskrenijih prijatelja, Dubrovčana. Ovi prema starim tradicijam svoga plemenitoga grada, i iz mržnje, vjekovi posvećene, proti Mletčanom, u cieloj ovoj razpri držahu s kraljem, ali opet ne izlagahu se toliko, da bi im Herceg mogao išto zamjeriti. Sada im on preko poslanika predloži, da prime na zajednički trošak kraljevu vojsku, ali Dubrovčani na to ne pristadoše.[2]) Kašnje je sam došao glavom, i republika ga je liepo darovala, ali inače ne postiže od njih ničesa. Ovo je bio zadnji put, što je on pohodio svoje dobre susjede prije smrti.[3])

Malo poslie svoga povratka iz Dubrovnika u Novi, Herceg Stjepan težko oboli. Shrvala ga starost i duševne boli, uzrokovane od nesreća, što ga u zadnje doba saletile. Posla u Dubrovnik po liečnika, ali mu ga republika ne mogla poslati, pošto je prietila kuga. Kada je vidio da mu bolest kreće na gore, dade odpraviti sve svoje dragocjenosti i pokretnine u Dubrovnik, da budu sahranjene u njegovoj kući [4]). To je obavljeno oko 19. svibnja, a tek na 5. lipnja bio je gotov popis pohranjenih predmeta [5]). Sa svojim blagom posla istodobno po Pribisavu Vukotiću i

---

[1]) »Per caxon de Vladislavo quasi tuto il dominio ho perso, e sel havesse »mille vìte, sarebbe posto (giusto) lui perdesse, non solamente (per) quello ha »fatto contra di me, siando mi suo padre e Signore, ma etiam contra tuta Chri»stianita«. — O. c. p. 7.

[2]) »Mandò a noi ambasciatori per domandare, che la repubblica si contentasse, contribuire seco alla spesa per condurre l' esercito ungaresco; ma li nostri si scusarono«. — *Gondola*: o. c. p. 374.

[3]) »In quesio mentre il herzegh venne da Novi a Ragusa. Fu regalato, e posto nell' attuale possesso della possessione di Giupana, per lavorarla come cosa propria. — Ibidem.

[4]) »Vedendosi aggravato dal male, radunò tutte le sue facoltà mobili e le mandò a Ragusa, le quali furono poste in salvo dalla repubblica, havendo da lui ordine di riponerle nella casa sua a Ragusa«. — Idem p. 376.

[5]) Zaključak Vieća Umoljenih 19/V. 1466. »Tres qui debeant ordinare et »in scriptis portare modum servandum pro dicto havere Ragusium portando et »salvando«. — *Diplomatarium*: p. 775.

„svoj napokonni testamenat zatvoren i zapečaćen [1]) po za„konu, kako se dostoji“. To je učinio „kao najprvi i naj„poglavitiji gradjanin i vlastelin grada Dubrovnika, hotje „uzkazati svemu svietu neskrovnu ljubav i puno ufanje, „koje je vazda imao na svojem srdcu ka svojoj staroj kući „gradu Dubrovniku i k vlastelom dubrovačcijem mimo „ine sve gradove i prijatelje“; te je naredio, da republika pridrži u pohrani blago i oporuku, dokle bude on u životu „a skončavše se i priminuvše segaj svieta, da buduće „prišli u Dubrovnik tri sinove gospodstva mi: gospodin „vojevoda Vladislav, gospodin knez Vlatko i gospodin „knez Stjepan, svi tri na zajedno ili svojim kipom, „ili po svojih dobreh ljudih i s listom vjerovanim . . . . „da im se otvori (testamenat) i pročti . . . . i djelom taj „čas vrši što bi se komu po rečenom testamentu dostojalo.[2])“ U svojoj oporuci Herceg je zapisao 10.000. zlat. dukata za svoju dušu.[3]) Sinovom Vlatku i Stjepanu po 30.000., a svojoj ženi „gospodji Ceciliji“ 1000., i suviše raznih skupocjenih predmeta, odiela, i sve što joj je

---

[1]) Na pečatu Hercegovu ne bijaše nikakova grba, nego samo njegov monogram. — Cf. *Truhelka*: U Glasniku 1891. p. 376.

[2]) *Miklošić:* o. c. p. 496. — Nije izpravno, što *Orbini:* (o. c. p. 388) veli, da je Hercegovu oporuku donio u Dubrovnik Radin-Gost, Basiljanac (!) i njegov izpovjednik (sic!).

[3]) Čudnovat je ovo zapis, obzirom na vjerovanje Patarena, da za duše ne treba moliti, i da ne treba pokore za griehe; a još je čudnovatije, što su oporučni izvršitelji, glede načina izvršenja ovoga zapisa, zaiskali odluku u Pape Pavla II., koji je, pismom 10. veljače 1469., upravljenim Timoteju, nadbiskupu dubrovačkomu, odredio, obzirom na okolnost »quod nulla sit causa magis pia, magisque Deo grata ac *ipsi testatori magis salubris*, quod si dicta summa in sancte »fidei defensione expendatur«, da se zapisanih 10.000 dukata ima uručiti kralju Matiji Korvinu, koji silno trebaše sredstava za vojevanje proti Osmanlijam. — Tu, dakle, Papa govori o Hercegu, koga u početku pisma naziva »*dilectum quondam filium Stefanum ducem S. Sabbe*«, kao o pokojniku, koji je preminuo u krilu kat. vjere, a to se nikako ne može dozvoliti s više razloga, a osobito s toga, što vidimo oko smrtnoga odra njegova Radin-Gosta te mitropolita Davida, i što razni kroničari, koji nisu prepustili da višekrat zabilježe o njemu neznatnih sitnica, sigurno bi bili i tu znamenitu okolnost zabilježili; dočim imademo pisaca, koji izričito tvrde da je umrô, »schismatica labe infectus«. — (Cf. *Jarlati:* o. c. IV. p. 189). Pošto, dakle, stoji, da je Herceg umrô kao Pataren, ne bismo mogli ovaj Papin postupak protumačiti inače, nego da je Pavao II, prema dogmi katoličkoj, da nitko ne može sbrisati sa sebe sv. Krsta, koji je jednom primio, smatrao sveudilj Hercega članom kat. crkve, premda joj se još god. 1448. bijaše iznevjerio. To bi bio još jedan dokaz u prilog našemu već iztaknutomu mnienju glede Hercegova pokrštenja. (Sravni na st. 32 i 33.)

darovao „od kole je došla u kuću". I Stjepanu je ostavio skupocjena posudja, napose za slučaj te bi se oženio. Sve ostalo, naredio je, da podiele na jednake djelove sva tri sina. Za oporučne izvršitelje imenova trojicu Dubrovčana: Sigismunda Žunjevića, Bartula Gučetića, i Andriju Sorkočevića; i trojicu od „slug i kućanih vjerovanih:" Radin-Gosta, mitropolita Davida i kneza Pribislava Vukotića. Za slučaj pak, da bi Vlatko umrô prije Stjepana, odredio je da njegov dio prodje Stjepanu, i obratno, ali Vladislavu nije ostavio ništa povrh zakonitoga njegova diela.[1]

Pošto je tako uredio svoje stvari, preminuo je Herceg Stjepan na 22. svibnja 1466. u Novomu, okružen od preostalih mu vjernih Patarena, koji ne bijahu jošte prigrlili Izlam.[2] Viest o njegovoj smrti donieše u Dubrovnik mitropolit David i Radoje Krajnović, kao poslanici njegove udove i sinova.[3] S njim je pao u grob najglasovitiji potomak kuće Hranića, a moglo bi se kazati da je dan njegova prestavljenja bio ujedno i „*finis Hercegovinae*".

Herceg Stjepan, premda se ne može zaniekati da je bio, i kao muž, i kao otac, premalo krjepostan, a uz to silnik s podanici, ipak je ostavio u narodu neizbrisivu uspomenu, koja i danas sveudilj živi, pa i kod samih hercegovačkih muhamedovaca.[4] Narod je ovjekovječio njegovo ime, ne samo svojom pjesmom, ne samo što je po njemu prozvao Tvrtkov grad Herceg-Novim, pa i vrelo, kod kojeg je u hladu za ljetne žege sjedio, posvetio njegovim imenom,[5] nego i time, što je po njemu prozvao

---

[1]) *Pucić:* Spomenici II. str. 124—26; 130—32.

[2]) *Pucić:* o. c. II. p. 135. — *Asboth:* (o. c.) veli da je Hercegova smrt sliedila na 23. svibnja — An. *Anonymi:* p. 68. pogriešno bilježe da je to bilo na 23. ožujka. — Ostali pisci: *Gondola:* o. c. p. 375; *Farlati:* o. c. IV. p. 189. *Gebhard:* o. c. p. 474; *Orbini:* o. c. p. 388; *Büsching:* Descrizione ragionata dello Stato Veneto II. p. 242.; *Appendini:* o. c. p. 307; *Schimek:* o. c. p. 175; *Jireček:* o. c. p. 41.; *Ljubić:* Rad. XVII. p. 57.; te *Chronica Serbica* (u Arkivu III.) p. 22. bilježe samo godinu 1466, i ništa pobliže.

[3]) *Gondola:* o. c. p. 375.

[4]) *Truhelka:* Krivi nadpis p. 72.

[5]) *Glasnik* bos. muzeja. 1887. I. str. 92. — *Hercegovo vrelo* blizu je sela Fojnice, kraj ceste, koja vodi iz Nevesinja u Gacko, gdje se veli, da je Herceg običavao počivati na jednom starom kamenu, u obliku stôca.

cielu zemlju Hercegovinom[1]); a takvi spomenici mogu doisto ovjekovječiti njegovo ime. Ali zašto mu je pak narod toliku počast izkazao? Odgovor se sam nameće, obzirom na sve što dovle kazasmo. Herceg bijaše pravo čedo svoje dobe: on bijaše izraz silničtva, moralne izkvarenosti i nevjere, što podgrizoše žile družtvenomu životu i narodnoj slobodi nesretnoga bosanskoga kraljevstva!

---

[1]) Priča kod Muhamedovaca izvodi inače naziv Hercegovine. Priobćena je u »Glasniku zem. muzeja u Bosni i Hercegovini«. God. 1891. str. 218. i glasi:

»Čim je Bosna i Hercegovina, Bog ti pomogô, bila fet učinjena od Turčina, odmah nizami (vojnici) stanu iskati izun (dopust), da odu malo u svoj vilajet na selamluk (vidjenje) i na tevdil havu (ladanje), biva da malo promiene hariju, jer nikako nisu mogli obiknuti našu vrućinu i žegu. Mnogi od njih, koji nisu bili više godina kod kuće, dobiju teskeru (putnicu) da mogu ići. Kad su došli tamo u svoju domovinu, već odkle je koji bio, stanu ih zapitkivati njihove emšerije (znanci) i jarani o svem i svačem, i kakva je ta gjaurska zemlja i kakvi su kauri. Oni im počnu svašta pričati, a od Hercegovine im reku nabaška (napose), kao da su se svi sto godina dogovarali, i ovo: »Para jok, herseng čok«, što je biva, efendum, po naški: »para nema, a kamenja bukadar« (odviše). O tome začuje polagano i sultan u Stambulu, pa sabere na divan sve svoje muširе, valije i vezire, te ih zapita kakovo će ime nadjeti toj gradjanskoj zemlji, u za inad gjaurima, jer mu je dosta »askera« (vojnika) pozobala dok ju je zauzeo. Na to se digne jedan stari paša, koji je bio u Hercegovini, kako je sgodno po onoj nizamskoj »herseng« (puno kamenja), nadjenuti ime i cieloj zemlji. Sultan i vas divan na to kail i razi bude (privoli), te po askerskoj rieči »herseng« prozovu zemlju Hersengovina, odkle joj je poslie došlo ime Hercegovina«.

II.

Herceg Vlatko Kosača.

(1466—1482.)

Još za živa Hercega Stjepana, njegov drugi sin pisao se: „Vlatko božjom milostiju herceg svetoga Save i veće." [1]) Taj naslov valja da mu je podielio otac, poslie nego je stariji sin, Vladislav, zaiskao svoj dio, i kada se je sbog toga s obitelju svadjao, te iz inada držao s otčevimi neprijatelji. Taj naslov daju Vlatku, odmah poslie smrti Hercegove, i razni pisci, a u prvom redu dubrovački kroničari.[2]) S toga treba da i mi smatramo Vlatka pravim i jedinim otčevim nasljednikom u hercežkoj časti, te on dolazi kao drugi, i zadnji, Herceg sv. Save.[3])

Kako su braća poslie otčeve smrti podielila zemlju, težko je ustanoviti, a težko je s toga, što se nije na čistu s pitanjem, koliko zemlje bijaše pokojnomu Hercegu preostalo, što ne bijahu osvojili Turci. Svakako, značajno je što kod te diobe nitko ne spominje najmladjega brata, Stjepana, nego svi pisci skladno vele, da su zemlju podielili samo Vladislav i Vlatko. To bi dalo slutiti, zašto se je Stjepan malo poslie otčeve smrti poveo za primjerom odličnijih Patarena, prošao k Turkom, te primio Izlam. A

---

[1]) *Miklošić:* o. c. p. 484.

[2]) *Gondola:* o. c. p. 375.

[3]) Imademo dvie listine, iz god. 1467. i 1478., u kojih su Vladislav i njegov sin, Balša, dali sebi naslov Hercega sv. Save. Mi ih ipak ne možemo smatrati za takve, tim manje što ih nijedan od povjestničara nije uvrstio medju Hercege sv. Save. — Listine su kod *Miklošića:* o. c. p. 502. i 509.

u tom slučaju ne bi bila osnovana tvrdnja onih, koji, pišući o Stjepanovu prelazu k muhamedanstvu, tumače taj dogodjaj tako, kao da je to sliedilo dokle je Stjepan kao taoc boravio kod Visoke Porte, pošto smo vidjeli, da se je prije otčeve smrti povratio iz Carigrada, ako je u obće onamo i bio. Po skladnom svjedočanstvu pisaca, Vladislav je kod te diobe dobio gornje krajeve, a Vlatko dolnje s Ercegnovim.[1]) Kada se je pak imalo dieliti pokretnine i blago, bio je još Stjepan kod kuće. Vladislava je kod te diobe zastupao Manojlo Kantakuzen i vojvoda Radić Paskazić, a Hercega Vlatka i Stjepana: Radin-Gost, mitropolit David, Pribisav Vukotić, Radoje Krančinović, Tvrdisav Patarin i Vladislav Drako.[2]) Hercegova blaga bilo je tada u Dubrovniku u pohrani: „sedamdeset tisuć dukat zlatih „(bnetačcijeh) u četiri na desete soklinov[3]), kova zlatoga „tri deseti i tri litre[4]) i jedanadesete unač[5]), kova srebr „noga, u toj staveće dva plika fina srebra, tisuću i pet „sat i sedam deset litr i četiri unče,“ [6]) dočim dragocjeno i zlatno posudje težilo je 46 litara, 7 unaca i 8 aksaga,[7]) a srebrno i pozlaćeno 504 litre, 4 unce i 3 aksage, ne računajući koralj i kristal, i množtvo pojasa, tkanica, prstenja, mindjuša, vienaca, plašta, šuba, kuntuša, klobuka, ikona, i ikonica,[8]) što se nije izmjerilo.

---

[1]) *Farlati*: o. c. IV. p. 189. veli jednostavno: «Parenti successerant in eum principatum Vladislaus et Vlatkus fratres»; — *Orbini:* o. c. p. 388. dodaje: «a Vladislavo toccò la parte de Vlasi superiori, a Vlatko gli inferiori con Castello novo». Isto veli *Du Cange:* o. c. p. 128—29. — *Gebhard:* o. c. p. 474. i mnogi drugi.

[2]) *Pucić*: o. c. II. p. 135.

[3]) *Miklošić:* o. c. p. 497. — Cf. *Lilek*: Riznica. str. 7. — God. 1470. zlatni mletački dukat vriedio je u Dubrovniku 3$^1/_5$ perpera, ili 41. dinar.

[4]) Od litre zlata kovalo se 67 dukata.

[5]) Litra se dielila na 12 unaca.

[6]) Iz litre srebra, kovalo se 22 perpere i 6 dinara; a pošto je perpera vriedila 12 dinara, to se je iz litre srebra kovalo 270 dinara. Jedan dukat vriedio je god. 1470. 41 dinar. — Perpera je vriedila uncu srebra, i nije se kovala u Dubrovniku.

[7]) U jednoj unci bile su 24 aksage.

[8]) Svi su ovi predmeti popisani kod *Lileka:* (o. c. od str. 17.—24.) koji pri kraju svoje razpravice pravom veli: «*U riznici porodice Kosaču nalazi se sva sila zlatnoga i srebrnoga posudja, dočim njemački knezovi, još u prvoj polovini XVI. vieka, rabili su zemljane tanjure i posudje od prostih kovina*».

Braća se kod diobe ne mogla da nagode, te se porodi medju njimi svadja, koju Dubrovčani ne mogli da izravnaju [1]). Jedino, kada je došla s Vlatkom na Lokrum hercežica Cecilija, složiše se da ju odprave, te joj izručiše, što joj bijaše pokojni Herceg zapisao, i cna je odmah, praćena od jednoga plemića dubrovačkoga, povratila se u svoju otačbinu.[2]) U to, kralj Matija bijaše pozvao Hercega Vlatka, kao nasljednika otčeve časti, da podmiri otčev dug za uzdržavanje vojske, koju kralj, prema ugovoru bijaše poslao;[3]) pa kada se je Vlatko nećkao da zadovolji tomu zahtjevu, kralj naredi Dubrovčanom, preko svojih zapovjednika, Ivana de Rozgon i bana Ivana Kuza, da na kraljevo ime zapliene i čuvaju cielu ostavštinu, dokle se ne rieši, komu što pripada. Ovi su zapovjednici kašnje naredili Dubrovčanom, da izplate njihovim odaslanikom 18.000 zlatnih dukata, kao ostatak Stjepanova i Vlatkova duga za vojenu pripomoć, pod prietnjom da će inače sama republika odgovarati za odštetu.[4]) Usljed toga su Dubrovčani dospjeli u vrlo neugodan položaj, pošto ne mogahu da ugode ni kralju ni Hercegu Vlatku. Ovaj se sada potuži raznim vladarom u Italiji, pa i samomu Papi, da mu Dubrovčani uzkraćuju baštinu. Na to se počela nizati poslanstva iz Italije, da zagovaraju njegove zahtjeve kod republike. Najprvi je došao poslanik mletačkoga Vieća, Filip Pasqualigo, komu se republika izpriča zapljenom naredjenom joj od kralja Matije.[5]) Za Pasqualigom, javio se, po nalogu Pape Pavla II., dubrovački nadbiskup. Tada je bila stvar dugo pretresana u Vieću: jedna je stranka zahtjevala da se izruči Vlatku sva imovina, a druga da mu se preda samo dio,[6]) pa je pitanje za čas bilo riešeno tako, da su mu tečajem g.

---

[1]) *Gondola:* o. c. p. 377.

[2]) *Miklošić:* o. c. p. 501. — *Gondola:* o. c. p. 375. i 377.

[3]) *Gondola:* o. c. p. 377. «Haveva il re Mathia fatto sequestri sopra le facoltà del herzegh». — *Ljubić:* Rad. XVII. p. 57.

[4]) Cons. Rogatorum 19/IX. 1466. — *Diplomatarium:* p. 776. i 777.

[5]) *Gondola:* o. c. p. 377. — *Ljubić:* Rad. XVII. p. 58.

[6]) *Gondola:* o. c. p. 378..

1467. Dubrovčani izbrojili u dva navratka 4 000. zlat. dukata i 30 litara srebra, u svrhu da odašalje u Ugarsku poslanike, koji će izravnati s kraljem ovaj spor [1]). Dapače na izpravi, kojom je Vlatko posvjedočio primitak te svote, imao je naglasiti, da mu je novac uručen jedino za tu svrhu.[2]) Vidi se, da se je republika dobro čuvala, da joj kralj ne zamjeri, što je prestupila nalog o zapljeni. Vlatko je primio novac, ali nije poslao u Ugarsku nikoga, nego se opet potužio Mletčanom proti republici. Mletčani su na to opet poslali u Dubrovnik Pasqualiga, da se predstavi Vieću, i da mu naloži, da braći izruči što je njihovo, pošto inače da će oni, ma bilo kojim načinom, pribaviti tim svojim podanikom, koji su ujedno mletački plemići, njihovu otčevinu.[3]) Dubrovčani su se na tu grožnju oglušili, jer su znali, da to Mletčani rade iz prkosa prama kralju, koji je sveudilj držao u Neretvi svoje čete, sbog kojih se je ciela ova razpra i porodila; a znali su takodjer, da će Neretva opet pasti pod Mletčane, netom ju ostave kraljevci. Jedva 8. siečnja 1468. dadoše Vlatku opet 1.000 dukata, ali i to, pod uvjetom, da opremi poslanstvo u Ugarsku [4]). Vlatko se tim ne zadovolji, nego stade zahtjevati, da mu bude uručeno još 9.000., naime čitavi iznos, što pok. Herceg bijaše zapisao za dušu. Na to, naravski, republika ne prista.[5])

Mletčane je silno ljutilo, što Dubrovčani ne haju za njihove prietnje, pa zadnjega veljače 1468., usljed novih Vlatkovih molba, naložiše svomu pomorskomu zapovjedniku, Nikoli di Canale, da se s galijami svrne pod Dubrovnik, te da energično zaište od one općine, neka dade Hercegovićem što je njihovo.[6]) Ali sve uzalud. Na ponovljene Vlatkove prošnje, Mletčani i sliedeće god. 1469. (18. ožujka), opet poslaše u Dubrovnik Nikolu de Canale, da

[1]) Ibidem. — Cons. Rogatorum: «. . . . . pro mittendo oratores in Hungariam causa desbratando sequestrum». *Diplomatarium*: p. 785.
[2]) Ibidem.
[3]) *Ljubić*: o. c. p. 57.
[4]) *Diplomatarium*: p. 787.
[5]) *Gondola*: o. c. p. 378. (Vidi na str. 89. opazku 3.)
[6]) *Gondola*: o. c. p. 381. — *Ljubić*: o. c: p. 57.

opomene Dubrovčane na dužnost, ali i ovoga puta zahman; te pošto Vlatko ne prestajaše zaklinjati ih, neka silom privedu Dubrovčane k razlogu, odpraviše u istu svrhu opet svoga poslanika u Dubrovnik, sada Ivana Antuna Minia [1]), a s druge strane zapovjediše svome punomoćniku kod sv. Stolice, neka sklone Papu, da i on, bilo po poslanstvu, bilo oštrim pismom, pozove Dubrovčane, da povrate braći, što je njihovo. Ali ni Minio ne opravi ništa. On se iz Dubrovnika navrati u Kotor, i odanle izviesti svoju vladu o odgovoru Dubrovčana, i o pogibelji, da se Herceg Vlatko, stegnut od nevolje, ne baci u naručaj Turaka, te zaiska novih naputaka. Stvar bi donešena 5. veljače 1470. u senat, i tu živo pretresana. Konačno bi zaključeno, da se pozove Dubrovčane, za zadnji put, neka kroz 15 dana zadovolje podpuno zahtjevom Hercega Vlatka, inače, da će odmah, poslie toga roka, biti zaplienjen imetak Dubrovčana po svih mletačkih zemljah, i da će im se zapriečiti svako trgovanje, dokle god ne zadovolje ovoj poruci. Za tu svrhu narediše poslaniku u Kotoru, da opet podje u Dubrovnik, te da priobći Vieću ovu odluku, a kada mine naznačeni rok, da se povrati u Mletke.[2])

Za vrieme ovih pregovora s Mletčani, Dubrovčani su pokušali više puta da sklone Hercega, neka uredi svoje stvari kod kralja Matije, pa su mu za to opet, u više navrata, izbrojili više tisuća dukata, dakako, sve na račun njegova diela.[3]) Ali se ne dao nikako nagovoriti. S Vladislavom, kojemu je žena sveudilj boravila u Dubrovniku [4]), stvar se je lakše uredila, te je on već na 17. lipnja 1469. podpisao izpravu, u kojoj se piše „milostiju božjom veliki vojevoda rusaga bosanskoga“, i u kojoj je priznao, da je primio od Dubrovčana sve, što ga je išlo po otčevoj oporuci.[5])

---

[1]) Kod *Gondole:* (o. c. p. 386) stoji: Ivan Antun Memmo.

[2]) *Ljubić:* o. c. p. 57—59.

[3]) Consil. Rogatorum 7. veljače, 10. lipnja, 24. studenoga 1469. — *Diplomatarium:* p. 791—94. — *Gondola*: o. c. p. 379.

[4]) *Gondola*: ibidem. — Klara je na Vladislavovo ime primala trećinu dohodka konavoskoga.

[5]) *Miklošić:* o. c. p. 506.

Kada su Dubrovčani doznali za zaključak mletačkoga Senata, pisaše 13. ožujka 1470. svojim poslanikom kod Hercega, neka ga sklone, da odpravi svoje ljude u Budim, jer da se nadaju da će najprije tim načinom izravnati stvar po svojoj želji [1]. Kada se Vlatko ne htio na to sklonuti, oni im pisaše opet, 3. travnja, neka ga nagovore, da barem dodje u Dubrovnik, gdje se nalazi kraljev poslanik, fratar Aleksandar, s kojim će se moći sporazumjeti.[2] Da ga lakše na to prignu, zamolíše i mletačkoga poslanika da posreduje.[3] Sve bilo utaman.

Za trajanja ovoga čudnovatoga natezanja, Turci nisu mirovali. Oni su, malo poslie smrti Hercega Stjepana, provalili opet u zemlju, opustošili ju nemilo, i osvojili nekoje gradove u blizini Dubrovnika. Tim je zemlja bila gotovo sasvim u njihovoj vlasti, pa su braća, Vlatko i Vladislav, ostala u skoro neznatnom dielu otčinstva kao vlastela, ali pod turskim begom gospodarom.[4] Sada su Turci imali sve Hercegove gradove blizu Dubrovnika, pa su Dubrovčani morali dopustiti, ko što prije Hercegu Stjepanu, da jedan Turčin sjedi u njihovu gradu, kao upravitelj susjednih zemalja.[5] Taj se je dogodjaj u prvom početku shvatio, kao da su se Dubrovčani sasvim predali Turčinu, što ipak ne bijaše istinito, premda su oni sada osjetili svu težinu toga susjedstva, jer im je godišnji danak na jedanput bio povišen od dvie na pet tisuća zlatnih dukata.[6]

---

[1]) Cons. Rog. 13. ožujka 1470. — *Diplomatarium*: p. 796.
[2]) Ibidem. Cons. Rogat. 3. travnja 1470. — Cf. *Gondola*: o. c. p. 382.
[3]) Cons. Rog. 5. travnja 1470. — O. c. p. 797. — Cf. *Gondola*: ibidem.
[4]) *Chronica Serbica*: (u Arkivu za povj. jug. III.) p. 22.; — *Gebhard*: o. c. p. 474.; — *Schimek*: o. c. p. 175. — *Smičiklas*: o. c. I. p. 636.
[5]) Izvješće milanezkoga poslanika u Mletcih, 16. veljače 1467. «Del Turco «non lie altro, salvo che havendo voluto intendere al sobtile lo facto de Ragusi, «qual si diceva essere sobposto alo Turcho, trovamo, che lo ducha Stefano de «Bosna havea parechij castele presso ad Ragusi et teneva in essa citta uno suo «Officiale qui, como un vis domino, qual administrava raxone, ali soy et ri«scoteva certe honorantie, et essando facto lo Turcho signore de dicte castele de «Ducha Stefano, ha mandato uno suo Basa a Ragusi in luocho de quello del «Ducha Stefano, et per li Ragusey he stato acceptato». — *Monumenta Hungariae*. (Mátyás k. k.). II. p. 74. — Cf *Smičiklas*: o. c. p. 637.
[6]) Izvješće istoga poslanika, 14. veljače 1468.: «Lo Turcho domanda a «Ragusey de tributo ducati V. mille l'anno, dove non pagavano si non II. «mille. — *Mon. Hung*. (Mátyás k. k.) II. p. 95.

Kada se je Herceg Vlatko nagodio s Turci, obvezavši se na harač za preostali neznatni posjed, a to je moglo biti tek god. 1470., on ih uplete u svoju razpru s Dubrovčani sbog otčeve ostavštine. Car Muhamed za to posla u Dubrovnik Ali-bega, poturicu, sina kneza Ivana Vlahovića, i tada, naravski, Dubrovčani nisu se više obazirali na zahtjeve kralja Matije, nego su se izjavili spravnimi, da izruče Hercegu cielu ostavštinu, netom im on povrati staru obveznicu, iz god. 1466., u kojoj bijaše popisano blago pok. Hercega, izključivši, dakako, zapis „za dušu“.[1]) I tako turskim posredovanjem došlo se do sporazumljenja, te su braća Vlatko i Stjepan, na 26. srpnja 1470., izdali priznanicu, kojom očituju, da su primili od Dubrovčana sve što otac bijaše kod njih pohranio.[2]) Jednako je očitovanje podpisao i turski poslanik, Ali-beg.[3])

Herceg Vlatko ipak ne mogaše da oprosti Dubrovčanom, što mu ne htjedoše izručiti i onih 10.000 dukata otčeva zapisa „za dušu“, pa je odmah sliedeće godine stao poticati susjedne turske vojvode, a preko njih i samoga Sultana, da navale na Dubrovnik.[4]) Uzalud su Dubrovčani dokazivali, da je ta svota već izdata u drugu svrhu, uzalud su poslali k Vlatku papina legata, da ga o tom uvjeri: [5]) on nije prestao da rovari kod Porte, dokle ova nije izdala nalog, da se progone dubrovački trgovci, i tim naviestila republici rat.[6]) Turska vojska provali 23. veljače 1471. u Konavlje, opljačka nemilo cieli kraj i odvede mnogo roblja i pliena. Dubrovčani su se branili, koliko su mogli, pa kada su vidjeli, da im je obrana uzaludna, poslaše k Porti, dakako s darovi, Nika

---

[1]) *Gondola*: o. c. p. 382—93.

[2]) *Miklošić*: o. c. p. 507.

[3]) Idem. p. 511.

[4]) *Gondola*: o. c. p. 383.

[5]) Consil. Rogatorum. 11/IV. 1471. «De ostendendo nuncio apostolico «ituro ad Vlatchum Cherzegh expeditoriam ducatorum 9.000., qui alias, vigore «dicte expeditorie, dati fuerunt magnificis dominis Joanni de Rosgon et Joanni «Cuz nomine regie maiestatis». — *Diplomatarium*: p. 800.

[6]) *Gondola*: o. c. p. 483.

Palmotića, Iliju Bunića Petrova i Frana Kabužića, koji urediše stvari, ali uz povišeni danak od 9000 zl. dukata.[1]) Turci medjutim iz dubrovačkoga kotara bijahu prodrli prema Neretvi i stali osvajati Počitelj, koji je branila vojska kralja Matije. Dubrovčani su tajno pomagali obsjednutim kraljevcem, u nadi da će se održati, dapače zadnju pomoć, 80 dukata, doznačili su im na 16. rujna 1471.[2]) Nego, kada im je turski vojvoda, na 20. i. m., dakle 4 dana za tim, javio, da je zauzeo grad, oni su se požurili da daruju glasonošu, što ih je obradovao tom ugodnom viešću.[3])

Premda nije zabilježeno kod kroničara, ipak, obzirom na dojakošnje ponašanje Vladislavovo možemo kazati, da je bez dvojbe i on sudjelovao kod obrane Počitelja. S toga kada je pao taj grad u turske ruke, i njegove su se okolnosti silno pogoršale. Da se on s Turci nije nagodio, imademo viest kod jednoga pisca, koji izričito naglasuje, da se je samo Herceg Vlatko s Turci naredio, i da su mu oni ostavili Novi sa još nekojimi mjesti, uz priznanje gospodstva turskoga i plaćanje harača, dočim Vladislav da je pobjegao s obitelju u Mletke.[4]) Ta viest, doduše, nije registrovana pod g. 1471., ali sudimo, da se ne bi ništa protivilo, da ju upravo pod ovu godinu prenesemo. Dakako, ne smijemo uzeti da svaka rieč u njoj odgovara povjestnoj istini, pa s toga, što pisac veli, da je Vladislav pribjegao u Mletke, možemo razumjeti, kao da je privremeno pribjegao pod okrilje Mletčana, i to u svoj grad Viseć na

---

[1]) *Razzi*: (o. c. p. 63.) veli, da je danak bio povišen na 8.000; *Gondola*: (o. c. p. 385.) veli, 10.000; dočim izprava, 30. studenoga 1471., podpisana od Muhameda II. glasi na 9.000. — Viesti ob ovoj provali Turaka imadu, osim *Razzi-a* i *Gondole*, takodjer i *An. Anonymi*: (p. 68—70.), i *Ragnina*: (p. 263).

[2]) Cons. Rogatorum. 10/IX. 1471. «De succurrendo castro de Pocitegl, «quod obsidione a Casambeg angitur». — *Diplomatarium*: p. 800.

[3]) «De donando nuncio voivode Casambeghi, qui attulit novom de Po«citegl amisso». — Cons. Rogatorum. 20/IX. 1471. — Ibidem.

[4]) *Spandugino Cantacuzeno*: o. c. «Ladislao non volse aspettare, ma si «fuggì, e venne a Venetia con la moglie e figlioli: et di lì passò e morse in «Ungaria. Et Maumet occupò il tutto, lasciando solamente a l'altro figliuolo del «duca vecchio, che se chiamava Vlatcho, Castelnuovo, con alcuni altri luoghi «per suo vivere, et riconosceva Maumet per Signore, e pagava ogni anno un «certo tributo, e pagolo fino a tanto che fu cavato di Signoria».

*

Cetini, pošto se znade, da je on tek god. 1475. taj grad ustupio Mletčanom, a tada je za stalno i sam prošao u Mletke, a odatle u Ugarsku.[1])

Dubrovčani ne mogahu da zaborave Vlatku, što im je prouzrokovao ovaj zadnji upadaj Turaka, i s upadajem povišenje danka do onako znatnoga iznosa, pa su vrebali na svaku prigodu da mu se za to osvete. Sgodna im se prigoda desila odmah sliedeće godine. Pomoću dvojice Vlatkovih podanika, kneza Žarka i Ivaniša, koji mu se bijahu iznevjerili, zaplieniše u Neretvi mletačku ladju, krcatu soli za Hercega, i pri istoj rieci sagradiše tvrdjavu. Osim toga, potvoriše Vlatka pred kraljem Matijom, da se je prodao Turčinu, i zamoliše ga, da mu oduzme preostali posjed, za koju svrhu su nudjali i netom podignutu svoju tvrdjavu. A s druge strane, da ga zavade i s Mletčani, obiediše ga, da je poslao na njih Turke u Dalmaciju i dao im uhode, koji su ih na tom putu vodili. Netom je Vlatko za to doznao, odpravio je u Mletke poslanike s pismom, u kojem je oprovrgao sve te osvade kao puke klevete, te molio od Mletčana dvie galije, ili dva broda, dobro naoružana, jer da je odlučio razvaliti dubrovačku tvrdjavu u Neretvi.[2]) Mletčani, koji su sigurno, preko svoga pouzdanika u Budimu, doznali za ponudu, što bijahu Dubrovčani učinili kralju, i jer su se vražki bojali ponovnoga dolazka kraljevih četa u Dalmaciju, dozvoliše, 26. prosinca 1472., Hercegu Vlatku jednu naoružanu ladju, ali pod uvjetom, da ju samo u naznačenu svrhu rabi.[3]) Što je dalje sliedilo, ne zna se, ali se čini, da je nesnosno susjedstvo Turaka lagahno k pameti dovelo i Vlatka i republiku, i da su se držali nekakova primirja do god. 1478. Tada su se pak sasvim izmirili, i Dubrovčani opet mu počeli plaćati stari dohodak za Konavlje.[4])

Ko što uvjek, kada bijahu u nevolji, tako su i u ovom razdoblju (1472—78.) Dubrovčani velike nade

---

[1]) *Du Cange*: Illyr. V. et N. p. 173. — *Schimek*: o. c. p. 176.
[2]) *Ljubić*: o. c. p. 60.
[3]) Ibidem.
[4]) Arkiv za povj. jug. knj. VIII. str. 197. — Cf. *Ljubić*: ibid.

polagali u ugarsko-hrvatskoga kralja. Nego, Matiji Korvinu kao da bijaše prešniji austrijski rat na sjeveru, nego li obrana skrajnih granica na jugu, pa su se Dubrovčani morali sada sami da skrbe za svoju kožu. God. 1474. jer su im dva sugradjanina sudjelovala kod obrane Skadra, Turci im povisiše danak na 10.000 dukata.[1]) Tomu oni nisu niti slovom prigovorili, a ta ih je šutnja valjda sačuvala od nove provale Turaka, kada su ovi, polovicom god. 1475., obsjedali Hercegov grad Novi. Što je dalo Turkom povoda da sada navale na Vlatka, ne zna se, sva je prilika da će im biti zaostao s haračem; ali da ne bude se desilo slučajno u blizini napuljsko brodovlje, koje je izkrcalo 200 momaka gradu u pomoć,[2]) valjda bi već ova godina bilježila konačnu propast Hercegovine. Svakako, Vlatko je mogao odsle svakoga časa očekivati, da će ga Turci izbaciti i iz toga zadnjega utočišta.

God. 1479. kralj Matija napokon pregazi Savu i zavojšti na Turke, dosta sretnim uspjehom.[3]) Nego, ta vojna ni malo ne pomože Hercegovcem, a još manje republici. Turkom se činio premalen danak od 10.000 dukata što im plaćaše republika, pa su joj ga sada opet povisili za 2.500. dukata, a za nekoliko mjeseci opet za 3.000, ne uračunav darove, što su, uz danak, nosili poslanici raznim vezirom, a i samomu Sultanu.[4]) Hercegu, naravski, nisu mogli da povise harača, jerbo je on sada jedva kuburio,[5]) ali su ga za to pohodile njihove čete, takvom navalom, da više pisaca drži godinu 1479. kao godinu konačne njegove propasti.[6]) Ali se on i ovoga puta održa.

---

[1]) *Razzi:* o. c. p. 63.

[2]) Izvješće milanezkoga poslanika u Napulju 23. lipnja 1475. «Et scrive (kapetan napuljskih galija) come uno Bassa d'esso Turco era a campo per terra «ad Castellonovo, del duca Velatico, et se esso cum le dicte quatro galee non «l'havesse soccorso, stava ad pericolo de perderse; ma gli havea messo dentro «ducento fanti de quelli delle galee, per modo non era più da dubitare se po- «tesse perdere». — *Monumenta Hung.* (Mátyás k. k.) II. p. 266.

[3]) *Jessler:* o. c. p. III. p. 133.

[4]) *Gondola:* o. c. p. 385. — *Miklošić:* o. c. p. 523.

[5]) Na 11. ožujka 1480. prisiljen je moliti Dubrovčane, da mu *posude 60 perpera.* — *Miklošić:* o. c. p. 522.

[6]) *Jireček:* o. c. p. 41. — *Ljubić:* Rad. XVII. p. 61.

Sliedeće godine, 1480., Turci opet navališe na Vlatka. Tom prigodom opljačkaše i Konavlje, te odvedoše mnogo roblja,[1]) premda su Dubrovčani najtočnije podmirivali svoj danak Visokoj Porti. Sada je i Vlatkov položaj postao nesnosan, pa je, zaboravivši na prošlu dugotrajnu razpru, obratio se kralju Matiji za pomoć. Kralj na to posla koncem 1481. k njemu biskupa kninskoga, Nikolu, da mu ponudi, neka izruči grad kraljevim četam, koje će do mala prispjeti.[2]) Vlatko primi ponudu, i kraljevci, vodjeni od Ladislava Markusa, bijahu u Dubrovniku, sutradan po mladom ljetu god. 1482., na prolazku put Novoga,[3]) koji bijaše čvrsto obsjednut od Turaka.

Kraljevci doploviše pod Novi i unidjoše u grad s morske strane, ali ih srčenost brzo izda, te njihov vodja Markus, nakon dvadeset dnevne obrane, preda grad Turkom uz uvjet slobodna povratka u domovinu. O tomu je turski zapovjednik odmah izvjestio Dubrovčane, i oni odpraviše pod Novi tri ladje, da ukrcaju Markusove čete. Istodobno poslaše ulake kralju i banu, da ih o tom obavieste, a sami se požuriše, da odprave poslanstvo, koje će pozdraviti turskoga zapovjednika u Novom.[4])

Kraljeve čete stigoše u Dubrovnik, na povratku iz Novoga, početkom veljače,[5]) i tu se zaustaviše po kraljevu

---

[1]) *An. Anonymi*: p. 70. — *Ragnina:* p. 265. — *Gondola:* p. 385.

[2]) Cons. Rogatorum. 10/XI. 1481. «De deliberando pro homine, quem «orator regius querit mittere ad Castrum Novum». — *Diplomatarium:* p. 808. — Cf. *Gondola:* p. 386.

[3]) *Cons. Rogatorum.* 2/I. 1482. «De donando magnifico Ladislao Markus «bano capitaneo gencium regiarum». — *Diplomatarium*: p. 809.

[4]) Cons. Rogatorum. 28/I. 1492. «De deliberando super responso, faciendo «Aiasbasse et vojvode Perchat eius ambassatori. — *De offerendo sibi tres bas«chas, que vadant sub Novi ad levandum Hungaros, quos ipse Aiasbassa scribit «sibi dedisse Castellum Novum.* — De mittendo ad dandum avisum galeis regiis «et bano de his, que habemus de Castello Novo. — De scribendo oratoribus «nostris, qui sunt in Canali, quod vadant sub Novi ad visitandum voivodam «Aiasbegh». — *Diplomatarium:* p. 809. — *Gondola:* p. 385. — *Gebhard:* (o. c. p. 474.) veli, da je *Mustafa Gjurcsević*, begler-beg bosanski, zapovjedao s turskom vojskom pod Novim, što ne stoji, jer namjestnici u Bosni god. 1482. bijahu Sahija-beg i Jakuf-beg. — *Knežević:* Carsko-turski namjesnici. Senj. 1887. str. 7. i dalje.

[5]) Cons. Rogat. 1/II. 1482. «Libertatem rectori et suo minori consilio. «expedendi hinc Hungaros venturos de Novi, prout ipis melius videbitur». — *Diplomatarium:* p. 810.

nalogu. Kašnje ih republika uze na svoju službu, i mnogi se vojnici u Dubrovniku razženiše i ostadoše do smrti.[1])

Osvojenje Novoga, i usljed toga, podpuno podjarmljenje Hercegovine, bio je prvi podhvat novoga turskoga cara Bajazida II., koji je god. 1481. nasliedio velikoga osvojitelja Muhameda II.[2]) Kod njegova nastupa na priestolje, Dubrovčani, koje su, upravo te godine, ošinuli golemi bičevi,[3]) poslaše mu darova u vriednosti od 5000 dukata, na što im je on, u znak priznanja, obalio danak za 3000.[4])

Nastaje pitanje: zašto je Bajazid posegao odmah za ostanci Hercegovine; zašto se je požurio da uništi Vlatka, koji je i tako živio od njegove milosti?

Naše je mnienje, da je to izvedeno po nagovoru Vlatkova brata, Stjepana. On malo poslie otčeve smrti, bijaše pribjegao k Turkom, i prigrlio Izlam. Na taj se korak nije sigurno odlučio iz objesti, a još manje iz zanešenosti prema Izlamu, nego valja da bijaše nastala izmedju braće oštra razmirica, kada su dielila zemlju, kod čega je Stjepan bio izključen, te je sve zapalo Vladislava i Vlatka. To je Stjepana bez dvobe upeklo, i on se povede za primjerom mnogih boljara bosanskih, koji su, prigrlivši Izlam, sačuvali svoja imanja i domogli se velikih časti. Kao muslim dobio je ime Ahmed, s kojim je za lakše razlikovanje spojio pridjevak „Hercegzade“-hercegov sin. Za kratko vrieme stekao je on na dvoru sultanovu toliko poštovanje, da je bio ubrojen u najpouzdanije savjetnike.

---

[1]) «. . . . . li soldati vennero a Ragusa, e furono ritenuti al soldo per l'ordine del re. E così restarono al servitio della repubblica, essendosi anche ammogliati a Ragusa». — *Gondola:* p. 386.

[2]) Muhamedovu smrt zabilježiše mnogi naši ljetopisi. U *Klimentovićevu* (Arkiv za povj. jug. IV. p. 34.) ta je viest ovako zabilježena: «Tada umri «mahomet car turski, ki učini vele zla na ovom svitu. Uze carigrad. I bosnu. «I vsu rabaniju. I despotiju. I negropunt. I skadar. I hrvate rasčini. I vele zla «i raspa po mnozih provencijah. I pročaja». — Gf. *Glavičev* (Arkiv. IV. p. 39.) ljetopis, te *Bosanski* (kod Kneževića. Pad. p. 96.)

[3]) *Razzi:* (o. c. p. 64.) bilježi, da je god. 1481. na 14. veljače bio u Dubrovniku strašan potres, na 27. i. m. grozna tuča, a na 15. listopada da se je pojavila kuga, koja je po svjedočanstvu *Gondole* (p. 386.) pokosila 92 plemića, 43 plemkinje, i 2000 pučana.

[4]) *Razzi:* o. c. p. 63. — *Gondola:* o. c. p. 386.

Kada je umrô njegov dobrotvor, Muhamed II, već je Ahmed Hercegović bio begler-begom[1]) u Anatoliji, a sultan Bajazid II nije ga manje odlikovao, pošto mu već prije bijaše dao svoju kćer, princesu Fatimu, za ženu.[2]) Njegova mržnja na braću s godinami nije ni malo jenjala, nego je rastla; pa kako god se on dizaše u časti i moći kod Visoke Porte, tako su njegova braća propadala pod nesmiljenimi udarci susjednih im turskih vojvoda. Vladislav je za ranijega morao da bježi, dočim je Vlatko skoro svake godine pretrpio veći ili manji upadaj turskih četa. Tu je očevidno bio po sriedi prst poturčenoga Stjepana, koji je lahko mogao, da je htio, stvoriti za braću snošljive odnošaje s Portom. Ali mržnja bila u njemu jača od bratskoga osjećaja, pa, dokle nije uništio i Vlatka, nije si dao mira. Za to mu se je pružila najsgodnija prilika, kada se je popeo na priestolje Bajazid II, koji u nagovaranju svoga zeta proti Hercegu Vlatku, valjda je vidio nov dokaz njegove privrženosti k Izlamu i mržnje na kaure, pa mu je učinio po volji, davši nalog, da bude osvojen i Novi.[3]) I tako, vladavina Hercegâ sv. Save, koji izdaše stvar kraljevstva bosanskoga i kršćanstva Turkom, nesretno svrši pod udarcima zadnjega poturčenoga odvjetka iste dinastije.

Vlatko je ostavio Novi istoga časa, kada su ga zaposjele čete kralja Matije. Kuda je odatle krenuo, i kako je svršio ne može se uztvrditi sa sigurnošću. Nekoji[4]) vele, da se je sklonuo na otok Rab kod Crnotića, gdje je i preminuo, ostavivši potomaka, koji se kašnje spominjahu

---

[1]) Begler-beg=beg nad begovi.

[2]) . . . . «Et andando il nuncio con la nova (o smrti cara Muhameda) pervenne a le mane del *Bascià Chrzegogli* qual era beglerbei de la Anatolia, et era genero di questo Bajazit». — *Spandugino:* o. c. — Cf. *Pecz*, u «Glasniku» bos. muzeja 1894. p. 361.

[3]) Osim *Fesslera*, (o. c. III. p. 145.) svi povjestničari bilježe predaju Novoga pod god. 1483. Da to ne stoji, nego da je predaja sliedila god. 1482., suvišno je da dokazujemo, pošto smo naveli kao izvor za našu tvrdnju razne zaključke Vieća Umoljenih iz te godine, a to je u ovakom pitanju najpouzdanije i najkompetentnije vrelo.

[3]) *Spandugino:* o. c. — *Du Cange*: Illyr. V. et. N. p. 129. — *Büsching*: o. c. p. 243. — *Gebhard*: o. c. p. 474. — *Orbini*: o. c. p. 389. — *Doria* u «*Bullettino*» g. 1889. p. 69.

medju plemićkimi obitelji pod imenom Kosac; drugi [1]), da se je preselio u Dubrovnik, i tu ostao; dočim nekoji [2]) opet poriču, da je ostao u Dubrovniku, nego, da je pribjegao u Ugarsku, gdje već bijaše i stariji brat, Vladislav. Unučad ove nesretne braće: Gjorgje, Pavao, Stjepan, Katarina i Marija živjeli su još god. 1566. u Sučavi, kod moldavskoga vojvode Alexandra.[3]) Po svjedočanstvu jednoga pisca [4]), od Vladislava je potekla obitelj, koja se prozva „Balšići", od Vlatka druga, koja pridrža naziv Kosača, ali za tu tvrdnju ne ima se inače nikakvih dokaza.

Dubrovčani, premda i sami u ljutoj nevolji, ipak su i nadalje pomagali svojim bivšim susjedom, ko što svjedoči izprava 10. listopada 1497. koju podpisa ***„Balša, herceg svetoga Save sin glasitoga spomenutija gospodina hercega Vladislava,"*** u kojoj priznaje, da je primio od njih proviziju.[5]) Ova je listina zadnja, na kojoj stoji podpis jednoga Hercega Sv. Save.

Na pozorištu povjesti ostao je još samo Stjepan, sada Ahmed Hercegović.[6]) Njemu bude god. 1486. ponovno, kao beglerbegu anatolskomu, povjereno vrhovno zapovjedničtvo u Ciliciji protiv egipatskih mameluka, te dospije u misirsko robstvo. Ondje nije dugo ostao, jer ga misirski sultan odmah pusti na slobodu, da se radi sklapanja mira približi Bajazidu II. Kao zapovjednik mornarice od 100 brodova stražario je on u novom ratu god. 1488. uz karamansku obalu, te tako kooperirao s kopnenom otomanskom vojskom. Godine 1490. bude imenovan vrhovnim vojskovodjom protiv Juzbega, koji je obsjedao Cesareju; a 3. ožujka 1497. dobije najveću čast otomanskoga carstva kao veliki vezir. God. 1499. učestvovao je u ratu protiv Mletčana na Moreji. On je time, što je u pravi čas prispio, odlučio bitku. Druge godine vidimo ga kao vrhovnog

---

[1]) *Appendini*: o. c. p. 308. — *Klaić*: o. c. p. 342.
[2]) *Gondola*: o. c. p. 386. — *E. De Sainte Marie*: o. c. p. 29.
[3]) *Rački*: Rad. VIII. str. 175.
[4]) *Flav. Comnenus* kod *Du Cange-a*: o. c. p. 129.
[5]) *Miklošić*: o. c. p. 572.
[6]) Što sliedi crpimo iz spomenute radnje K. *Pecza*, u «Glasniku» bos. muzeja god. 1894. str. 361—63.

zapovjednika na Mitileni, gdje se je uspješno borio protiv evropskoga brodovlja. Kada je g. 1503. s Mletačkom i Ugarskom sklopljen mir, učinjeno je to posredovanjem Ahmeda Hercegovića, koji je odmah za tim imenovan velikim vezirom. Kao takav djelovao je tri godine, na što mu bude povjereno dostojanstvo kapudan-paše, zapovjednika pomorske vojske. Godine 1511. janjičari, koji se bijahu osilili nemiri u carstvu, napadoše kuće velikih dostojanstvenika, koji im ne bijahu u volji sbog svoje strogosti. Ta sudba zadesi i Ahmeda Hercegovića: polača mu bude opustošena, on morade pobjeći i svoje mjesto ustupiti grčkomu spletkaru Mustafi paši. Kada je ovoga godine 1512. stigla zaslužena plaća za njegova izdajstva, obrati se sultan Selim I. na svoga zeta Ahmeda Hercegovića, te ovaj po četvrti put bude vezirom. Poslie dvie godine odstupi, kada janjičari, koji su ga mrzili i nepokorni mu bili, pokušaše smaknuti ga. Poslie toga bio je on vazda u najbližoj blizini sultanovoj. Umrô je god. 1518. Sjećajući se svoje domovine, bijaše nazvao u drāgi nikodemskoj (Ismid) komad zemlje Herceg, te odredio, da ga ondje ukopaju. Ta mu želja bude izpunjena. Grob mu je na južnoj obali morskoga zaljeva, ondje, gdje je draga najtješnja, na jednom poluostrvu, koje se pružilo daleko u more, pa se zove Dil maaberi-ostrvo prielaza, jer carski tatarini na svome putu u istočne i južne pokrajine onuda moraju da prolaze. Tu je Ahmed paša utemeljio džamiju, sirotinsku kuhinju i musafirhanu (han za putnike). Od ove zadužbine ima svoje ime bliža varošica „Herceg“.

Ahmed Hercegović bio je petnaesti veliki vezir otomanskoga carstva.

Errata - Corrige.

Strana:	redak:				
3.	5.	mjesto:	pozvala	čitaj:	prozvala
7.	26.	»	kad	»	kao
9.	31.	»	namenjene	»	namienjene
9.	34.	»	Pavlovlće	»	Pavloviće
10.	8.	»	da razloži kralju	»	da mu razloži
11.	1.	»	krvju	»	krvlju
12.	11.	»	kneza	»	kralja
13.	24.	»	dodje	»	dodje u pohode
14.	25.	»	prispjeo	»	prispio
16.	6.	»	uspjeo	»	uspio
16.	11.	»	pomoćju	»	pomoću
17.	11.	»	htjeo	»	htio
18.	7.	»	upadaja od	»	upadaja s
21.	13.	»	o taštom	»	u taštom
30.	1.	»	zasjeo	»	zasio
30.	7.	»	1847	»	1447
34.	15.	»	htjeo	»	htio
38.	12.	»	punude	»	ponude
39.	4.	»	navjerniji	»	najvjerniji
39.	6.	»	mogoše	»	mogaše
49.	1.	»	mnenja	»	mnienja
57.	25.	»	zasjeo	»	zasio
89.	37.	»	prepustili	»	propustili

Date Due

Demco-293

